

Antirodni narativi

Studije slučaja:
Hrvatska,
Srbija
i

Crna Gora

Uvod

Globalna pojava i širenje antirodnih narativa nije zaobišlo ni našu regiju u okviru koje poslednjih godina svedočimo sve učestalijim i sve odlučnijim napadima na prva trans osoba, žena i LGBTIQ+ zajednice u celini. Pored starih etabliranih aktera tokom poslednje decenije pojavili su se i novi akteri koji se ne služe isključivo već poznatom antirodnom retorikom, već kreiraju i nove narative koje usklađuju sa trenutnom ekonomsko-političkom situacijom i aktuelnim društvenim dešavanjima. Međutim, svima im je zajedničko to da te narative kreiraju i zastupaju na jedan izrazito populistički način pokušavajući da ih predstavljaju kao sredstvo za odbranu vere, porodice i nacije. Oni se u okvirima država u kojima deluju predstavljaju kao branioci određenih nacionalnih vrednosti i interesa jednog naroda, koji uvek definišu kao svoj, koristeći se narativima koji su na globalnom nivou zasnovani na potpuno istim premisama. Stavovi koje oni zastupaju u svojoj srži kao ključne elemente sadrže mizoginiju, homofobiju, transfobiju i ksenofobiju. Drugim rečima, rodni konzervativizam, antifeminističke i desničarske vrednosti su ključna mesta koja ujedinjuju antirodni pokret i na čijim temeljima antirodni akteri širom sveta grade političke strategije i dobijaju podršku masa.

Da bismo ilustrirali delovanje antirodnih politika i pokreta u našoj regiji sproveli smo istraživanje koje obuhvata analizu antirodnih narativa u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori. Za svaku od tri države analizirane su po dve studije slučaja koje su vezane za događaje koji su se odigrali u poslednjih par godina. U okviru istraživanja smo identifikovali neke od najglasnijih aktera antirodnog pokreta po državama i utvrdili mehanizme koji omogućavaju delovanje antirodnih politika i sprovođenje kampanja koje imaju za cilj ukidanje osnovnih ljudskih prava za koja su se žene i LGBTIQ+ osobe decenijama unazad borile.

Anti rodne politike u Hrvatskoj 2022–2023

Amir Hodžić & Erin Vlahović

Ovaj rad sadrži analize dva primjera djelovanja anti rodnog pokreta u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina. Analize su provedene pregledom dostupnih online sadržaja i obuhvatile su ključne aktere i događaje; aktivnosti i ciljeve; strategije i mehanizme djelovanja; karakteristike i razine upotrebe diskursa tzv. „rodne ideologije“; te reakcije na ove anti rodne narative i kampanje. Kao glavne značajke analiziranih slučajeva izdvajaju se:

- Izazivanje straha i panike
- Fokusiranje na pitanje rodnog identiteta i načelo samoodređenja
- Manipuliranje konceptima roditeljskih prava te zaštite djece i obitelji
- Zastrašivanje pedofilijom
- Izraženije povezivanje sa krajnje desnim političkim strankama
- Kontinuirano korištenje sredstava online aktivizma
- Izostanak vidljivog uključivanja hijerarhija Katoličke crkve
- Aktivno sudjelovanje anti rodni aktera iz perioda 2012-13.

S obzirom na stečene uvide, važna polazišta za buduća strateška su-protstavljajna anti rodnom politikama i djelovanjima uključuju:

- Kontinuirani, intersekcionalni rad na zaštiti i praćenju ostvarenih prava
- Osiguravanje podrške šire LGBTIQ zajednice, feminističkog pokreta, medija, stručnih osoba, i političkih aktera
- Javno komuniciranje točnih, istinitih i znanstvenih podataka
- Korištenje EU i međunarodnih mehanizama za podršku i stvaranje pritiska
- Osnaživanje mladih i njihovih roditelja za zajednički angažman
- Medijska prisutnost TIRV osoba i aktivistkinja
- Daljnja edukacija i senzibilizacija javnosti i stručnih osoba
- Izrada i distribucija relevantnih materijala

Pojačavanje transfobije u javnom i političkom prostoru u RH 2022—23: Slučaj inicijative „Zagreb Straight Pride“: Od neukusne šale do političke stranke

Uvod: Kada se Alin Kavur, nekadašnji dječji glumac u popularnoj televizijskoj seriji 1980-ih, prilikom komentiranja održavanja 21. Povorke ponosa Zagreb Pridea, u lipnju 2022. godine na Facebook-u zapitao „Baš me zanima odgovor vlasti grada Zagreba da li mogu ja pokrenuti prvu heteroseksualnu paradu na Trgu Bana Jelačića s transparentom: ‘Smogovac voli vaginu’, I. heteroseksualna parada Zagreb”¹, bilo je moguće navedeno čitati kao nezgrapna pokušaj lošeg vica. Međutim, tri mjeseca kasnije, početkom rujna 2022., održana je konferencija za medije inicijative Zagreb Straight Pride na kojoj su predstavljeni konkretni politički ciljevi:

¹ „Sjećate li se Dade iz Smogovaca? Ovih dana na Facebooku objavljuje statuse od kojih je nekome slabo“, *Glas Istre*, objavljeno 01.06.2022, <https://www.glasistre.hr/zanimljivosti/sjecate-li-se-dade-iz-smogovaca-ovih-dana-na-facebooku-objavljuje-statuse-od-kojih-je-nekome-slabo-799804>

Inicijativa će tražiti da bude potrebna suglasnost roditelja kod bilo kojeg seksualnog odgoja, bilo heteroseksualnog ili homoseksualnog, uz to će tražiti da se zakonom zabrani tranzicija spola, davanje blokatora i kirurška promjena spola djeci mlađoj od 18 godina².

Usto, spomenut je i stručni sastanak održan dan prije, na Klinici za psihijatriju i psihološku medicinu KBC Zagreb na temu „mogućeg društvenog utjecaja na porast broja transrodne djece i mladih adolescenata u Hrvatskoj“, a koji je inicirao psihijatar Herman Vukušić. Godinu dana kasnije, početkom listopada 2023. godine, na prvoj konferenciji za medije novoosnovane političke stranke Hrvatsko Bilo, Vukušić ponovno informira javnost o „problematici porasta broja transrodnih osoba kod djece i mladih u RH“. Ova studija razmatra kronologiju i poveznice između navedenih događaja kroz analizu ključnih aktera, glavnih tema i diskursa, strategija i mehanizama djelovanja, kao i reakcija na ovakve anti rodne politike i narative.

Najavljeni „Hetero pride“ otkazan je tjedan dana prije datuma održavanja uz objašnjenje da „zbog najavljenog velikog dolaska građana postoji visoki rizik pridruživanja nekih od skupina osoba našem skupu te pokušaj raznih načina kršenja javnog reda i mira“ pa je odlučeno da „daljnje aktivnosti nastavljamo kroz tribine po gradovima te u gradu Zagrebu u zatvorenim dvoranama te kontroliranim uvjetima bez remećenja javnog reda i mira, uz daleko veći stupanj sigurnosti za sudionike“³. No, inicijativa je okupila neke od aktera koji u sljedećih godinu dana nastavljaju provoditi svoje transfobične agende drugim strategijama društvenog utjecaja.

2 „Zagreb Straight Pride buni se zbog transrodnih osoba: Žele regulirati dobnu granicu promjene spola“, *Danas.hr*, objavljeno 02.09.2022, <https://danas.hr/hrvatska/zagreb-straight-pride-buni-se-zbog-transrodnih-osoba-zele-regulirati-dobnu-granicu-promjene-spola-b1610f5e-2abb-11ed-824d-cabb0a1c4813>

3 Ivan Jukić, „Otkazana prva hetero parada ponosa u Zagrebu: Sve zbog kršenja javnog reda i mira“, *24 sata*, objavljeno 02.10.2022, <https://www.24sata.hr/news/otkazana-prva-hetero-parada-ponosa-u-zagrebu-sve-zbog-kršenja-javnog-reda-i-mira-863902>

Događaji i akteri

U listopadu 2022. godine održana je u Osijeku tribina "Zaštitimo djecu! Recimo NE rodnoj ideologiji!" na kojoj uz idejnog začetnika Kavura sudjeluju i osobe koje će sljedećih mjeseci, javnim širenjem omalovažavajućih i diskriminatornih stavova prema trans i rodno varijantnim iskustvima mladih, nastojati prikupiti glasove politički krajnje desnog dijela populacije. To su Ljiljana Dragić, predsjednica udruge Hrvatska Mati, koja je navedena kao organizator neodržanog Straight Pride-a, a osnovana je u prosincu 2021. godine od strane dijela vodstva inicijative „Djeca su budućnost“, pokrenute oko pitanja ukidanja demografske mjere „roditelj odgojitelj“; Darijo Žepina, nekadašnji zaposlenik policije na poslovima sigurnosti, te bivši glavni tajnik političke stranke Domovinski pokret; i spomenuti Herman Vukušić, psihijatar koji javno zastupa transfobične stavove. Zatim je sljedećeg mjeseca u Zagrebu organiziran okrugli stol pod nazivom „Rodna ideologija u Hrvatskoj: Mit ili stvarnost?“ na kojem se spomenutoj trojci pridružuju Željka Markić, predsjednica udruge U ime obitelji i Ivan Mihanović, jedan od koordinatora „Hoda za život“ i potpredsjednik udruge Vigilare, povezujući tako novije i starije generacije aktera anti rodno pokreta u Hrvatskoj.

Ova događanja trasirala su putanju prema jednom od ključnih događaja u recentnom stvaranju javnog neprijateljskog okruženja prema trans djeci i mladima: zajedničkoj tematskoj sjednici Odbora za zdravstvo i socijalnu politiku te Odbora za obitelj, mlade i sport Hrvatskoga sabora na temu "Porast broja transrodne djece i mladih ljudi u Republici Hrvatskoj: Mogući uzroci i kliničke posljedice", održane u veljači 2023. godine. Sjednica je inicirana od strane udruge Hrvatska mati, a vrijeme za izlaganje dodijeljeno je i Vukušiću i Markić. Nadalje, u svibnju Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu i Hrvatsko katoličko liječničko društvo organizirali su međunarodni znanstveni skup „Teologija i medicina pred izazovima promjene spola“, a na kojem sudjeluje Vukušić s temom „stvarnost rodne ideologije kao mješavine kvaziznanstvenih ideja kojima je cilj antropološka anulacija muškarca i žene te njihove obiteljske zajednice, uz kraći prikaz povijesti njezina nastanka te štetnih javnozdravstvenih posljedica“.

Političko organiziranje

Paralelno s ovim stvaranjem anti trans narativa u javnim, državnim i akademskim prostorima, odvijao se i proces konsolidacije i političkog organiziranja nekih od aktera, sad već pomalo zaboravljene, ali instrumentalne, inicijative Zagreb Straight Pride. Uz spomenutu Hrvatsku Mati, druga oštrica novog trozubca hrvatskih križara protiv tzv. „rodne ideologije“ je udruga Hrvatski Ratnik osnovana u ožujku 2022. godine. Nastala je na aktivnostima građanske inicijative “Sad bi bilo DOSTA!” i „okuplja građane, obitelji, vjernike i druge zajednice – sve one koji promiču općeljudske vrijednosti – rodoljublje, vjeru i obitelj”⁴. Jedan od ciljeva udruge je i „poticanje i angažman oko razvoja vojne edukacije i obuke mladeži u vojnim vještinama i umijeću ratovanja”⁵, a predsjednik udruge je Goran Šebalj, „politički aktivist i hrvatski branitelj” koji je najavio i osnivanje Nacionalne civilne garde:

*Mora biti nekakva forma zapisana, da to ne izlazi iz okvira zakona i da ne bi ispalo da radim nekakvu paravojnu formaciju, nego u biti radim produhovljenu vojsku iz naroda Hrvatske*⁶.

U siječnju 2023. godine osnovana je i udruga Hrvatsko Bilo (drugi naziv za puls), „na temeljima zdravog patriotizma”, s predsjednikom Žepinom i zamjenikom Vukušićem, koji kao jedan od ciljeva navode „očuvanje obitelji kao temelja društva te razne ugroze koje prijete ovom fundamentu svake zajednice od materijalnih do ideoloških”⁷. Osam mjeseci kasnije, u rujnu, održana je osnivačka skupština političke stranke Hrvatsko Bilo, a čiji su utemeljitelji udruge Hrvatska Mati, Hrvatski Ratnik i Hrvatsko Bilo. Za predsjednicu je izabrana Nada Šikić, bivša članica HDZ-a i ministrica rada i mirovinskog sustava u kratkotrajnoj vladi Tihomira Oreškovića 2016. godine, a za njenog zamjenika Žepina. Dok detalji programa novoosnovane stranke

4 „O nama”, *Hrvatski Ratnik*, objavljeno 01.03.2022, <https://hrvatskiratnik.hr/o-nama/>

5 „O nama”, *Hrvatski Ratnik*, objavljeno 01.03.2022, <https://hrvatskiratnik.hr/o-nama/>

6 Miroslav Filipović, „Tko su ljudi za koje Plenković tvrdi da ruše vlast: 'Džihadi Marko' je u zatvoru, a u prvom planu tip s ekstremističkom idejom”, *Net.hr*, objavljeno 15.09.2022, <https://net.hr/danas/hrvatska/tko-su-ljudi-za-koje-plenkovic-tvrdi-da-bi-nasilno-rusili-vlast-aace5bba-341b-11ed-803a-fe1c58e69b93>

7 „O udruzi”, *Hrvatsko Bilo*, objavljeno 21.01.2023, <https://hrvatskobilo.com.hr/o-udruzi/>

još nisu javno poznati, već spomenuta, pionirska konferencija za medije u listopadu 2023. godine ukazala je da će jedan od njihovih fokusa biti pokušaji utjecanja na smanjenje dobrobiti i zdravstvene skrbi za trans i rodno varijantnu djecu i mlade. Tako je najavljeno da će „već sljedeći tjedan zatražiti susret s Ministrom zdravstva i Ministrom znanosti, sa zahtjevom da se i Republika Hrvatska pridruži naprednom krugu razvijenih europskih zemalja koje, kako rekosmo, zabranjuju bilo kakove medicinske intervencije u postupku promjene spola za osobe mlađe od 18. godina”⁸. Usto, spomenute su i *aktivističke inicijative* koje nastoje isključiti Vukušićevo predavanje na temu „Porast transrodnosti među djecom i adolescentima u Hrvatskoj: mitovi i činjenice” iz programa 18. Hrvatskih psihijatrijskih dana održanih nekoliko dana nakon ove konferencije za medije.

Diskurs tzv. „Rodne ideologije“

Navedena kronologija ocrtava proces organiziranja nove hrvatske radikalno desne političke opcije koja kao jedan od svojih vodećih narativa koristi negiranje trans života i iskustva mladih osoba, te izazivanje moralne panike i straha od *bauka* tzv. „rodne ideologije“ koja vreba na hrvatsku djecu i hrvatsku heteroseksualnu patrijarhalnu obitelj. Takav diskurs sadrži teme i argumente koji u većini slijede obrazac primijenjen od strane anti rodni aktera u debatama oko školskog programa Zdravstvenog odgoja 2012-14. godine. Zajedničke komponente uključuju perspektivu ugroženosti *hrvatske, naše* djece i potrebu njihove zaštite, te posljedično i zaštitu *prirodne, heteroseksualne* obitelji, kao i daljnju operacionalizaciju diskursa „zaštite djece“ u zastrašiva-nje pedofilijom.

Prije desetak godina, anti rodni pokret protivio se uvođenju tzv. „rodne ideologije“ u hrvatske škole, koja je tada označavala sadržaje modula seksualne edukacije (razlikovanje spola i roda, masturbacija, seksualna orijentacija, prevencija seksualnog zlostavljanja djece,

⁸ „Konferencija za medije predstavnika stranke Hrvatsko Bilo”, *Hrvatski Ratnik*, objavljeno 08.10.2023, <https://hrvatskiratnik.hr/konferencija-za-medije-predstavnika-stranke-hrvatsko-bilo/>

pornografija...), tvrdeći da obrazovanje o navedenim temama seksualizira djecu i promovira istospolnu seksualnost. Tadašnje anti rodne inicijative nosile su nazive „Ne dirajte im djetinjstvo!“ (2012.) i „Ne dirajte djecu!“ (2014.), a u njihovim letcima navodilo se da „spolni odgoj koji nameću vlasti RH“ u predškolskoj dobi uključuje da „odgajatelji potiču djecu u vrtiću na javnu masturbaciju u grupi“ i da se „poučava roditelje da seksualno stimuliraju svoju djecu“, te da se u 4. razredu osnovne škole provodi „predavanje s detaljnim i eksplicitnim opisom homoseksualnog čina“. Također, naglasak je bio na pravu roditelja da odlučuju o svojoj djeci (i njihovom odgoju), kao i na zazivanju „tihe većine“ koja je pod stalnim pritiskom „agresivne manjine“ i političara „indoktriniranih rodnom ideologijom“⁹.

U slučaju ove studije, tzv. „rodna ideologija“ operacionalizirana je kao *teorija zavjere*, kao plan „transrodnog lobija“ za indoktrinaciju i zbunjivanje hrvatske djece i poticanje na proces tranzicije, ili kako je sažeto u *banner*-u internetske stranice heteropridehr.com: „Zaštitimo djecu! Recimo NE rodnoj ideologiji“. Organizatori inicijative Zagreb Straight Pride objašnjavaju da „želimo da se čuje i naš glas, te da zaštitimo naše obitelji i djecu“ od „zabrinjavajućeg trenda kojim se kroz rodnu ideologiju djecu od najranije dobi uči da je promjena spola normalna pojava“ i „zabrinjavajućeg porasta djece i tinejdžera koji su danas zbunjeni svojim spolom, a što je posljedica utjecaja takozvane ‘rodne ideologije’ na mlade generacije“¹⁰. Nadalje se navodi da „oni (aktivisti ljevice) zajedno žele promijeniti uloge muškarca i žene, stvoriti kaos u društvu i uništiti obitelji kakve poznajemo i na kakve smo navikli“, te „da smo se dužni boriti svim sredstvima kako bi se donijeli zakoni kojima će se zaštititi maloljetna djeca od loših utjecaja agresivnog aktivizma“¹¹. Psihijatar Vukušić, inače stručan na području „utjecaja psihičke traume na zdravlje branitelja i žrtava Domovinskog rata“ i stresa na radnom mjestu, još je militantniji u svom pristupu:

9 Amir Hodžić and Aleksandar Štulhofer, “Embryo, teddy bear-centaur and constitution: Mobilizations against ‘gender ideology’ and sexual permissiveness in Croatia,” in *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte (London: Rowman&Littlefield, 2017), 59-78.

10 „Organizatori Zagreb Straight Pridea: Moramo zaštititi djecu od LGBTQ+ propagande”, *Sloboda.hr*, objavljeno 31.08.2022, <https://www.sloboda.hr/organizatori-zagreb-straight-pridea-moramo-zastititi-djecu-od-lgbtq-propagande/>

11 „Organizatori Zagreb Straight Pridea: Moramo zaštititi djecu od LGBTQ+ propaganda”, *Sloboda.hr*, objavljeno 31.08.2022, <https://www.sloboda.hr/organizatori-zagreb-straight-pridea-moramo-zastititi-djecu-od-lgbtq-propagande/>

„po pitanju zaštite dječje dobrobiti ne samo da sam spreman ići na sud, već i po drugi puta u rat“¹².

Uz „agresivne lobističke udruge“ i „ekstremnu ljevicu“, anti rodni akteri optužuju i državne strukture koje su u proteklih desetak godina objavile niz dokumenata koji reguliraju proces pravnog priznanja roda u Hrvatskoj, te 2018. godine ratificirale Konvenciju Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, poznatiju kao Istanbulska konvencija, a što je, kako navode, „omogućilo uvođenje rodne ideologije u hrvatske zakone i institucije“¹³. Također, anti rodni internetski portali prozivaju i medijski seciraju stručne osobe navedene u „Listi stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama“¹⁴, nazivajući ih „jakim ‘transrodnim’ lobijem koji je preuzeo hrvatsku psihijatriju“¹⁵.

Usto, ovaj narativ uključuje i *propitivanje financijskih interesa*, navodeći da je „rodna ideologija danas čitava industrija koja samo u Americi godišnje generira više milijardi dolara zarade“¹⁶, te postavljajući pitanje „koliko je novca poreznih obveznika potrošeno na tranziciju na teret HZZO-a?“¹⁷. Značajka ovog transfobnog diskursa novijeg hrvatskog anti rodnog pokreta jest i zazivanje trans isključivih radikalnih feminističkih (TERF) i stavova trans isključivih gej i lezbijskih organizacija: „na štetnost po mlade dječje umove trenutno

12 „Jokić od Vukušića zatražio ispravak, on mu odgovorio: Za zaštitu djece spreman sam po drugi puta ići u rat“, *Narod.hr*, objavljeno 12.09.2023, <https://narod.hr/hrvatska/jokic-od-vukusica-zatražio-ispravak-on-mu-odgovorio-za-zastitu-djece-spreman-sam-po-drugi-puta-ici-u-rat>

13 Stjepko Vladić, „RH: Epidemija ‘promjene spola’ među mladima: Tko su stručnjaci koji im to omogućuju?“, *Narod.hr*, objavljeno 18.10.2022, <https://narod.hr/hrvatska/rh-epidemija-promjene-spola-medu-mladima-tko-su-strucnjaci-koji-im-to-omogucuju>

14 „Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama“, *Narodne novine*, objavljeno 29.05.2015, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_05_59_1154.html

15 Stjepko Vladić, „Kako je sestra Borisa Jokića stvorila jaki ‘transrodni’ lobi koji je preuzeo hrvatsku psihijatriju?“, *Narod.hr*, objavljeno 04.11.2022, <https://narod.hr/hrvatska/kako-je-sestra-borisa-jokica-stvorila-jaki-transrodni-lobi-koji-je-preuzeo-hrvatsku-psihijatriju>

16 „Argumenti: U javnosti postoji određeni zavjet šutnje o rodnoj ideologiji“, *Heteropridehr.com*, objavljeno 15.11.2022, <https://heteropridehr.com/argumenti-u-javnosti-postoji-odredeni-zavjet-sutnje-o-rodnoj-ideologiji/>

17 Stjepko Vladić, „U RH ‘lista stručnjaka’ koja se nije mijenjala od 2015. traži ‘promjenu spola’ za stotine djece i mladih“, *Narod.hr*, objavljeno 26.09.2022, <https://narod.hr/hrvatska/u-rh-lista-strucnjaka-koja-se-nije-mijenjala-od-2015-trazi-promjenu-spola-za-stotine-djece-i-mladih>

najviše upozoravaju predstavnici LGB populacije koji u (trans)rodnoj ideologiji vide holokaust gay populacije¹⁸.

Reakcije

Reakcije na ovakvo jačanje transfobnog diskursa u javnom prostoru RH započele su u kolovozu 2022. godine, mjesec dana prije prve medijske konferencije inicijative Zagreb Straight Pride-a, a bile su usmjerene na Vukušićev intervju objavljen na portalu Glas Istre¹⁹. Udruga KolektIRV i inicijativa „Seksizam naš svagdašnji“ podnijele su pritužbe na Vukušićeve transfobne i diskriminatorne izjave, no Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova je zaključila da izneseni stavovi ne predstavljaju diskriminaciju odnosno uznemiravanje u smislu Zakona o ravnopravnosti spolova i Zakona o suzbijanju diskriminacije²⁰. S druge strane, u sljedećim mjesecima, Pravobraniteljica reagira na „javnu stigmatizaciju transrodnih osoba i stručnjaka koji se bave navedenom populacijom“²¹, surađuje s udrugom KolektIRV²², pozitivno reagira na pritužbe o govoru mržnje u medijskom izvještavanju portala Narod.hr (pokrenutog od strane udruge U ime obitelji) o transrodnom hrvatskom državljaninu u slučaju međuna-

18 „Jokić od Vukušića zatražio ispravak, on mu odgovorio: Za zaštitu djece spreman sam po drugi puta ići u rat“, *Narod.hr*, objavljeno 12.09.2023, <https://narod.hr/hrvatska/jokic-od-vukusica-zatrazio-ispravak-on-mu-odgovorio-za-zastitu-djece-spreman-sam-po-drugi-puta-ici-u-rat>

19 Helena Mostarkić Gobbo, „Psihijatar Herman Vukušić za Glas Istre otvorio tabu teme: Možeš ti gay osobu pretvoriti u žensko ili muško, ALI BIOLOGIJU NE MOŽEŠ POBIJEDITI“, *Glas Istre*, objavljeno 06.08.2022, <https://www.glasistre.hr/istra/psihijatar-herman-vukusic-za-glas-istre-otvorio-tabu-teme-811561>

20 „Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova: Dr. Vukušić nije diskriminirao kad je rekao 'transrodna žena nije žena'“, *Narod.hr*, objavljeno 14.09.2022, <https://narod.hr/hrvatska/pravobraniteljica-za-ravnopravnost-spolova-dr-vukusic-nije-diskriminirao-kad-je-rekao-transrodna-zena-nije-zena>

21 „Pravobraniteljica reagirala na javnu stigmatizaciju transrodnih osoba i stručnjaka koji se bave navedenom populacijom“, *Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova*, objavljeno 08.12.2022, <https://www.prs.hr/cms/post/877>

22 „Pravobraniteljica se sastala s predstavnicima/cama udruge kolektIRV“, *Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova*, objavljeno 07.12.2022, <https://www.prs.hr/cms/post/876>

rodnog posvojenja djece²³, te sudjeluje na tribini „Homofobija i transfobija u medijima u Hrvatskoj“²⁴.

Udruga KolekTIRV (za prava trans, interpolnih i rodno varijantnih osoba), jedan od ključnih dionika u ovom području, uz reakciju na spomenuti Vukušičev intervju²⁵, javno je objavila i njihovu međusobnu prepisku²⁶, reagirala na transfobnu medijsku kampanju²⁷, odbila sudjelovati na okruglom stolu u organizaciji udruge Hrvatska Mati, kao i na spomenutoj tematskoj sjednici Hrvatskog sabora²⁸. Sjednicu je napustilo i članstvo lijevih političkih stranaka, Kluba zastupnika Možemo, SDP-a i Radničke fronte, te nekoliko prisutnih osoba stručnih za pitanja trans specifične zdravstvene skrbi, koji su tako, kao i kroz medijske izjave, jasno artikulirali društvenu štetnost stvaranja moralne panike o iskustvima trans i rodno varijantne djece i mladih, te neprimjerenost davanja legitimiteta Vukušiću i Markić kao osobama relevantnima za ovu temu. Nekoliko stručnih osoba s dugogodišnjim iskustvom u radu s mladim trans osobama, kao što su Marina Grubić i Nataša Jokić Begić, u medijskim izjavama naglašavale su da „transrodnost nije bolest“²⁹, da se u svome radu drže „smjernica Svjetske zdravstvene organizacije i strogog protokola“³⁰, te da „sva istraživanja u svijetu, pa tako i naša, sustavno pokazuju da se

23 „Narod.hr širi transfobni govor mržnje“, *Seksizam.hr*, objavljeno 27.01.2023, <https://seksizam.hr/transfobija/narod-hr-siri-transfobni-govor-mrznje/>

24 „Pravobraniteljica na tribini „Homofobija i transfobija u medijima u Hrvatskoj“, *Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova*, objavljeno 29.06.2023, <https://www.prs.hr/cms/post/1018>

25 „Reakcija udruge KolekTIRV na transfobne izjave psihijatra Hermana Vukušića“, *KolekTIRV*, objavljeno 08.08.2022, <https://kolektirv.hr/reakcija-udruge-kolektirv-na-transfobne-izjave-psihijatra-hermana-vukusica/>

26 „Elektronska prepiska s dr. Hermanom Vukušićem“, *KolekTIRV*, objavljeno 26.09.2022, <https://kolektirv.hr/elektronska-prepiska-s-dr-hermanom-vukusicem/>

27 „Reakcija KolekTIRVa na lažne novinske napise o 587 djece koja su zatražila pomoć zbog spolne orijentacije“, *KolekTIRV*, objavljeno 10.11.2022, <https://kolektirv.hr/reakcija-kolektirva-na-novinske-napise-o-587-djece-koja-su-zatrazila-pomoc-zbog-spolne-orijentacije/>

28 „Prekinuta tematska sjednica o trans djeci zbog neutemeljenih tvrdnji“, *KolekTIRV*, objavljeno 09.02.2023, <https://kolektirv.hr/prekinuta-tematska-sjednica-o-trans-djeci-zbog-utemeljenih-tvrdnji/>

29 „Psihologinja Marina Grubić u Nuz: ‘Transrodnost je biološki uvjetovana, to nije bolest’“, *Narod.hr*, objavljeno 19.02.2023, <https://narod.hr/hrvatska/psihologinja-marina-grubic-u-nuz-transrodnost-je-bioloski-uvjetovana-to-nije-bolest>

30 Ljerka Bratonja Martinović, „Majka transrodnog djeteta: ‘Nitko se tako ne osjeća zato jer želi biti cool. Ponosna sam da je moje dijete imalo hrabrosti...’“, *Novi list*, objavljeno 13.02.2023, <https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/majka-transrodnog-djeteta-nitko-se-tako-ne-osjeca-zato-jer-zeli-biti-cool-ponosna-sam-da-je-moje-dijete-imalo-hrabrosti/>

kod osoba koje imaju snažnu rodnu disforiju život značajno poboljšava nakon usklađivanja tjelesnih karakteristika rodnom identitetu“³¹. Usto, nekoliko osoba sa stručne Liste (Nataša Jokić Begić, Iva Žegura), uz predstavnice relevantnih udruga (Dugine obitelji, Zagreb Pride) i zdravstvenih institucija (Nastavni zavod za javno zdravstvo Dr. Andrija Štampar, Klinika za psihijatriju Sveti Ivan) izlagalo je na sjednici Odbora za zdravstvo Gradske skupštine Grada Zagreba održane u svibnju 2023. godine na temu „Manjinski stres kod LGBTQ+ osoba“. U zaključku, Odbor je podržao institucionalizaciju rada na ovoj važnoj javnozdravstvenoj temi, te pozvao nadležna tijela i ustanove da započnu s provedbom programa zaštite mentalnog zdravlja LGBTQ+ osoba³².

Također, Faktograf, medij specijaliziran za provjeru činjenične točnosti tvrdnji u javnom prostoru (*fact-checking*), u dva navrata je objavio analize točnosti podataka o broju mladih transrodnih osoba koje je Vukušić predstavio na saborskoj sjednici. Pozivajući se na analize Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (HZJZ), utvrđeno je da se prezentirane brojke odnose na broj posjeta bolnicama („utilizacije temeljem dijagnoza poremećaja spolnog identiteta“) a ne na broj samih osoba kod kojih je zabilježena dijagnoza „poremećaja spolnog identiteta“, te „da nekoliko puta veći broj usluga/dolaska od broja pacijenta u bolnicama, govori u prilog činjenici da se u našim bolničkim ustanovama visoko stručno pristupa ovom pitanju“³³. Usto HZJZ navodi „da je pojavnost ove dijagnoze u RH najmanje 20-40 puta niža od one evidentirane u svjetskoj literaturi“ (ukupno za populaciju RH u 2021. godini 0,005% (literatura: 0,1-2%); adolescenti u RH u 2021. 0.015% (literatura 0,6-1,7%)), te zaključuje da „svi raspoloživi podaci ukazuju na stabilnu situaciju koja prema broju osoba ne predstavlja javnozdravstveni prioritet“, a koji proizlazi „isključivo iz nužnosti zaštite navedenih oso-

31 Duje Kovačević, „Kako točno ide i koliko je težak proces promjene spola? Za srednja.hr pojašnjava Nataša Jokić Begić“, *Srednja.hr*, objavljeno 11.02.2023, <https://www.srednja.hr/novosti/kako-tocno-ide-i-koliko-je-tezak-proces-promjene-spol-a-za-srednja-hr-pojasnjava-natasa-jokic-begic/>

32 „Manjinski stres kod LGBTQ+ osoba“, *Gradska skupština Grada Zagreba*, objavljeno 25.05.2023, <https://skupstina.zagreb.hr/manjinski-stres-kod-lgbtq-osoba/4126>

33 Ana Benačić, „Grafikoni Hermana Vukušića odstupaju od službenih podataka“, *Faktograf*, objavljeno 17.02.2023, <https://faktograf.hr/2023/02/17/grafikoni-hermana-vukusica-odstupaju-od-sluzbenih-podataka/>

ba od svakog oblika stigmatizacije³⁴. Vrlo blagi trend porasta (ukupna populacija 0,003% u 2017. u odnosu na 0,005% u 2021.; adolescenti 0,005% u odnosu na 0,015% u 2021. godini) objašnjava se „jačanjem svijesti opće populacije i zdravstvenih djelatnika čime je poraslo prepoznavanje“, te „jačanjem dostupnosti zdravstvene zaštite, a tek sekundarno (ako uopće) zbog povećanja učestalosti u populaciji“.

Međutim, bez obzira na javno opovrgavanje iznesenih podataka, Vukušić se pojavljuje na sastanku radne skupine za unapređivanje postojećeg Pravilnika o procesu pravnog priznanja roda, održanog u svibnju 2023. u Ministarstvu zdravstva, a na kojem su sudjelovale i predstavnice KolektIRVa i osoba sa stručne Liste. Nakon sastanka, KolektIRV od Ministarstva zahtjeva da se Vukušiću onemogući daljnje uključivanje u proces, no do zaključenja ovog teksta u studenom 2023. izostaje bilo kakav odgovor od strane Ministarstva.

Kao reakcija na sveukupno „jačanje transfobije, govora mržnje, diskriminacije i nasilja usmjerenog prema trans osobama“ u RH i kao direktan odgovor na anti rodni narativ o isključivanju slova „T“ od strane LGB zajednice, u lipnju 2023. godine održana je 22. Povorka ponosa LGBTIQ zajednice, osoba i duginih obitelji pod sloganom „Zajedno za trans prava!“. Proglas Povorke koji potpisuje osam organizacija (kolektIRV, Zagreb Pride, Dugine obitelji, K-zona, House of Flamingo, Trans Mreža Balkan, Ponosni Zagreb, Zbeletron) „jasno i glasno“ navodi područja borbe i zagovaranja: Pravo na samoodređenje roda; Sigurnost i zaštita; Obiteljski život; Pristup zdravstvenoj skrbi; Javni i sigurni prostori³⁵. Uz lokalne aktere, na Vukušićeve izjave reagirala je i organizacija TGEU – Transgender Europe pismom upućenim relevantnim hrvatskim institucijama u kojem upozoravaju na iznesene dezinformacije, trivijaliziranje trans i rodno varijantnih iskustava, te zagovaranje ograničavanja pristupa trans specifičnoj zdravstvenoj skrbi za djecu i mlade³⁶.

34 Ana Benačić, „Ni HZJZ-ova nova analiza ne potvrđuje da mladi masovno žele promijeniti spol“, *Faktograf*, objavljeno 15.09.2023, <https://faktograf.hr/2023/09/15/ni-hzjz-ova-nova-analiza-ne-potvrđuje-da-mladi-masovno-zele-promijeniti-spol/>

35 „Proglas 22. Povorke ponosa LGBTIQ osoba, zajednice i obitelji“, *Zagreb Pride*, objavljeno 29.05.2023, <https://zagreb-pride.net/proglas-22-povorke-ponosa-lgbtiq-osoba-zajednice-i-obitelji/>

36 Vlatka Polšak Palatinuš, „Dr. Vukušić uzrujao europsku trans aktivističku ekipu koja želi uvesti 'promjenu spola' bez dobne granice“, *Narod.hr*, objavljeno 24.03.2023, <https://narod.hr/hrvatska/dr-vukusic-uzrujao-europsku-trans-aktivisticku-ekipu-koja-zeli-uvesti-promjenu-spola-bez-dobne-granice>

Djelovanja i povezivanja

Zloglasna zajednička tematska sjednica saborskih Odbora za zdravlje i socijalnu politiku te za obitelj, mlade i sport, održana u veljači 2023., dobar je primjer značajki i mehanizama djelovanja ovog vala anti rodno pokreta u Hrvatskoj. Sazvana je na zahtjev Ljiljane Dragić, predsjednice udruge Hrvatska Mati, koja je i predložila Vukušića i Markić kao uvodne govornike, povezujući tako dvije generacije hrvatskih anti rodni aktera, te pokazujući čvrste poveznice između anti rodni udruga i ekstremno desnih parlamentarnih političkih stranaka. Zahtjev za sjednicom najavljen je još u rujnu 2022. – za vrijeme intenzivne promocije Zagreb Straight Pride-a – u emisiji Podcast Velebit u kojoj su Dragić i Vukušić razgovarali na temu „U Hrvatskoj se sve više djece odlučuje na promjenu spola“³⁷.

Jedna od osoba odgovornih za održavanje sjednice je predsjednica Odbora za obitelj, mlade i sport Vesna Vučemilović, članica stranke Hrvatski suverenisti, koja se 2021. godine ujedinila sa strankom Hrast – Pokret za uspješnu Hrvatsku, a čiji je predsjednik, još od osnivanja 2012. godine, bio Ladislav Ilčić, prvoborac anti rodno pokreta i aktivan kao predsjednik udruge GROZD-Glas roditelja za djecu u debatama oko školskih programa seksualne edukacije u periodu 2006-2009. Svojih pet minuta na sjednici dobio je i Stjepo Bartulica, sadašnji saborski zastupnik i međunarodni tajnik stranke Domovinski pokret, a prije desetak godina organizator javnih nastupa Judith Reisman, *kontroverzne* autorice iz SAD-a, koja je tadašnji kurikulum zdravstvenog odgoja proglasila „produktom zločinačkog homoseksualno-pedofilskog rada Alfreda Kinseya“³⁸. Desetljeće kasnije, saborski zastupnik Hrvatskih suverenista Marko Milanović Litre

37 „Podcast Velebit – Vukušić/Dragić: U Hrvatskoj se sve više djece odlučuje na promjenu spola“, *Projekt Velebit*, objavljeno 16.09.2023, <https://projektvelebit.com/podcast-velebit-vukusic-dragic-u-hrvatskoj-se-sve-vise-djece-odlucuje-na-promjenu-spola/>

38 Hodžić, A. i N. Bijelić, *Neokonzervativne prijetnje seksualnim i reproduktivnim pravima u Europskoj uniji* (Zagreb: CESI, 2014).

obratio se zastupnicama i zastupnicima lijevih političkih stranaka riječima „vaša rodna ideologija zasniva se na pedofilu Kinseyu“³⁹, dok je udruga KolekTIRV u reakciji na intervju u Glasu Istre, navela da „Vukušić namjerno želi javnosti predočiti navodnu povezanost transrodnosti i pedofilije“⁴⁰.

Uz zastrašivanje pedofilijom, i sistematska manipulacija podacima zajednička je komponenta anti rodnih djelovanja prije deset godina i sada. Kako su 2013. godine protivnici bračne jednakosti neumorno citirali nalaze studije Marka Regnerusa o štetnom učinku istospolnog roditeljstva, usprkos snažnim međunarodnim i lokalnim kritikama valjanosti i vjerodostojnosti studije⁴¹, tako i 2023. godine Vukušić i Markić, unatoč demantima od strane Ministarstva zdravstva i Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, nastavljaju predstavljati „prikupljene nalaze“ o broju trans i rodno varijantne djece i mladih kao prioritetni javnozdravstveni problem u Hrvatskoj.

U sadašnjem periodu, uz javne metode djelovanja anti rodnih aktera, bilježimo i slučaj anonimnog pisma upućenog nekim roditeljima, a koje sadrži lažne informacije i uznemirujuće poruke u odnosu na rodni identitet njihove djece. Pismo je potpisao „dobronamjerni roditelj“ koji u post scriptumu predlaže desetak referenci o „žrtvama rodne ideologije“ među kojima navodi i Vukušića: „Progugljajte o dr. Miriam Grossman koja razotkriva što stoji iza liječenja rodne disforije. Naš psihijatar dr. Vukušić također govori o tom problemu“⁴².

39 „Zajednička sjednica Odbora za zdravstvo i socijalnu politiku i Odbora za obitelj, mlade i sport“, *Saborska TV – odbori*, objavljeno 09.02.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=tPojMkCB4WA>

40 „Reagiranje: Psihijatar Herman Vukušić za Glas Istre otvorio tabu teme: Možeš ti gay osobu pretvoriti u žensko ili muško, ALI BIOLOGIJU NE MOŽEŠ POBIJEDITI“, *Glas Istre*, objavljeno 06.09.2022, <https://www.glasistre.hr/istra/reagiranje-psihijatar-herman-vukusic-za-glas-istre-otvorio-tabu-teme-mozes-ti-gay-osobu-pretvoriti-u-zensko-ili-musko-ali-biologiju-ne-mozes-pobijediti-816674>

41 Amir Hodžić and Aleksandar Štulhofer, “Embryo, teddy bear-centaur and constitution: Mobilizations against ‘gender ideology’ and sexual permissiveness in Croatia,” in *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte (London: Rowman&Littlefield, 2017), 59-78.

42 „Anonimno pismo“, *KolekTIRV*, objavljeno 31.10.2023, <https://kolektiv.hr/wp-content/uploads/2023/10/Anonimno-pismo.pdf>

Za razliku od aktivnog i vidljivog uključivanja hijerarhijskih struktura Katoličke crkve u rasprave o školskoj seksualnoj edukaciji i definiciji braka desetljeće prije, sada je primjetan izostanak njihovih javnih reakcija. U studenom 2022. godine – u vrijeme održavanja tribina i okruglih stolova inicijative Zagreb Straight Pride – u emisiji „Argumenti“ Hrvatskog katoličkog radija Vukušić i sugovornici odgovarali su na pitanja „Tko promiče rodnu teoriju, odnosno ideologiju i zašto? Postoji li uopće razlika između spola i roda? Čuje li se dovoljno, i kakav, glas Crkve?“⁴³. Jedan od sudionika, vjeroučitelj iz Splita, pozvao je Crkvu na veći angažman oko ovih pitanja:

Suvremeno društvo zahtijeva da se hijerarhijska Crkva spusti među ljude, da prepoznaju probleme nas laika i roditelja, iako to bi moglo podrazumijevati gubitak mira, političke stabilnosti i odnosa s politikom unutar Hrvatske. Moja su očekivanja da dijele sudbinu s nama i da se malo više izlože, čak i ako ta izloženost sutra ili za koju godinu može rezultirati gubitkom nekih povlastica Katoličke Crkve. Crkva je i moja Crkva i ja sam spreman na gubitak povlastica, jer me ne zanimaju ni financijski aspekti niti sprema s politikom. Tu je riječ o mojoj djeci, o našoj djeci.

Mjesec dana kasnije, u prosincu, pitanje suradnje s Katoličkom crkvom produbljuje probleme u inicijativi Zagreb Straight Pride. Dok Kavur kritizira *crkvenu šutnju* („Mene niste htjeli ni primiti kad sam tražio pomoć da spasimo našu djecu od nametanja rodne ideologije. Zašto crkva šuti???”⁴⁴), Dragić i Vukušić na njegove izjave odgovaraju da se „u cijelosti ograđuju od gospodina Kavura jer krajnje je neprimjereno ovakvim tekstom slati lošu poruku prema Katoličkoj crkvi s kojom je komunikacija ostvarena“, navodeći svoje prisustvo na „sastanku na Kaptolu gdje su ugodno, srdačno i s razumijevanjem razgovarali s predstavnicima Katoličke crkve“⁴⁵.

43 „Argumenti: U javnosti postoji određeni zavjet šutnje o rodnoj ideologiji“, *Heteropridehr.com*, objavljeno 15.11.2022, <https://heteropridehr.com/argumenti-u-javnosti-postoji-odredeni-zavjet-sutnje-o-rodnoj-ideologiji/>

44 „Inicijativa Heteropride ograđuje se od ne primjerenih izjava Alina Kavura“, *Heteropridehr.com*, objavljeno 31.12.2022, <https://heteropridehr.com/inicijativa-heteropride-ograduje-se-od-ne-primjerenih-izjava-alina-kavura/>

45 „Inicijativa Heteropride ograđuje se od ne primjerenih izjava Alina Kavura“, *Heteropridehr.com*, objavljeno 31.12.2022, <https://heteropridehr.com/inicijativa-heteropride-ograduje-se-od-ne-primjerenih-izjava-alina-kavura/>

Post Scriptum

Prema Kavuru, nesuglasice u inicijativi Zagreb Straight Pride bile su prisutne od početka. U svojoj javnoj ispovijesti objavljenoj nakon tematske saborske sjednice, idejni inicijator optužuje Dragić i Vukušića za „preotimanje inicijative u političke svrhe“⁴⁶. Kavur odustaje od inicijative nakon tribine u Osijeku održane dva tjedna nakon otkazivanja *Hetero pride-a* u listopadu 2022. godine, na kojoj se kao govornik pojavljuje i Darijo Žepina, a bez Kavurove suglasnosti. Navodeći kako je bio „prevaren i iskorišten“, Kavur naglašava i ulogu Danijela Horvatinovića, glavnog koordinatora i promotora Zagreb Straight Pride-a, koji se inicijativi priključio s iskustvom koordinatora predizborne kampanje Domovinskog pokreta, a koji je uvjeravao Kavura da je „siguran da ako se održi Hetero parada, bit će ubačeni ljudi koji će napraviti nered“. Uključivanje Žepine i Horvatinovića pokazuje smjer kojim će se nastaviti kretati ova serija napada na trans zajednicu – kroz zloupotrebljavanje djece i mladih za ostvarivanje političkih ciljeva krajnje desnice.

Epilog kraha inicijative Zagreb Straight Pride dešava se u ožujku 2023. godine kada Kavur podnosi Ministarstvu financija prijavu protiv udruge Hrvatska Mati, te propituje na što je potrošeno 7500 eura „koje su trebale biti donirane u humanitarne svrhe, prvenstveno za potrebe djece“⁴⁷.

46 Alin Kavur, „Hrvatska – mati ili maćeha?“, *Epoha*, objavljeno 18.02.2023, <https://epoha.com.hr/2023/02/18/hrvatska-mati-ili-maceha/>

47 „Posvajali se organizatori Hetero parade. Dado iz Smogovaca: Gdje su nestali novci?“, *Index.hr*, objavljeno 08.03.2023, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/posvajali-se-organizatori-hetero-parade-dado-iz-smogovaca-gdje-su-nestali-novci/2444556.aspx>

Slučaj „obavezne radne bilježnice za roditelje“: Desetljeće stvaranja straha, panike i mržnje

Početak srpnja 2023. godine na portalu Narod.hr udruge U ime obitelji objavljena je publikacija „Rodna ideologija u hrvatskim školama – obavezna radna bilježnica za roditelje“⁴⁸ u izdanju organizacije CitizenGO Hrvatska, uz koju je pokrenuta i online peticija „Obećanje djeci: zaustavit ćemo širenje rodne ideologije u školama i vrtićima“⁴⁹. Ovi tekstovi čine paradigmatički primjer stvaranja i korištenja narativa o tzv. „rodnoj ideologiji“ u retorici anti rodnog pokreta u Hrvatskoj, a ujedno su i podsjetnik na njihovih deset godina djelovanja protiv rodne ravnopravnosti, seksualne i reproduktivne pravde i prava LGBTIQ osoba. Kroz analizu „priručnika za zaštitu djece od rodne ideologije“ ova studija raspravlja razine i značajke upotrebe diskursa tzv. „rodne ideologije“ u Hrvatskoj, uključene aktere, strategije i mehanizme njihovih djelovanja, te reakcije na širenje anti rodnih narativa.

48 „Rodna ideologija prodire u hrvatske škole: Što svaki roditelj može napraviti da to spriječi; evo priručnika“, *Narod.hr*, objavljeno 05.07.2023, <https://narod.hr/dom-i-obitelj/rodna-ideologija-prodire-u-hrvatske-skole-sto-svaki-roditelj-moze-napraviti-da-to-sprijeci-evo-prirucnika>

49 „Obećanje djeci: zaustavit ćemo širenje rodne ideologije u školama i vrtićima“, *CitizenGO*, objavljeno 28.06.2023, <https://citizengo.org/hr/fm/211336-obecanje-djeci-zaustavit-cemo-sirenje-rodne-ideologije-u-skolama-i-vrticima>

Područje obrazovanja, preciznije uključivanje sadržaja o seksualnosti i rodnoj ravnopravnosti u državne školske programe, visoko je postavljeno na agendi napada anti rodni pokreta, kako međunarodnih, tako i onog u Hrvatskoj. U periodu 2012–13. godine svjedočile smo intenzivnoj mobilizaciji anti rodni aktera protiv uvođenja školskog programa zdravstvenog odgoja, tj. sadržaja modula pod nazivom „Spolna/rodna ravnopravnost i odgovorno spolno ponašanje“. Tadašnje aktivnosti predvodile su udruge GROZD-Glas roditelja za djecu, Vigilare i Centar za obnovu kulture pozivajući se na prava roditelja da odlučuju o odgoju svoje djece, te tvrdeći da predloženi modul predstavlja napad na tradicionalne hrvatske obiteljske vrijednosti. Njihovo djelovanje uključivalo je ulične proteste i distribuciju e-mail poruka Ministru obrazovanja, *otvoreno pismo* premijeru, te PowerPoint prezentacije o „neznanstvenosti“ seksualne edukacije roditeljima i nastavnicama. Usto, uspješno su odgodili provođenje programa zdravstvenog odgoja pritužbom Ustavnom sudu pozivajući se u na proceduralne formalno-pravne nezakonitosti (nije provedena javna rasprava; u proces nisu bili uključeni svi akteri; nisu poštovani rokovi za službenu objavu odluke o provođenju programa). Podršku ovakvim aktivnostima pružila je i Hrvatska biskupska konferencija distribuirajući agitatorski letak u crkvama, u dućanima i na kioscima⁵⁰.

U ovom periodu započinje i korištenje koncepta tzv. „rodne ideologije“ koji je u dokumentu Hrvatske biskupske konferencije „Muško i žensko stvori ih!“⁵¹ bio detaljno elaboriran kao „razrađeni plan“ i „radikalna, nehumana revolucija“. Također, u dokumentu se kao područja implementacije tzv. „rodne ideologije“ naglašavaju odgojno-obrazovni i zakonodavni sistem.

Otprilike desetljeće kasnije, početkom listopada 2023. godine, udruga CitizenGO Hrvatska na svojoj Facebook stranici objavila je postove u kojima prikazuje *ratno stanje* u hrvatskom školskom sustavu i poziva na mobilizaciju roditelja protiv tzv. „rodne ideologije“, u ovom slučaju utjelovljene u „pažljivo propisanom i izdašno financiranom obrascu globalista i depopulatora“:

50 Amir Hodžić and Aleksandar Štulhofer, “Embryo, teddy bear-centaur and constitution: Mobilizations against ‘gender ideology’ and sexual permissiveness in Croatia,” in *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte (London: Rowman&Littlefield, 2017), 59-78.

51 „Muško i žensko stvori ih!“, *Informativna katolička agencija*, objavljeno 23.10.2014, <https://ika.hkm.hr/novosti/musko-i-zensko-stvori-ih/>

Obrazovanje je pod opsadom rodne ideologije. Samo od svibnja do danas, "udruge studenata" su na Pravnom fakultetu u Zagrebu poučavale o "osobama koje menstruiraju", a na Psihologiji u Zadru o Kinseyju i Moneyju. Prije deset dana je u jednoj srednjoj školi u Varaždinu održan "masterclass" za roditelje, a u dječjem vrtiću Prečko se provodi program za odgajateljice. Ništa od toga se ne događa slučajno, već po pažljivo propisanom i izdašno financiranom obrascu globalista i depopulatora. Kada to dođe u vrtić / školu / na fakultet vašeg djeteta - hoćete li reagirati?⁵²

Dobili smo informaciju da je u petak u Graditeljskoj, prirodoslovnoj i rudarskoj školi u Varaždinu BEZ ZNANJA RODITELJA učenicima održano predavanje o "rodnom identitetu". Imamo koga od učenika / ili roditelja da nam tu informaciju potvrdi ili opovrgne iz prve ruke? Slobodno u inbox, s potpunim povjerenjem. Hvala unaprijed!⁵³

Teme i argumenti

Nedugo prije, u srpnju 2023. godine, od strane istog aktera objavljena je publikacija koja je fokus ove studije, spomenuta Radna bilježnica, tj. „vademezum“ za „prepoznavanje i razumijevanje rodne ideologije“ i „djelovanje u interesu djece i obitelji“. U ovom priručniku pojmovi spola i roda objašnjavaju se binarnim i nepromjenjivim biološkim kategorijama, te kao „međusobno i neodvojivo povezani (žena je po spolu i rodu žena, muškarac je po spolu i rodu muškarac)“. Također, u sličnom heteronormativnom tonu navodi se da su „biološke i psihološke činjenice dokaz da muško i žensko nisu stereotipi koje treba ukloniti“, a tome je tako jer se „različitosti između muškarca i žene susreću u kreativnom i reproduktivnom potencijalu koji se ne može ni sa čim usporediti.“

52 „Obrazovanje je pod opsadom rodne ideologije“, *CitizenGO Hrvatska*, objavljeno 09.10.2023, <https://www.facebook.com/CitizenGOhr/posts/pfbidoYKQZJYfQEQD2YPyUqybYpZ-VJMh7gonBnY13dzBwPiDhNw2F8wR4Xcgxjp9A9fNUxl>

53 „Dobili smo informaciju“, *CitizenGo Hrvatska*, objavljeno 04.10.2023, <https://www.facebook.com/CitizenGOhr/posts/pfbidoddhwXSe5BN4RC6wwBBZpRpytXzm4MYCywrUfbN5vVZ1UkmJ8LidrAwgcszAVZTvjI>

Ovaj narativ negira i načelo samoodređenja (rodnog identiteta) koje je u ovoj publikaciji predstavljeno kao srž tzv. „rodne ideologije“:

Rod je shvaćen prema subjektivnim kriterijima i temelj je rodnog identiteta koji se suprotstavlja spolnom identitetu.

Rodni identitet uvijek odvaja spol od roda i njegovom se uporabom provodi rodna ideologija.

Nastavak argumentacije ukazuje na pravi cilj ovakvih anti rodni narativa – utjecanje na usvojene antidiskriminacijske zakonske regulative:

Taj pojam [rodni identitet] se vješto promiče i provlači kroz nediskriminacijske odredbe, ali nediskriminacijske odredbe već zabranjuju diskriminaciju po bilo kojoj mogućoj osnovi te je osnovano sumnjati u benevolentnost uporabe ovoga pojma u okviru ovih odredbi.

U poglavlju pod naslovom „Što kaže znanost?“ pristup autorskog tima CitizenGO se radikalizira, pa se Svjetska zdravstvena organizacija proglašava „političkom, a ne znanstvenom institucijom“, a na primjeru publikacije iz 2010. godine „Standardi spolnog odgoja u Europi“ (dostupne i u hrvatskoj verziji⁵⁴) za koju izjavljuju da joj „nedostaju teorijski znanstveni temelji“. Kao *znanstvenu* referencu koja podupire tu njihovu tvrdnju navode talijansku publikaciju iz 2015. godine „Rođeni slobodni“ s podnaslovom „Obitelj i škola: spolni odgoj bez rodne teorije“⁵⁵, čiji je autor Tonino Cantelmi, psihijatar i psihoterapeut te predsjednik Udruge katoličkih psihologa i psihijatara.

Legitimaciju za svoje uporno negiranje pojma rodnoeg identiteta traže i u zakonodavnoj terminologiji, pozivajući se na Ustav Republike Hrvatske koji „poznaje spolni, a ne rodni identitet jer izrijeckom navodi ravnopravnost spolova (čl.3.) kao temelj za tumačenje Ustava“ i spol spominje još u dva slučaja (čl.14. i čl.17.), a što bi trebalo značiti da je „jasno da Ustav RH kada se referira na ljudski identitet isti utvrđuje na temelju spolnog identiteta“. No, neposredno nakon ovakve labave argumentacije, tekst donosi popis trinaest hrvatskih zakona i podzakonskih propisa u kojima se spominje rodni identitet, i tako uspješno *skače sam sebi u usta*.

U sljedećem poglavlju „Kojim putevima rodna teorija može biti predstavljena u školama?“ pojam tzv. „rodne ideologije“ operacionaliziran je kao *sveprisutna prijetnja* koja vreba na hrvatsku djecu u školskim klupama, od vrtića do fakulteta. Tako se kao „stavke na koje bi roditelji trebali pripaziti i o čijem bi sadržaju uvijek trebali biti informirani“ navode: Lektira; Bajke, priče i predstave u vrtićima; Školski kurikulum; Terenska nastava, osobito predstave ili kinoprojekcije; i Integrativni projekti. Slijedeći dane upute, članovi političke stranke Domovinski pokret održali su, u rujnu 2023. godine u Hrvatskom saboru, medijsku konferenciju na temu „zloupotrebe školstva u ideološke svrhe“. Stjepo Bartulica, saborski zastupnik i dugogodišnji anti rodni aktivista, tako je upozorio na pitanje sadržaja lektire:

54 „Standardi spolnog odgoja u Europi“, *Agencija za odgoj i obrazovanje*, objavljeno 01.01.2013, <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/datoteke/standardi-spolnog-odgoja-1536878938.pdf>

55 „Nati per essere liberi. Famiglia e scuola: educazione sessuale no-gender theory“, *Feltrinelli*, objavljeno 06.07.2015, <https://www.lafeltrinelli.it/nati-per-essere-liberi-famiglia-libro-tonino-cantelmi/e/9788831546492>

Svima je jasno da postoji jedna agenda koja se nameće iz inozemstva i koja želi indoktrinirati našu djecu, radi se o rodnoj ideologiji. Ovakve neprirodne i antiljudske ideje ne mogu se širiti u društvu bez usađivanja tih ideja kod male djece.

Rekao bih da se radi se o obliku zlostavljanja djece jer ako im se takvi sadržaji prerano prezentiraju, može doći do tjeskoba i raznih drugih poremećaja.⁵⁶

Mislim da roditelji trebaju imati prvu riječ o onome što se s djecom događa, a često se određene stvari i u osnovnim i u srednjim školama organiziraju bez znanja roditelja. Ja osobno, ali i Domovinski pokret, ustrajno ćemo upozoravati na te štetne pojave.⁵⁷

Njegov stranački kolega, županijski vijećnik Ivica Kukavica izvjestio je i o već poduzetim akcijama:

Mi smo dali preporuke osnovnim i srednjim školama u Splitsko-dalmatinskoj županiji da te eventualne materijale koji su u opticaju ne koriste. Mi ne možemo zabraniti, to može samo Sabor Republike Hrvatske, ali ponosan sam na to što smo mi načeli tu temu i poslali informaciju o našem zaključku Agenciji za odgoj i obrazovanje.⁵⁸

U analiziranoj Radnoj bilježnici, posebno se upozorava na programe i projekte čije je sadržaj/cilj: dekonstrukcija rodnih stereotipa; odgoj o rodnoj ravnopravnosti; odgoj o prihvaćanju različitosti; zdravstveni odgoj; borba protiv homofobije; borba protiv ovisnosti; odgoj o pravilnom korištenju interneta; kao i borba protiv iskorištavanja i zlostavljanja maloljetnika. Usto, kroz priloženi obrazac Zahtjeva za preventivni informativni pristanak, roditelje se potiče da traže detaljne informaci-

56 „Bartulica: Učenici u školama indoktriniraju se rodnom ideologijom“, *Tportal*, objavljeno 26.09.2023, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/bartulica-ucenici-u-skolama-indoktriniraju-se-rodnom-ideologijom-foto-20230926>

57 Marko Vidukić, „Rodna ideologija u školama: Bartulica: Lektira s eksplicitnim sadržajima je zlostavljanje djece“, *Fenix magazin*, objavljeno 26.09.2023, <https://fenix-magazin.de/rodna-ideologija-u-skolama-bartulica-lektira-s-eksplicitnim-sadrzajima-je-zlostavljanje-djece/>

58 Marko Vidukić, „Rodna ideologija u školama: Bartulica: Lektira s eksplicitnim sadržajima je zlostavljanje djece“, *Fenix magazin*, objavljeno 26.09.2023, <https://fenix-magazin.de/rodna-ideologija-u-skolama-bartulica-lektira-s-eksplicitnim-sadrzajima-je-zlostavljanje-djece/>

je o programima, aktivnostima i projektima koji se tiču „ljudske spolnosti i međuljudskih odnosa; kampanja protiv nasilja i diskriminacije; rodne jednakosti; te pitanja vjerskih i filozofskih uvjerenja.“

Na kraju ovog poglavlja o „načinima predstavljanja rodne teorije u školama“ postavlja se pitanje, naizgled van konteksta, ali koje ukazuje na još jedan od političkih smjerova anti rodne agende – utjecanje na dostupnost trans specifične zdravstvene skrbi za djecu i mlade:

Jeste li znali da je podzakonskim aktom u Hrvatskoj od 2014. godine maloljetnoj djeci omogućena promjena rodnog identiteta (bez kirurškog zahvata i hormonalne terapije)? To omogućuje Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (NN 132/2014).

Par posljednjih poglavlja ovog „alata za zaštitu djece u obrazovnom sustavu i drugim sferama društva“ odnosi se na pitanje „Kako djelovati?“. Predložene strategije uključuju umrežavanje roditelja i nastavnog osoblja kroz „Savez škola-roditelj“ za što je priloženo i odgovarajuće Pismo kojim se traže *preventivne informacije* o „svakom projektu u kojem se razrađuju osobne i intimne teme kao što su primjerice spolnost i afektivnost“. Također, sugerira se i osnivanje Područnih vijeća roditelja koja bi u svakoj školi djelovala putem Nastavničkog vijeća i Vijeća roditelja.

**Vijeće roditelja
jedno je od često
korištenih sred-**

stava kojima anti rodni akteri nastoje proširiti svoj utjecaj unutar državnog odgojno-obrazov- nog sustava⁵⁹.

Usto, ponuđen je i razrađeni plan „Kako nastupiti kada se u školi provodi projekt koji promiče rodnu ideologiju“ koji uključuje sljedeće korake: Protokoliranje informiranog pristanka; Protokoliranje zahtjeva za informacijama; Obavješćavanje ostalih roditelja; Zahtjev za susret s institucijom/udrugom koja je nositelj projekta i nastavnici/profesorima kako bi se izrazile dvojbe; Zahtjev za obustavom provedbe projekta ili povlačenje vlastite djece iz sudjelovanja; Prosljeđivanje protokolarnih zahtjeva nadležnim uredima za odgoj i obrazovanje.

59 „Roditelji odlučuju o odgoju svoje djece“, *U ime obitelji*, objavljeno 01.12.2015, <https://uimeobitelji.net/vijece-roditelja/>

Akteri i djelovanja

Vijest o izdavanju ove Radne bilježnice u produkciji Ane Marije Marković i CitizenGO tima, objavljena je na portalu Narod.hr, pokrenutog 2014. godine od strane udruge U ime obitelji. Ova udruga nastala je na aktivnostima istoimene inicijative koja je 2013. godine organizirala referendum pomoću kojeg je u Ustav RH uvrštena odredba o bračnoj nejednakosti. Od tada traje i suradnja CitizenGO i U ime obitelji, a što je potvrđeno 2021. godine kada je Wikileaks objavio desetak tisuća dokumenata španjolskih organizacija CitizenGO i HazteOir. Iz objavljenih materijala vidljive su i njihove međunarodne financijske transakcije, pa tako i niz uplata prema udruzi U ime obitelji, uključujući i iznos od 17.675 USD namijenjen za „kampanju“ u Hrvatskoj u lipnju 2013. godine, šest mjeseci prije održanog referenduma o bračnoj nejednakosti⁶⁰.

CitizenGO je peticijska platforma za zagovaranje fundamentalističkih političkih ciljeva pokrenuta 2013. sa sjedištem u Španjolskoj, a danas je operativna na jedanaest jezika i djeluje u 50ak država širom svijeta. Predstavlja se kao globalna zajednica aktivnih građana koji online peticijama i akcijama brane i promoviraju život (od začeca do prirodne smrti), *obitelj* (isključivo heteroseksualnu, s muškarcem/ocem kao glavnim članom) i (religijsku) *slobodu* (uključujući pravo na prigovor savjesti). CitizenGO je i politički instrument koji okuplja mnoge glavne aktere anti rodne agende u EU te centrira akcije zagovaranja protiv LGBTI prava, seksualne i reproduktivne pravde te rodne ravnopravnosti. Tako su, na primjer, u periodu 2013-14.

60 Ilko Čimić, „WikiLeaks: Španjolski desničari davali novac udruzi Željke Markić i njenim ljudima“, *Index.hr*, objavljeno 11.08.2021, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/wikileaks-spanjolski-desnicari-davali-novac-udruzi-zeljke-markic-i-njenim-ljudima/2296590.aspx>

godine organizirali pritiske protiv usvajanja tri izvještaja⁶¹ u Europskom parlamentu mobilizirajući građanstvo na odašiljanje više desetaka tisuća e-mail poruka na adrese europskih parlamentarnih zastupnica i zastupnika⁶².

Prilikom obilježavanja deset godina djelovanja organizacije, u srpnju 2023. na Facebook stranici CitizenGO Hrvatska koji predvodi Ana Marija Marković, nekadašnja volonterka inicijative U ime obitelji, navodi se da su, između ostalog, u Hrvatskoj „ukazivali na nezakonitu podršku Ustavnog suda u udomljavanju djece homoseksualnim partnerima“ i „pripremali sadržaje za informiranje i pomoć roditeljima u borbi sa rodnom ideologijom“⁶³. Usto, CitizenGO Hrvatska pokrenuo je niz peticija protiv tzv. „rodne ideologije“ i „LGBTIQ propagande“, pa su tako u posljednjih nekoliko godina njihove mete bile reklamne kampanje Erste banke i Cockte; prikazivanje animirane serije „Drske djevojke“ i provođenje programa „Projekt drugi“ na Hrvatskoj radio-televiziji; te program edukacije o rodnoj ravnopravnosti i rodnim stereotipima za predškolske i osnovnoškolske odgajatelje koji provodi udruga Status M. Također, distribuirane su i peticije usmjerene prema međunarodnim tvrtkama, kao što su LEGO, Mattel, Disney, DC Comics i Netflix⁶⁴.

Spomenuta peticija „Obećanje djeci“ pokrenuta je krajem lipnja 2023. godine kao najava publiciranja Radne bilježnice i upućena je direktno roditeljima. U tekstu se izaziva strah i panika („Naša djeca su u opasnosti, a naša obitelj je na udaru! Ovo nije samo noćna mora, već stvarnost koja i Hrvatskoj lupa na vrata! Ne čekajte ni trenutak! Djelujte odmah!“), poziva se na „borbu za zaštitu djece i prava roditelja“ te se predstavljaju konkretne aktivnosti „kako bi napravili val promjene i zaustavili prikriveno

61 Izvještaj o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima (izvještaj Estrela); Izvještaj o EU putokazima za suzbijanje homofobije i diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta (izvještaj Lunacek); Ravnopravnost muškaraca i žena u EU-2012 (izvještaj Zuber).

62 Hodžić, A. i N. Bijelić, *Neokonzervativne prijetnje seksualnim i reproduktivnim pravima u Europskoj uniji* (Zagreb: CESI, 2014).

63 „CitizenGo slavi 10 godina rada!“, *CitizenGO Hrvatska*, objavljeno 29.07.2023, <https://www.facebook.com/CitizenGOhr/posts/pfbidoLykBo2Czx1BQYaYBQy-H8UQKu12cgCj7peFKtKYcFNXqrd9MWDGNZrezykvPB3V6I>

64 „Peticije pod temom Obitelj i školovanje“, *CitizenGO*, objavljeno 17.12.2014, <https://citizengo.org/hr/t/fm>

širenje rodne ideologije u obrazovnom sustavu, kojem povjeravamo svoju djecu“:

Informirati roditelje, škole i vrtiće o štetnim posljedicama rodne ideologije na djecu i obitelji.

Podržati roditelje u borbi za njihovo pravo da odgajaju svoju djecu u skladu s vlastitim uvjerenjima.

Dati konkretni obrazac Zahtjeva kojim možete tražiti od vrtića i škola trenutnu obustavu izlaganja vaše djece ideološkim sadržajima bez vašeg izričitog odobrenja.

Reakcije

Kako je objavljivanje Radne bilježnice prošlo *ispod radara* internetskih portala i organizacija civilnog društva, potrebno je spomenuti recentne reakcije državnih institucija na medijske objave anti rodni aktera. U prosincu 2022. godine Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova uputila je *Preporuke* portalu Narod.hr reagirajući na zaprimljene pritužbe o objavljenim tekstovima kojima se *transrodna populacija*, kao i stručne osobe koje rade s njima „dovode u nepovoljan položaj“ i „dodatno stigmatiziraju“⁶⁵. Nadalje, u veljači 2023. godine Pravobraniteljica i Centar za građanske inicijative Poreč prijavili su isti portal Agenciji za elektroničke medije zbog „homofobnih i transfobnih stavova te poticanja i širenja mržnje i diskriminacije“ prilikom medijskog izvještavanja o hrvatskim državljanima u Zambiji⁶⁶. Međutim, već sljedećeg mjeseca Vijeće za elektroničke medije, upravno

65 „UIO: Pravobraniteljica Ljubičić zbog 'transrodnih' osoba vrši pritisak na Narod.hr i izlazi iz svoje nadležnosti“, *Narod.hr*, objavljeno 13.02.2023, <https://narod.hr/hrvatska/uio-pravobraniteljica-ljubicic-zbog-transrodnih-osoba-vrsi-pritisak-na-narod-hr-i-izlazi-iz-svoje-nadleznosti>

66 Vlatka Polšak Palatinuš, „Pokušaj cenzure: Pravobraniteljica Ljubičić prijavljuje Narod.hr zbog izvještavanja o trans-vijećniku Možemo u Zambiji“, *Narod.hr*, objavljeno 25.02.2023, <https://narod.hr/hrvatska/pravobraniteljica-ljubicic-prijavljuje-narod-hr-zbog-izvjestavanja-o-trans-vijecniku-mozemo-u-zambiji>

tijelo te iste Agencije, dodijelilo je 3450 eura udruzi U ime obitelji za projekt „Epidemija transeksualizma u Hrvatskoj i svijetu“ u kategoriji „Poticanje razvoja svijesti o ravnopravnosti spolova i drugih najviših vrednota ustavnog poretka“⁶⁷. Usto, Vijeće je odbacilo spomenute prijave za transfobiju i govor mržnje, te odlučilo da su samo u jednom tekstu, objavljivanjem imena djece iz *slučaja Zambija*, prekršeni Pravilnik o zaštiti maloljetnika u elektroničkim medijima i Kodeks časti hrvatskih novinara. Za taj prekršaj portalu Narod.hr izrečeno je upozorenje, ali ne i opomena, mjera koja bi onemogućila naredno dvogodišnje financiranje od strane Vijeća⁶⁸.

Desetljeće anti rodnih kampanja: primjer „Vigilare“

Dok Vijeće za elektroničke medije nije reagiralo na transfobične sadržaje objavljene na portalu udruge U ime obitelji, Županijski sud u Zagrebu, također u ožujku 2023., presudio je na osnovi tužbe udruge Dugine obitelji kako je udruga Vigilare „diskriminirala, poticala na diskriminaciju i uznemiravala LGBTIQ osobe i njihove obitelji“ pokretanjem peticije „Zaštitimo djecu od homo posvajanja“ i objavljivanjem pratećih tekstova⁶⁹. Udruga Vigilare, osnovana 2008. godine i predvođena Vicom Batarelom, aktivna je od samih početaka organiziranih anti rodnih djelovanja u Hrvatskoj 2012. godine kada su pokrenuli inicijativu „I ja sam bio embrij“ usmjerenu na osporavanje Zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji. Također, uz spomenutu, sudski procesuiranu peticiju organizirali su i druge e-mail prosvjedne akcije slične onima koje provodi CitizenGO, uz dodatno

67 Andrej Dimitrijević, „Ovako se dijeli javni novac: Vijeće za elektroničke medije dalo 10.845 eura udruzi 'U ime obitelji' za poticanje ravnopravnosti spolova“, *Telegram*, objavljeno 09.03.2023, <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/ovako-se-dijeli-javni-novac-vijece-za-elektronicke-medije-dalo-10-845-eura-udruzi-u-ime-obitelji-za-poticanje-ravnopravnosti-spolova/>

68 Hrvoje Šimičević, „Kako žica Narod“, *Novosti*, objavljeno 16.04.2023, <https://www.portalnovosti.com/kako-zica-narod>

69 „Presuda u slučaju Dugine obitelji protiv Vigilare“, *Vigilare*, objavljeno 20.03.2023, <https://vigilare.info/mi/2023/03/presuda-u-slucaju-dugine-obitelji-protiv-vigilare/>

naglašavanje religijske slobode i tradicionalnih katoličkih vrijednosti. Ovakvo diskurzivno usmjerenje vezano je uz činjenicu da se na istoj adresi na kojoj je registrirana udruga Vigilare, nalazi i sjedište Zaklade Vigilare, koja je dio krajnje desnog katoličkog međunarodnog pokreta političkih i građanskih organizacija pod nazivom „Društvo za promicanje tradicije, obitelji i privatnog vlasništva“ (TFP – Tradition, Family and Property).

Kako su prethodnih godina sudjelovali u svim, tad aktualnim napadima na ciljeve anti rodno pokreta (Zdravstveni odgoj, Istanbulska konvencija, dostupnost prekida trudnoće), tako se i u sadašnjem periodu priključuju inicijativama protiv trenutnih fokusa u korpusu tzv. „rodne ideologije“. U studenom 2022. godine sudjeluju na okruglom stolu u organizaciji inicijative Zagreb Straight Pride i udruge Hrvatska Mati te objavljuju tekst „Transrodna ideologija i u Hrvatskoj poprima zastrašujuće oblike“⁷⁰, u kojem uz citiranje izjava psihijatra Hermana Vukušića, navode da „rodno ludilo očito na velika vrata dolazi i u Hrvatsku“, te da je riječ o „socijalnom inženjeringu, tj. o rodnoj ideologiji. Temelj rodne ideologije je tvrdnja da je spol biološki konstruiran, a rod je sociokulturna kategorija“. U nastavku ovaj narativ objašnjava da je „pravi cilj rodne ideologije razgradnja ženske i muške specifičnosti“, a naročito „uloge žene kao majke i supruge“, dok je konačni cilj „uništenje obitelji“.

Također, Vigilare se pridružuje i smjernicama iz CitizenGO Radne bilježnice pa u lipnju 2023. godine izvještava kako jedna osnovna škola „intenzivno provodi rodnu ideologiju“⁷¹. U tekstu se negira i osuđuje sadržaj objavljen na staroj, ali i dalje javno dostupnoj školskoj web-stranici pod naslovom „Spolna i rodna ravnopravnost“, te se upućuje poziv za kontaktiranjem ravnateljice i tajnice škole uz objavljivanje njihovih telefonskih brojeva. Usto, upozorava se i „odgovorne u knjižnici da budu na oprezu kod nabave lektira i ostalog štiva za učenike da im se ne potkrade koja knjiga ili slikovnica iz fonda, tj. područja kulture smrti“.

70 Davor Dijanović, „Transrodna ideologija i u Hrvatskoj poprima zastrašujuće oblike“, *Vigilare*, objavljeno 17.11.2022, <https://vigilare.info/istaknuto/2022/11/transrodna-ideologija-kuca-i-na-hrvatska-vrata/>

71 „Škola u Dugoj Resi intenzivno provodi rodnu ideologiju. Pišite ravnateljici“, *Vigilare*, objavljeno 20.06.2023, <https://vigilare.info/oni/2023/06/skola-u-dugoj-resi-intenzivno-provodi-rodnu-ideologiju-pisite-ravnateljici/>

Tjedan dana kasnije, Vigilare.info objavljuje i tekst naslovljen „Genderistička indoktrinacija djece: Novo perverzno i u hrvatskim vrtićima”⁷² u kojem prozivaju spomenuti edukacijski program udruge Status M, kao i animiranu seriju „Drške djevojke” („u kojoj se promiču transrodnost, pobačaj, kontracepcija i sodomija”), a što su bile i mete CitizenGO peticija. Dodatno se u tekstu u nekoliko rečenica sumira i dio narativa hrvatskih anti rodni aktera, onaj o političkim strukturama „indoktriniranim rodnom ideologijom”:

U vrijeme vladavine tzv. kukuriku koalicije napravljene su konture perverznoga tzv. spolnog odgoja, koji su pisali sljedbenici pedofila Alfreda Kinseya, a u prošleme mandatu u Saboru je prihvaćena tzv. Istanbulska konvencija.

Novo perverzno postaje mainstream u hrvatskom društvu, a sluganske političke elite njegovim prihvaćanjem i promicanjem podižu pred Bruxellesom svjedodžbu vlastite *naprednosti*.

Literatura

Hodžić, A. i N. Bijelić. *Neokonzervativne prijetnje seksualnim i reproduktivnim pravima u Europskoj uniji*. Zagreb: CESI, 2014.

Hodžić, A. i A. Štulhofer. "Embryo, teddy bear-centaur and the constitution: Mobilizations against "gender ideology" and sexual permissiveness in Croatia". In *Anti-Gender Campaigns in Europe Mobilizing against Equality*, edited by Roman Kuhar and David Paternotte, 59-78. London: Rowman & Littlefield, 2017.

72 Davor Dijanović, „Genderistička indoktrinacija djece: Novo perverzno i u hrvatskim vrtićima”, *Vigilare*, objavljeno 26.06.2023, <https://vigilare.info/istaknuto/2023/06/genderisticka-indoktrinacija-djece-novo-perverzno-i-u-hrvatskim-vrticima/>

Identifikacija Dragana Stojanović
& Aleksa Milanović

**mehanizama za
razumevanje opstanka
i razvoja antirodnih
politika u Republici
Srbiji: slučaj uvođenja
rodno osetljivog
jezika (2018—2023)
i slučaj cenzure udžbe-
nika (2021—2022)**

Uvodne orijentacije: antirodne politike na preseku kontinuiteta i novih artikulacija

Iako je u pitanju termin koji se, sudeći po njegovoj prisutnosti u javnom diskursu i medijima, relativno odnedavno koristi na prostoru Republike Srbije,⁷³ antirodne politike mogu se pratiti u dugom kontinuitetu postojanja koje prevashodno uključuje otpor antidiskriminatornim i inkluzivnim praksama od strane patrijarhalnih institucija, pojedinaca i društvenih grupa. U patrijarhalnim društvima antirodne politike prisutne su kontinuirano i uporedo sa razvojem feminizama i rodno senzitivnih pokreta,⁷⁴ a Republika Srbija u tom pogledu nije izuzetak. U ovom kontekstu feministički argumenti često se imenuju kao intruzivni i nasilni u odnosu na pitanja istorije, tradicije i odnosa prema desno orijentisanom predlošku nacionalnog ili rodnog identiteta, a akterke i akteri inkluzivnih politika se diskredituju bilo od strane javno prisutnih pojedinaca, ili od strane čitavih instucija (politički sistemi, školstvo, zdravstvo, verske institucije). Pokušaji ovakve diskreditacije posebno pogađaju žene, kao i osobe sa manjinskim rodnim ili seksualnim identitetom, ali od nje nisu izuzeti ni svi oni akteri koje zastupnici patrijarhata vide kao posebnu političku pretinju – nevladine organizacije, regionalne ili transregionalne medijske mreže i liberalno orijentisane političke partije i pojedinci.

U savremenom smislu te reči, antirodne politike i pokreti mogu se pratiti od početka dvehiljaditih godina, što je izazvano, s jedne strane, urušavanjem višedecenijskih odnosa moći na širem

73 U poslednje dve godine prisutan je kroz termine „džender ideologija“ ili „nametanje nasilja“, pogotovo kada su u pitanju promene koje se odnose na uvođenje rodno osetljivog jezika ili na neisključujuće, inkluzivno razumevanje kompleksnosti pojma *rod* i *seksualnost* (pogledati, na primer, članak pod nazivom „Patrijarh Porfirije o Zakonu o rodnoj ravnopravnosti: Nasilna primena džender ideologije“, *Glas javnosti* od 27.06.2023, <https://www.glas-javnosti.rs/vesti/drustvo/patrijarh-porfirije-o-zakonu-o-rodnoj-ravnopravnosti-nasilna-primena-dzender-ideologije>, 09.11.2023).

74 Elizabeth S. Corredor, „Unpacking “Gender Ideology” and the Global Right’s Antigender Counter-movement”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 44, no. 3, 2019.

prostoru Evrope i sveta i stvaranjem novih političkih poredaka u restrukturiranim državama nakon hladnog rata, a sa druge strane, stasavanjem nove generacije čije delovanje postaje vidljivije nego ikada zahvaljujući digitalnom prostoru i društvenim mrežama. Demokratizacija medija u vidu multiplikacije različitih glasova u javnom prostoru putem društvenih mreža i raznovrsnih portala pokazaće se kao mač sa dve oštrice – jer, dok ovakva demokratizacija u neku ruku garantuje veću vidljivost inkluzivnih politika i generalnog diverziteta populacije, dotle podstiče popularnost, ali i grube manevre političke desnice, populizma i medijski prisutnog nasilja prema svemu što je viđeno kao samoinicijativno, novo ili naklonjeno slobodi rodnog i telesnog izražavanja.⁷⁵ U ovakvoj areni intenzivne distribucije i redistribucije društvenih i političkih moći koja neretko podleže zamki polarizacije očitavaju se zabrinjavajući potezi individua, organizovanih pokreta i institucionalnih sistema koji mobilizuju određen broj akterki i aktera (kako u desnom, tako i u levom spektru politika) za oglašavanje ideja antirodnih pokreta.

Cilj ove analize jeste da se utvrde, imenuju i razumeju mehanizmi savremenih antirodnih politika u Republici Srbiji, te da se identifikuju ključni akteri i akterke koji doprinose njegovom opstajanju i razvoju. Cilj analize je i da, na konkretnim studijama slučaja,⁷⁶ ispita i da li postoje akteri i akterke koji aktivno pozivaju na dekonstrukciju ideja posredovanih rodnim politikama, te da osvetli moguće strategije delovanja koje bi umanjile štetan uticaj antirodnih politika na individuu i društvo. Na kraju, ova analiza ima za cilj i da objasni povoljan uticaj dekonstrukcije antirodnih politika na društvo, što bi vodilo ka usmerenijem, produktivnijem, dijaloški orijentisanom civilnom društvu u kome strah i polarizacija ne bi bile prevladavajući faktori na temelju kojih se deluje.

75 *Impact of Anti-Gender Opposition on TGD and LGBTQI Movements: Global Report*, GATE, New York, 2023.

76 Ispitane su dve krajnje povezane studije slučaja, od kojih se jedna odnosi na uvođenje rodno osetljivog jezika u zakonske okvire Republike Srbije, dok se druga studija slučaja bavi povlačenjem rodno senzitivnog pristupa znanju u osnovnoškolskim udžbenicima – primarno na polju biologije.

Mapiranje okvira za rad: antirodne politike i njihovi društveni nosioci

Patrijarhalni otpor promenama uspostavljenih okvira i normi može se pratiti kroz postepeni ili nagli porast mizoginije, homofobije, transfobije ili pritiska na telesna, seksualna ili reproduktivna prava. Ovaj pritisak je najčešće usmeren prema ženskom telu, ili pak prema telima sa manjinskim rodnim i seksualnim identitetom. U ovakvoj demonstraciji strukturalnog nasilja patrijarhata otkriva se duboko ukorenjena objektifikacija svih onih individua čije telo nije nosilac cis-heteroseksualnog maskulinog identiteta i aktivnosti.

Takođe, u pokušaju opravdavanja represivnih postupaka, koji mogu varirati od javnog istupanja pojedinaca i institucija pa do učešća u donošenju ili povla-

čenu neželjenih zakonskih regulativa, patrijarhalni sistem se često poziva na revitalizaciju hipernacionalističkih agendi i na autoritarnost u odnosu prema telu i mikroinstitucionalnim jedinicama kao što su porodica ili zajednica.

Važno je imati na umu da ovakva vrsta patrijarhalnog delovanja ne predstavlja jednostavnu, lako merljivu ili lako predvidivu reakciju na implementaciju feminističkih i drugih inkluzivnih aktivističkih inicijativa, već se radi o složenom spletu proaktivnih politika koje pokreću različite društvene jedinice na delovanje, neretko se koristeći

argumentima koji za cilj imaju konstruisanje atmosfere građanske zastrašenosti, opšte nesigurnosti i osećanje sveopšte krize. Naravno, ova kriza se samo delimično naslanja na konkretne društvene i šire političke dinamike i pre svega se oslanja na retoričke zahvate koji navode građanstvo na konstrukciju i „prepoznavanje“ neprijatelja, na podele na „naše“ i „tuđe“ (pri čemu se kao „tuđe“ u kontekstu Srbije obično markira okvirno zamišljeni Zapad), kao i na proizvodnju pristanka na kompetitivnu polarizacijsku arenu u kojoj vlada iluzija da postoje samo dve opcije – „naša“-ispravna i „tuđa“-pogrešna. Čitav ovaj zahvat odvija se dominantno kroz medijsku sferu,⁷⁷ te je iz tog razloga ona i poslužila za praćenje odabranih studija slučaja u ovoj analizi. Svi do sada navedeni postupci aktera i akterki antirodni patrijarhalnih politika prisutni su i u studijama slučaja koje ova analiza prati, a što će biti detaljnije izloženo u narednim delovima teksta. U svojoj studiji Edström, Khan, Greig i Skinner (2023) navode da je ovakav antirodni diskurs najčešće obojen efektima nostalgije, nihilizma, dihotomije lokalno:globalno, te da se elementi tela, porodice i nacije uvode kao mesta homogenizacije, diferencijacije (mi:oni) i isključivanja, što predstavlja značajnu zloupotrebu datih koncepata koji i te kako imaju materijalni odjek u stvarnosnim političkim i društvenim posledicama.⁷⁸ Osim toga, ovakav diskurs često pokazuje i slabosti u vidu lako primetnih kontradicija: u njima se rod, naizgled, depolitizuje, dok se istovremeno politizuje za potrebe patrijarhalne konstrukcije stvarnosti. Takođe, naizgled antiglobalni pokret zapravo biva umrežen i podržan od strane drugih, sličnih antirodni inicijativa u širem regionu, te u Evropi i svetu. U ovim kontradikcijama krije se i suštinska slabost antirodni pokreta, kao i mogućnost osmišljavanja strategija koje će ukazati na nedoslednosti ovakvog naturalizacijskog, esencijalizacijskog i represivnog narativa. Odabrane studije slučaja na prostoru Republike Srbije ukazuju na prisustvo upravo ovakvih tendencija, te imaju za cilj da prepoznaju ove mehanizme, kao i da ih podvrgnu problematizaciji i dekonstrukciji.

77 Na ovom mestu je korisno uporediti zaključke koje je na temu dominirajućeg medijskog društvenog efekta ostavio Noam Čomski. Noam Čomski, „Šta čini dominantne medije dominantnim“, *Evropski glasnik*, Hrvatsko Društvo pisaca, Zagreb, br. 10/2005, 199-207.

78 Jerker Edström, Ayesha Khan, Alan Greig, Chloe Skinner, „Grasping Patriarchal Backlash: A brief for smarter countermoves“, *Countering Backlash: Reclaiming Gender Justice*, Issue 1, January 2023, 1-6.

STUDIJA SLUČAJA 1: Uvođenje rodno osetljivog jezika u zakonske okvire Republike Srbije

Pojam *rodno osetljiv jezik* formalno je uveden donošenjem Zakona o rodnoj ravnopravnosti (Službeni glasnik Republike Srbije br. 52/2021). Kako Zakon navodi u članu 1, „Ovim zakonom uređuju se pojam, značenje i mere politike za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti, vrste planskih akata u oblasti rodne ravnopravnosti i način izveštavanja o njihovoj realizaciji, institucionalni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, nadzor nad primenom zakona i druga pitanja od značaja za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti.“ Zakon se, dakle, bavi brojnim pitanjima od značaja za postizanje i održavanje rodne ravnopravnosti, i rodno osetljiv jezik je samo jedan njegov deo. Konkretno, rodno osetljiv jezik se pojavljuje u članu 6 – *Pojmovi*, u stavu 17 (od ukupno 25) i definiše se na sledeći način: „rodno osetljiv jezik jeste jezik kojim se promoviše ravnopravnost žena i muškaraca i sredstvo kojim se utiče na svest onih koji se tim jezikom služe u pravcu ostvarivanja ravnopravnosti, uključujući promene mišljenja, stavova i ponašanja u okviru jezika kojim se služe u ličnom i profesionalnom životu.“ Rodno osetljiv jezik se dalje dosledno pojavljuje u članu 25, koji planira praćenje, planiranje, sprovođenje i objavljivanje rezultata politika jednakih mogućnosti, zatim u članu 37, koji uređuje oblast obrazovanja, vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja,⁷⁹ te u članu 44, u okviru definisanja rodne ravnopravnosti u oblasti javnog informisanja.⁸⁰ Sam

79 Član 37, stav 3 Zakona o Rodnoj ravnopravnosti: „korišćenje rodno osetljivog jezika, odnosno jezika koji je u skladu sa gramatičkim rodnom, u udžbenicima i nastavnom materijalu, kao i u svedočanstvima, diplomama, klasifikacijama, zvanjima, zanimanjima i licencama, kao i u drugim oblicima obrazovno-vaspitanog rada.“

80 “Sredstva javnog informisanja dužna su da prilikom izveštavanja koriste rodno osetljiv jezik i da razvijanjem svesti o značaju rodne ravnopravnosti doprinose suzbijanju rodni stereotipa, društvenih i kulturnih obrazaca, običaja i prakse zasnovane na rodni stereotipima, diskriminacije na osnovu pola, odnosno roda i drugih ličnih svojstava, kao i rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i nasilja prema ženama”, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, član 33.

termin rodno osetljiv jezik se u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti pominje ukupno 5 puta, zaključno sa članom 73 – Usklađivanje i donošenje akata, gde se napominje da „Primena rodno osetljivog jezika iz člana 37. stav 1. tačka 4) podtačka (3), kao i iz člana 44. stav 3. ovog zakona stupa na snagu tri godine nakon donošenja ovog zakona“. Rodno osetljiv jezik je, dakle, zakonom definisan kao važno sredstvo za podsticanje rodne ravnopravnosti, pri čemu je podvučena veza između upotrebnog jezika i kulturalnih, društvenih i individualnih uverenja, što je sasvim u skladu sa nalazima brojnih teorijskih i empirijskih istraživanja iz oblasti društveno-humanističkih nauka od sredine dvadesetog veka naovamo (posebno poststrukturalističkih lingvističkih studija baziranih na interdisciplinarnom prepletu sa studijama kulture). Zakonom su mapirani obrazovanje, vaspitanje, nauka i tehnološki razvoj, kao i sredstva javnog informisanja, kao institucije od ključne važnosti za praćenje razvoja ličnosti i formiranje uverenja i vrednosti primenljivih u institucionalnom i socijalnom životu. Zakonom je predviđen period od tri godine prilagođavanja, što nadležnim institucijama daje sasvim dovoljno vremena za prilagođavanje i primenu datog zakona.

Interesantno je, međutim, da je od brojnih uredbi definisanih Zakonom o rodnoj ravnopravnosti najviše reakcija u javnosti izazvalo upravo uspostavljanje i postavljanje rodno osetljivog jezika, i to onaj njegov element koji se u samom Zakonu i ne spominje eksplicitno – a odnosi se na uvođenje femininativa, odnosno ženskog roda u prilikama u kojima je to potrebno (u nazivima zanimanja, u imenovanjima identiteta koje nose žene i slično). Iako se Zakon na istovetan način odnosi i prema maskulinitivima i prema femininitivima, čini se da su femininitivi, kao do sada zanemarivan oblik u jeziku, izazvali najveću pažnju, te da je vidljivost ženskog roda u jeziku (a možda, shodno tome, i u društvu) bila povod za snažnu reakciju najpre pojedinih institucija, a potom i pojedinaca u Republici Srbiji. S obzirom na to da su medijski izvori pre svega zainteresovani za snažne reakcije kao potencijalni magnet interesovanja čitalaštva/gledalaštva, intenzivna pojava novinskih članaka, televizijskih emisija, objava na društvenim mrežama i masovno oglašavanje stručne i opšte javnosti nije začudna. Na žalost, mahom su izostali kvalitetni, otvoreni dijalozi, a prednost je davana polarizacionim i diferencijalnim reakcijama.

jacijskim narativima (naše:tuđe, tradicija:novotarija), među kojima je svakako jedan od glasnijih onaj koji nosi glas antirodnh politika. I pored sve veće prisutnosti upotrebe femininativa u jeziku, naročito kod mlađe generacije i to pre svega za zanimanja u ženskom rodu i za imenice koje do sada nisu toliko često korišćene u ženskom rodu,⁸¹ institucionalni glasovi javnosti snažno su kritikovali odluku usvajanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti, koncentrišući se na objašnjavanje navodnih pogrešaka Zakona u insistiranju na rodnoj ravnopravnosti u jeziku. Posebno je interesantno, a u okviru ove studije i ključno, razmotriti institucionalne aktere i akterke ovakvih antirodnh politika (u kojima je *rod*, očekivano, doživljen isključivo kao ženski rod, kao *ono novo*, *ono što smeta*, ono što se ne sme učiniti vidljivim – dok je pak muški rod nesmetano vidljiv i u ovom kontekstu se ne prepoznaje kao rod, već kao *osnov*).⁸² Takođe, važno je analizirati i konkretne argumente koje su ovi akteri i akterke koristile za pravdanje željenog povratka na *status quo* poziciju. Ovi argumenti otkrivaju duboke kontradikcije, rade na mehanizmu proizvodnje neprijatelja (često identifikovanom u sopstvenim redovima, na sopstvenom prostoru – najčešće su to upravo žene), podstiču atmosferu populizma, polarizacije, okrivljavanja, osude i straha. Na kraju, ovi akteri i akterke, putem date argumentacije, prisvajaju pojam i materijalnost tela, porodice i nacije, mobilišući tako dati narativ za tradicionalizacijske, desno orijentisane, radikalne i autoritarne političke i društvene diskurse.

81 Nezanemarljiv je karakter i simbolička pozicija ovakvih imenica; naime, one obično označavaju pojam usko povezan sa snagom ili moći – bilo mitološkom (zmaj, feminitativ zmajica), interventnom (borac, femininativ borkinja) ili političkom (ministar, femininativ ministarka). "Euronews centar o rodno osetljivom jeziku: Zmajica je mnogo više od ženskog zmaja", *Euronews* od 17.05.2023, <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/87724/euronews-centar-o-rodno-osetljivom-jeziku-zmajica-je-mnogo-vise-od-zenskog-zmaja/est>, 09.11.2023, Katarina Đorđević, "Kako se kaže za žene u rodno senzitivnom jeziku – borci ili borkinje", *Politika* od 10.06.2021, <https://www.politika.rs/sr/clanak/480957/Kako-se-kaže-za-zene-u-rodno-senzitivnom-jeziku-borci-ili-borkinje%2010.06.2021>, 09.11.2023, Sonja Gočanin, "Srpski patrijarh 'čisti' jezik od rodne senzitivnosti", *Radio Slobodna Evropa* od 16.04.2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/spc-zene-rodno-osetljiv-jezik/32370740.html>, 09.11.2023, Sarita Bradaš, "Jezik naš diskriminatorski", *Peščanik* od 03.02.2023, <https://pescanik.net/jezik-nas-diskriminatorski/>, 09.11.2023.

82 Kritika ovog principa jedan je od osnovnih postulata feminizama kroz čitav dvadeseti vek, naročito od sredine dvadesetog veka i drugotalasnih feminizama nadalje (obratiti pažnju na zaključke Simone de Beauvoir ili Luce Irigaray, ali i na mnoge druge autorke i autore feminističkog okvira datog doba) – dakle, ne radi se o novoj, već o vrlo očekivanoj pojavi otpora koji patrijarhat pruža u odnosu na žensku vidljivost i inkluzivnost razlika.

Analizom medijskih sadržaja među kojima su Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Saopštenje Matice srpske povodom pitanja o rodnoj ravnopravnosti od 27.05.2021, odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika iz 2018. godine, te nešto preko pedeset različitih novinskih članaka iz perioda od maja 2018. do avgusta 2023. godine uočen je kontinuiran rad na oblikovanju i promovisanju antirodnih politika koje, naizgled, pogađaju upotrebu i primenu rodno senzitivnog jezika, dok, zapravo, izražavaju duboko mizoginu prirodu ovakvog pokreta u pokušaju da ravnopravnost predstave kao već postojeću bez postojanja iste. U pitanju je, zapravo, jedna od pominjanih kontradiktornosti: čest argument institucije kao što je Matica srpska, kao i normativno orijentisanih lingvisti i lingvistkinja je da je muški gramatički rod „neutralan“, te da on već u sebi podrazumeva i ženski rod – dakle, već u sebi podrazumeva ravnopravnost postojanja oba roda bez pojave oba roda, odnosno, sa pojavom samo muškog roda.⁸³

Jedan od ključnih institucionalnih aktera u ovoj javnoj raspravi svakako je Matica srpska, čija je uloga utoliko zapaženija ukoliko se razume da je ova institucija osnovana 1826. godine kao „najstarija srpska književna, kulturna i naučna institucija“, kako to stoji na sajtu Matice srpske.⁸⁴ U raspravi o upotrebi rodno osetljivog jezika Matica srpska na sebe privlači pažnju saopštenjem koje izdaje 27.05.2011. godine, nakon donošenja Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Tumačeći donošenje Zakona kao preuranjen potez bez konsultacije Vlade Republike Srbije sa Maticom srpskom i Odborom za standardizaciju srpskog jezika, odnosno, smatrajući ga „ozbiljnom proceduralnom greškom koja se ubuduće ne bi smela dogoditi“,⁸⁵ Matica srpska otvoreno kritikuje odredbe o rodno osetljivom jeziku smatrajući ih

83 „Jezik rodne ravnopravnosti: rodno diferencirani jezik i gramatička kategorija roda u srpskom jeziku“, Institut za srpski jezik SANU, Odluke odbora, Standardizacija, Šira delatnost 14.05.2018, obrazloženje, stav 3, <https://www.isj.sanu.ac.rs/2018/05/14/jezik-rodne-ravnopravnosti/>, 09.11.2023.

84 <https://www.maticasrpska.org.rs/matica-srpska/>, 05.11.2023.

85 Saopštenje Matice srpske povodom pitanja o rodnoj ravnopravnosti od 27.05.2021, <https://www.maticasrpska.org.rs/saopshtee-matitse-srpske-povodom-pitaa-o-rodno-ravnopravnosti/>, 09.11.2023.

1. isključivim, netolerantnim, prisilnim, diskriminišućim (prema stanovništvu koje neće odmah upotrebljavati rodno osetljiv jezik usled nepostojanja navike za istim), nedemokratskim, negativno konotiranim i nepoželjnim (stav 1)
2. potencijalno pretećim, restriktivnim i kažnjavajućim (stav 2)
3. radikalno interventnim, nedopustivim jezičkim inženjeringom koji "povlači za sobom duboke rezove u normi standardnog srpskog jezika" (stav 3)
4. opterećujućim, otežavajućim (na primeru potencijalne primene u udžbenicima) (stav 4)
5. neravnopravnim, diskriminišućim (još jednom, prema onima koji potencijalno ne žele da ga koriste).

Evidentan je pokušaj zamene teza – predstavljanja inicijative za rodnu ravnopravnost i rodno osetljiv jezik kao one koja diskriminiše i one koja isključuje, dok je situacija zapravo sasvim obrnuta. Takođe, Saopštenje, čini se, pretenduje na to da štiti jezik od promena, dok suštinski štiti one koji ne prihvataju promene u vidu rodne ravnopravnosti i bori se za njihova prava na isključivanje (stav 1, 2 i 5). Stav 2 posebno kreira atmosferu straha (od kazne), dok Zakon sasvim jasno predviđa tri godine prilagođavanja pre primene bilo kakvih odredbi. Upotreba reči kao što su „intervencija“, „duboki rezovi“, i, naposljetku, „jezički inženjering“ usmerena je ka dehumanizaciji i ozloglašavanju donosioca i donositeljki Zakona, kao i svih onih koji stoje uz njegovo poštovanje, odnosno uz rodnu ravnopravnost u jeziku, svakodnevnici i društvu. Ova neobična situacija, u kojoj državna institucija podnosi ovakvo kritičko saopštenje drugoj državnoj instituciji primećeno je i u medijima, gde u članku „Hoće li biti vojnkinja u udžbenicima: Zakon kaže da rodno senzitivni jezik ulazi u udžbenike, ali ne i NPS i lingvisti“ prof. emerita dr Svenka Savić, primećuje: „Matica srpska objavila je Zbornik saopštenja protiv rodno osetljivog jezika koji je finansiralo Ministarstvo prosvete, iako je Vlada donela Zakon. Zašto Ministarstvo prosvete finansira antiaktivnosti? Mislim da su zbudjeni svi.“⁸⁶

86 Slavica Tuvic, "Hoće li biti vojnkinja u udžbenicima: Zakon kaže da rodno senzitivni jezik ulazi u udžbenike, ali ne i NPS i lingvisti", *Euronews* od 16.10.2022, <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/64388/hoce-li-bit-vojnkinja-u-udzbenicima-zakon-kaze-da-rodno-senzitivni-jezik-ulazi-u-udzbenike-ali-ne-i-nps-i-lingvisti/vest,09.11.2023>.

Novinski članci nakon reakcije, odnosno Saopštenja Matice srpske retko problematizuju složeni spektar stavova kada su promene jezika u pitanju, te se uglavnom drže polarizacionih „za“ i „protiv“ rasprava,

koje su u ovom slučaju dodatno zbunjujuće, jer se pored ustaljenih kategorija žene/feministkinje/demokratija („tuđe“): muškarac/tradicija/okamenjenost/desnica („naše“) dodaje i kategorija donositelji i donositeljke Zakona: Matica Srpska, odnosno, državna institucija: državna institucija. Naslovi koji dominiraju novinskim člancima na ovu temu obiluju rečima kao što su nasilje, „srpska nauka od-

branila jezik od zapadnih pritisaka i nasilja”,⁸⁷ ideologija (za rodnu ravnopravnost) i slično. Interesantna je dihotomija koja se formira oko ideje o rodnoj ravnopravnosti kao ideologije, nasuprot rodne isključivosti kao prirode, što je direktna demonstracija naturalizacijske prakse antirodnih politika. Zapravo, svaka politička inicijativa vezana za jezik može se nazvati ideologijom, što joj, naravno, ne daje automatski pežorativan ton. Zabrinjavajuće je i to da ovakva kontradikcija (optužba za ideologiju od strane jedne ideologije koja se predstavlja kao priroda/samorazumljiva logika/stalnost) pokazuje zaprepasavajuć nivo potcenjivanja čitalaštva. Sličan je i efekat gotovo prenaplašene želje Matice srpske da „zaštiti“ stanovništvo koje ne bi (odmah) krenulo sa upotrebom rodno osetljivog jezika te bi, prema Matici srpskoj, bilo viđeno kao „nepismeno“ – ovde kao da je reč o neverici u to da stanovništvo može uspešno usvojiti inkluzivne politike delovanja, na čelu sa jezikom, koje imaju nameru ne da diskriminišu, već upravo suprotno – da otvore prostore izražavanja u susret rodnim razlikama i specifičnostima.

U diskursima okupljenim oko Saopštenja Matice srpske povodom pitanja o rodnoj ravnopravnosti dominira ideja o promeni u jeziku kao pretnji naciji. Naime, kao nacionalna institucija koja brine o zvaničnom jeziku Republike Srbije - srpskom jeziku, uz istoriju osnivanja usko vezanu za očuvanje nacionalnog i jezičkog identiteta srpskog naroda, Matica srpska svoju kritiku rodno osetljivom jeziku posredno usmerava i ka ideji o narušavanju tradicije i navika nacije, što se posebno vidi kroz recepciju datog Saopštenja u novinskim člancima, kao i kroz okupljanja desno orijentisane političke struje u odobravanju i promovisanju datog Saopštenja. Ovakvim potezom antirodna politika u polju jezika direktno konstruiše ideju o srpskoj naciji koja se opire „nametanjima“ novih, drugačijih, savremenijih okvira, te postavlja rodnu ravnopravnost u polje neprijateljske, strane inicijative. Ovakvo razumevanje Saopštenja donosi višestruke opasnosti, pre svega u formiranju društvene atmosfere straha od nepoznatog (koje zapravo to nije) i straha od uvođenja

87 Milica Trklja, „Prva bitka dobijena: Srpska nauka odbranila jezik od zapadnih pritisaka i nasilja”, *Sputnjik* od 16.08.2022, <https://sputnikportal.rs/20220816/prva-bitka-dobijena-srpska-nauka-odbranila-jezik-od-zapadnih-pritisaka-i-nasilja-1141166048.html>, 09.11.2023.

sankcija za „neposlušnost“, čime se stvara duboki polarizacijski razdor u državi, a sve zbog (ženskog) roda, i (ženskih) tela – žena (i muškaraca, te svih ostalih individua) koje bi ovakav rodno osetljiv jezik koristile za sebe i druge koji to žele.

Druga velika institucija koja nije odolela reakciji na rodno osetljiv jezik, i to dve godine nakon donošenja Zakona o rodnoj ravnopravnosti je Srpska pravoslavna crkva, čime pitanje rodno osetljivog jezika u javnosti još jednom dobija šire razmere nacionalnog, ali ovog puta, čini se, i porodičnog pitanja. Naime, u svojoj Uskršnjoj poslanici za 2023. godinu, patrijarh Porfirije se dotakao upotrebe jezika: „Apelujemo da se normira upotreba ćirilice u javnom prostoru, kao i da se obustavi nasilje nad srpskim jezikom i ukinu odredbe zakona koji to nasilje nameću, naročito kroz protivustavni zakon koji nameće takozvani rodno osetljivi jezik, iza koga se krije borba protiv braka i porodice kao bogoustanovljenih svetinja i prirodnih oblika čovekovog ličnog i sabornog života.“⁸⁸ Kao deo Uskršnje poslanice, ovu rečenicu preneli su brojni mediji,⁸⁹ te se tako rodno osetljivi jezik još jednom našao u fokusu pažnje javnosti, ovoga puta u dihotomiji ćirilica:rodno osetljivi jezik, čime je izveden još jedan manevar otuđivanja rodno osetljivog jezika od nasleđa sredine i kulture. Za razliku od, čini se, neprikosnovenog autoriteta nauke u slučaju Saopštenja Matice srpske, kome nije bilo preteranog kontriranja,⁹⁰ nakon patrijarhove izjave vrlo brzo se oglasila poverenica za zaštitu ravnopravnosti koja je istakla da pitanje rodno osetljivog jezika ne spada u nadležnost odlučivanja Srpske pravoslavne crkve, iako, naravno, Crkva ima pravo da se izjasni o svim društvenim pitanjima koje smatra važnim.⁹¹ Poverenica je podsetila na sekularno državno

88 “Porfirije: Iza rodno osetljivog jezika se krije borba protiv braka i porodice. Apelujemo da se obustavi nasilje nad srpskim jezikom”, *Novi dani* od 13.04.2023, <https://novidani.com/porfirije-iza-rodno-osetljivog-jezika-se-krije-borba-protiv-braka-i-porodice-apelujemo-da-se-obustavi-nasilje-nad-srpskim-jezikom/>, i mnogi drugi izvori koji su preneli Uskršnju poslanicu Patrijarha Porfirija za 2023. godinu.

89 Radio televizija Srbije, N1, o21, Novi Dani, Mašina, Peščanik, BBC.

90 Naravno, mora se uzeti u obzir da su u ovoj javnoj raspravi ipak bili čujni *pojedinačni* glasovi stručnjaka i stručnjakinja iz oblasti studija roda, studija jezika, studija kulture, kao i iz političkog života. Među tim glasovima bio je i glas poverenice za zaštitu ravnopravnosti, kao i jedan broj glasova naučnica, naučnika, profesorki i profesora koji su se individualno zauzeli za primenu rondo osetljivog jezika u skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti.

91 “Janković: Rodno senzitivni jezik nije pitanje za SPC”, *N1 Beograd* od 18.04.2023, <https://minfo.rs/vesti/jankovic-rodno-senzitivni-jezik-nije-pitanje-za-crkvu/>

uređenje Republike Srbije, te istakla svoje neslaganje sa otporom prema rodno osetljivom jeziku u kome već ima opšte prihvaćenih elemenata koji su nekada morali biti novine, a ne vide se kao problem (pozajmljenice iz stranih jezika, na primer). Ovim je poverenica podvukla mizoginu prirodu zamerke rodno osetljivom jeziku, koja će se u naknadnim istupima Srpske pravoslavne crkve direktno i uočiti. Takođe, nije ostalo sasvim jasno na koji je način rodno osetljiv jezik „protiv braka i porodice“, te je bilo i reagovanja građanki i građana na ovako grubo iznet argument tradicionalizma, odnosno posredne, a možda i direktne ideje da nevidljivost žena garantuje tradicionalni patrijarhalni kulturalni obrazac, te da je to patrijarhova preporuka. Jedna građanka čak daje komentar: „Ako moje dete od četiri godine kaže pesnikinja, kako je to protiv braka i porodice?“⁹² Dalje, patrijarh nije precizirao na koji je način Zakon o rodnoj ravnopravnosti protivan Ustavu, budući da se Ustavni sud u Srbiji o tome nije izjašnjavao.⁹³ I pored očiglednih nelogičnosti, izjava patrijarha nije za zanemarivanje, budući da se na popisu iz 2011. godine 85% stanovništva Republike Srbije izjasnilo da je pravoslavne veroispovesti, dok je na popisu 2022. godine taj procenat iznosio 81.1%,⁹⁴ te je samim tim i objašnjiva ćutnja jednog dela političke zajednice Republike Srbije.

Nedugo nakon patrijarhove poslanice i nešto čujnije negativne reakcije javnosti nego što je to bio slučaj u odnosu prema Saopštenju matice srpske oglasio se i episkop bački i portparol Srpske pravoslavne crkve Irinej, odbacivši tvrdnje medija i nevladinih organizacija da pitanje rodno osetljivog jezika nije pitanje za Srpsku pravoslavnu crkvu. On je to učinio ovim rečima: „Mi, članovi Crkve, nismo izopšteni iz društva jer činimo njegovu apsolutnu većinu. Stoga nam zastupnici ovog čisto

92 Sonja Gočanin, "Srpski patrijarh 'čisti' jezik od rodne senzitivnosti", *Radio Slobodna Evropa* od 16.04.2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/spc-zene-rodno-osetljiv-jezik/32370740.html>

93 Sonja Gočanin, "Srpski patrijarh 'čisti' jezik od rodne senzitivnosti", *Radio Slobodna Evropa* od 16.04.2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/spc-zene-rodno-osetljiv-jezik/32370740.html>

94 Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Stanovništvo prema veroispovesti, <https://data.stat.gov.rs//Home/Result/3104020301?languageCode=sr-Cyrl>, "Objavljeni rezultati popisa o maternjem jeziku i veroispovesti u Srbiji", *Radio Slobodna Evropa* od 16.06.2023, <https://www.slobodnaevropa.org/a/popis-srbija-veroispovest-maternji-jezik/32462211.html>

marksističkog shvatanja, prurušeni u pristalice 'zapadnog liberalizma', ne mogu, barem zasad, oduzeti građanska prava, kao, naravno, ni odgovornost pred zakonom i društvom".⁹⁵ U ovim rečenicama vidljivo je tendenciozno pozivanje na statističku većinu verski izjašnjenih građana i građanki, bez istraživanja ili obraćanja pažnje na to kakvi su njihovi individualni stavovi, što još jednom upućuje na strategiju potcenjivanja stanovništva, kao i u prethodnom primeru. Takođe, u navedenim rečenicama episkopa bačkog Irineja spominju se i „zastupnici marksističkog shvatanja“ i „pristalice zapadnog liberalizma“, markirajući nove-stare kategorije „neprijatelja“ Crkve, dakle vernika i vernica, dakle građana i građanki, dakle nacije i države – Republike Srbije. Ovakvo imenovanje takozvanih neprijatelja izuzetno je problematičan i opasan potez koji je na još jednoj od linija zamene teza – umesto da svoj govor u odnosu na rodno osetljiv jezik prepozna kao isključujuć, episkop isključivanje kao kritikovanu strategiju postavlja u lokus izvan Crkve, imenujući leve političke opcije i zapadna politička nasleđa kao neprijatelje građana i građanki. Episkop se tu ne zaustavlja, već imenuje i medije imenom „CNN-affiliate grupe“,⁹⁶ što se nastavlja na proizvodnju neprijatelja u liku stranca koji dolazi sa Zapada.

Reakcija Srpske pravoslavne crkve na rodno osetljiv jezik se nastavlja, pa se tako na društvenim mrežama u maju 2023. godine pojavio snimak na kome patrijarh Porfirije govori o rodno osetljivom jeziku, obraćajući se nepoznatoj osobi sa „jadnice“ rečima: „Kad smo vam rekli o takozvanom jeziku rodno osetljivom, vi ste onda bre nesretnici zamenili tezu. Pa kažete – crkva i patrijarh ne vode računa o ženama. Bre, bitango, kakve veze to ima, to što si doneo (donela) taj zakon o ženama, to ima veze sa suštinom našeg postojanja. To ima veze sa suštinom našeg

95 Beta, "Episkop bački Irinej odbacio tvrdnje da pitanje rodno senzitivnog jezika nije pitanje za SPC", *Danas* od 21.04.2023, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/episkog-backi-irinej-odbacio-tvrdnje-da-pitanje-rodno-senzitivnog-jezika-nije-pitanje-za-spc/>

96 "Patrijarh Porfirije o Zakonu o rodnoj ravnopravnosti: Nasilna primena džender ideologije", *Glas javnosti* od 27.06.2023, <https://www.glas-javnosti.rs/vesti/drustvo/patrijarh-porfirije-o-zakonu-o-rodnoj-ravnopravnosti-nasilna-primena-dzender-ideologije>

bića koje rušiš, a tu si da vodiš brigu o našem biću... Neću govoriti imena, jer plakao bih, vrištao bih od muke kad vidim jadnicu kako menja teze pa kaže: 'A zašto se nisu brinuli o ženama, žene su ugrožene?'. Pa jesu ugrožene, svi smo ugroženi od tebe bre, bedo jedna. Jer si došla na jasle i prodaješ maglu bre, kao da svet postoji od tebe..⁹⁷ Ovog puta reakcije javnosti su bile snažnije, te su tako zabeležene reakcije poverenice za ravnopravnost, kao i jednog broja političara i političarki. Izostala je, međutim, direktna reakcija političara i političarki iz desnog spektra, iako je uočen jedan broj pokušaja da se patrijarhova izjava opravda pretpostavkama da „nije znao da ga snimaju“, da „se ne obraća svim ženama“, da „ne znamo kontekst u kome je ta rečenica izgovorena“ i slično.⁹⁸ Ovakvi pokušaji pravdanja nasilja u govoru i javnom obraćanju, a naročito obraćanju čoveka na samom vrhu institucije kao što je Srpska pravoslavna crkva su nedopustivi bez prethodne osude nedvosmisleno nasilne upotrebe jezika i mizoginije. Interesantna su bila zapažanja prisutna u medijima da patrijarh, čini se, ima problem sa rodno osetljivim jezikom i sa femininativima, ali se to ipak ne odnosi na femininativ kao što je „jadnica“, u čemu se pak ogleda direktna mizogina podloga ovako posredovanog otpora prema rodno osetljivom jeziku.

U članku od 27.06.2023. godine Informativna služba Srpske pravoslavne crkve saopštila je da je, kada je rodno osetljiv jezik u pitanju, problem samo jednim delom lingvističkog karaktera, a da je suštinski u pitanju „zakonom nametnuti proces transformacije svesti pojedinca i društva u celini, posredstvom jezika“. Informativna služba Srpske pravoslavne crkve je zapravo u pravu – s tim da je transformacija društva u slučaju rodno osetljivog jezika, zapravo, transformacija društva ka otvorenosti, različitostima, uključivanju i dijalogu, i ni

97 "Patrijarhova izjava o "senzitivnom jeziku" izazvala brojne negativne reakcije", Moj Novi Sad, preneto sa N1, 13.05.2023, <https://www.mojnovisad.com/vesti/patrijarhova-izjava-o-senzitivnom-jeziku-izazvala-brojne-negativne-reakcije-video-id54281.html>

98 "Afera "bednice, jadnice": Na koga je patrijarh mislio, šta je zamena teza i šta je skrivio rodno senzitivni jezik?", K1 info od 15.05.2023, <https://www.k1info.rs/price/drustvo/19736/zna-li-se-kome-je-patrijarh-govorio-bednice-jadnice/vest>

na koji način, kao što to Crkva implicira, ne promoviše isključivanje do sada dominantno prisutnog muškog roda i identiteta iz jezika i kulture. Upotrebom ženskog roda u jeziku ne oduzima se prostor muškom rodu – prostor se samo proširuje i u sebe uključuje raznovrsnost koja je već prisutna na terenu, a i u govornom jeziku.

Završni deo članka od 27.06.2023. godine donosi direktno određenje Srpske pravoslavne crkve u odnosu na antirodne politike koje zastupa. U članku stoji: „Patrijarh Porfirije je istakao da pitanje jezika definiše identitet naroda. Kazao je „da svaka nasilna i nepromišljena izmena može imati velike posledice po pitanje samosvesti jednog naroda kao što je srpski“, na šta, kako je dodao, Crkva neprestano skreće pažnju. Na sastanku je ukazano „da nadležni organi ne sprečavaju, nego su više nego tolerantni prema grupi nevladinih organizacija, koje neposrednim prisustvom u predškolskim ustanovama i školama uporno i sistematski promovišu džender ideologiju, politiku i praksu“. U saopštenju je navedeno i da te nevladine organizacije time propagiraju „da i najmlađa deca sama mogu da biraju kojeg su pola i roda“.⁹⁹

I pored masovne zastupljenosti institucionalnih antirodnih politika ohrabrujuć je podatak da su se, tokom medijskih oglašavanja, mogli čuti i glasovi onih aktera i akterki koji su upozoravali na posledice ovakvih istupanja. Među njima su, na žalost, još uvek pojedinačni glasovi stručnjaka i stručnjakinja iz akademskog sektora, izolovani glasovi intervjuisanih građanki i građana, kao i nekolicina, uglavnom žena, iz političkog života Republike Srbije. S obzirom na to da diskurs medijskog izveštavanja uveliko oblikuje percepciju javnog mnjenja o društveno zapaženim pitanjima, ostaje nejasno da li su glasovi protiv antirodnih politika u Republici Srbiji i brojniji nego što se to trenutno može zaključiti. Zbog toga je potrebno ulagati u dalja istraživanja koja bi identifikovala aktere i akterke koji imaju volju, kapacitet i resurse za suzbijanje antirodnih narativa. Ovo bi moglo značajno smanjiti nivo politički indukovano straha i redukovati binarne načine razmišljanja uz podsticanje interseksionalnih savezništva i jačanja otvorenog i inkluzivnog građanskog društva.

99 “Patrijarh Porfirije o Zakonu o rodnoj ravnopravnosti: Nasilna primena džender ideologije”, Glas javnosti od 27.06.2023, <https://www.glas-javnosti.rs/ve-sti/drustvo/patrijarh-porfirije-o-zakonu-o-rodnoj-ravnopravnosti-nasilna-prime-na-dzender-ideologije>

STUDIJA SLUČAJA 2: Cenzura udžbenika

U okviru ove studije slučaja predstavimo ceo analizirani proces – od plasiranje same teme u javnost putem medija, preko reakcija pojedinaca, akademskih institucija, a zatim i državnih institucija i njihovih odluka koje su u konačnici do kraja i sprovele proces povlačenja rodno senzitivnog pristupa znanju u osnovnoškolskim udžbenicima, odnosno izvršile cenzuru udžbenika biologije za osmi razred osnovne škole. Ova studija slučaja poslužiće kao ilustracija tvrdnji iznetih u tekstu koji prethodi ovom odeljku, a koje ukazuju na to da se inkluzivne politike vezane za rod i seksualnost, kao i akterke i akteri koji ih sprovode u Srbiji, gotovo uvek diskredituju putem državnih ideoloških aparata. U ovom slučaju to su informacione, obrazovne, političke i religijske institucije koje su svojim udruženim delovanjem pružile otpor uvođenju novina u udžbenike i svojim reagovanjem i postupcima neminovno doprineli širenju transfobije i homofobije.

Lekcija iz udžbenika postaje vest u mejnstrim medijima

Početakom 2021. godine u medijima se pojavila vest o tome da se u udžbeniku za predmet biologija za osmi razred osnovne škole u okviru nastavne jedinice „Biološki smisao adolescencije“ nalaze objašnjenja o tome šta su transrodnost, interseksualnost i homoseksualnost. Pomenuti udžbenik je u skladu sa zvaničnom procedurom odobren od strane svih nadležnih institucija i počeo bi da se primenjuje u nastavi od školske 2021/22. godine. Mediji su preneli da je udžbenik publikovala izdavačka kuća Klett, a kao deo vesti priložene su i fotografije stranica iz udžbenika koje sadrže pomenute definicije. U okviru lekcije o polnom i rodnom identitetu najpre je objašnjena razlika između pola i roda, zatim je objašnjeno šta je rodni identitet i šta su rodne

uloge. U izdvojenom delu koji je naslovljen velikim slovima – ZNANJE nalazi se fotografija Klare Cetkin i osnovne informacije o obeležavanju Međunarodnog dana žena, 8. marta kao i objašnjenje šta je to rodna neravnopravnost. Ispod podnaslova „Transrodnost“ nalazi se sledeći tekst:

„Postoje osobe koje imaju osećaj da su rođene „u pogrešnom telu“, tj. iako imaju odlike određenog pola, osećaju da pripadaju suprotnom rodu. Takve osobe nazivamo transrodne osobe. One često imaju potrebu da se oblače i izgledaju kao osobe suprotnog pola, a ponekad se podvrgavaju određenim vidovima terapije (hormonska ili hirurška terapija) kako bi promenile pol. U zavisnosti od društva ili zajednice kojoj pripadaju, ove osobe mogu doživeti neki vid diskriminacije. Naime, društvo u kom živimo nameće nam norme koje ponekad nisu u skladu sa našim osećanjima. Tako je i s rodnim polnim identitetom, gde u mnogim slučajevima društvo nameće da oni moraju da se podudaraju.“

Ispod ovog pasusa izdvojen je i uokviren odeljak koji je naslovljen velikim slovima – SAVETI i sadrži sledeći tekst:

„Česti su slučajevi da transrodne osobe budu odbačene od sredine u kojoj žive, uključujući i one najbliže. Mi kao društvo treba da razvijamo osećaj i razumevanje za sve različitosti, da prihvatimo da je u redu biti drugačiji, sve dok nečije ponašanje ne ugrožava druge.“

Sa strane na margini stranice objašnjen je pojam diskriminacije gde se navodi da je

„Diskriminacija – nepravedan i nejednak odnos pram određenim grupama ljudi na osnovu određene različitosti, kao što su boja kože, pol ili rod.“

Na sledećoj stranici nalazi se objašnjenje interpolnosti. Taj pasus je naslovljen sa Međupolnost i deo teksta glasi:

„Drugi primer nepoklapanja pola i roda jeste biološke prirode. Ponekad se dešava da se, usled više različitih faktora, građa reproduktivnih organa ne uklapa u definiciju isključivo muškog ili ženskog pola. Naime, nekad beba ima par polnih hromozoma jednog pola, ali tokom embrionalnog razvića dolazi (barem delimično) do razvoja reproduktivnih organa drugog pola. Ove osobe imaju odlike i muškog i ženskog pola i nazivamo ih međupolne (interseksualne) osobe.“

Ispod objašnjenja interpolnosti izdvojen je i uokviren odeljak koji je naslovljen velikim slovima – SAVETI i sadrži sledeći tekst:

„U svim ovim slučajevima radi se o osobama koje, kao i svi ostali, ne zaslužuju podozrenje i nerazumevanje javnosti. Svako je drugačiji na neki svoj način i zbog toga nije manje važan član društva.“

Pored ovih definicija u udžbenicima su se našla i objašnjenja šta je to seksualna orijentacija, te je ukratko obrazloženo šta je su homoseksualnost, heteroseksualnosti, biseksualnosti i zbog čega ljudi homoseksualne i biseksualne orijentacije ne bi trebalo da budu predmet diskriminacije.

Uvođenje ovih osnovnih definicija i objašnjenja u udžbenike, kao i skretanje pažnje na diskriminaciju sa kojom se susreću seksualne manjine, transrodne, interpolne osobe ali i žene, predstavlja jedan mali korak ka izgradnji društva bez nasilja, diskriminacije i rodne neravnopravnosti. Edukacija i senzibilizacija adolescenata je neophodna kada su ove teme u pitanju budući da istraživanja pokazuju da su homofobija i transfobija izuzetno rasprostranjene među srednjoškolcima u Srbiji. Rezultati istraživanja koje je 2020. godine objavio Helsinški komitet za ljudska prava¹⁰⁰ pokazuju da „svega 24% srednjoškolaca podržava LGBT prava, 31% je umereno homofobično, dok je 44% srednjoškolaca homofobično“.¹⁰¹ Kada je reč o rezultatima vezanim za transfobiju u istraživanju se ističe da: „[s]tavovi prema trans osobama pokazuju negativniji stav nego što je to odnos

100 Marija Radoman, *Vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji - istraživanje 2019* (Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet u Beogradu, 2020).

101 Ibid, 70.

prema gejevima ili lezbejkama. Od ukupnog broja odgovora, 21% podržava pravo na promenu pola trans osoba, dok je 60% protiv, što ukazuje na značajno nerazumevanje trans iskustva.¹⁰²

Da bi do razumevanja i empatije sa diskriminisanim grupama došlo neophodno je da adolescenti najpre dobiju osnovne informacije o tim grupama i problemima sa kojima se one susreću i ovaj udžbenik je ponudio polaznu osnovu za to. Međutim, mediji su udžbenik i namere koje stoje iza lekcije o polnom i rodnom identitetu predstavili na jedan sasvim drugačiji, a pre svega negativan način. U martu, aprilu i maju 2021. godine u deset onlajn¹⁰³ i šest štampanih medija objavljen je 21 tekst na ovu temu, od čega je samo u 4 teksta data tema predstavljena adekvatno bez previše negativnih osvrta. U ostalim tekstovima je na izrazito senzacionalistički način izveštavano o ovoj temi i to sa namerom širenja panike budući da su naslovi sadržali netačne informacije istaknute velikim slovima. Neki od pomenutih naslova glase:

„OSMAKE UČE O MEĐUPOLNIM OSOBAMA: Novi udžbenik biologije šokirao brojne roditelje, nastavnike i stručnu javnost“ (*Novosti*, objavljeno 15. marta 2021. godine).¹⁰⁴

„DECU U SRBIJI UČE DA MOGU SAMI DA BIRAJU POL: Novi udžbenik za osmake ŠOKIRAO javnost! Mnogi roditelji besni!“ (*Espresso*, objavljeno 13. aprila 2021. godine);¹⁰⁵

„DECA U SRBIJI ĆE UČITI DA MOGU DA BIRAJU POL: Novi udžbenici iz biologije razbesneli roditelje, nastavnici zatečeni“ (*Mondo*, objavljeno 13. aprila 2021. godine);¹⁰⁶

¹⁰² Ibid, 74.

¹⁰³ Reč je o najposećenijim online portalima koje prati preko milion korisnika.

¹⁰⁴ Link: <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/975075/osmake-uce-medjupolnim-osobama-novi-udzbenik-biologije-sokirao-brojne-roditelje-nastavnike-strucnu-javnost>

¹⁰⁵ Link: <https://www.espresso.co.rs/vesti/drustvo/769701/decu-u-srbiji-uce-da-mogu-sami-da-biraju-pol-novi-udzbenik-za-osmake-sokirao-javnost-mnogi-roditelji-besni>

¹⁰⁶ Link: <https://www.espresso.co.rs/vesti/drustvo/769701/decu-u-srbiji-uce-da-mogu-sami-da-biraju-pol-novi-udzbenik-za-osmake-sokirao-javnost-mnogi-roditelji-besni>

„Šta se to dešava u školama? Našoj deci NAMEĆU TREĆI POL“ (Objektiv, naslovna strana, štampano izdanje, 16. mart 2021. godine)

U medijskim objavama je ocenjeno da se uvođenjem ove teme u udžbenike deci „nameće učenje koje se najgrublje kosi sa našom tradicijom i verom“¹⁰⁷, zatim da je to „nametanje tuđeg pogleda na svet našoj deci“, te da je reč o nasilnom nametanju rodne ideologije i manipulisanju decom.¹⁰⁸ Drugim rečima, mediji, kao i intervjuisani roditelji, nastavnici i osobe koje su predstavljene kao stručnjaci ocenili su lekciju o polnom i rodnom identitetu kao skandaloznu iznoseći optužbe da je unošenje ove novine u udžbenike pokušaj da se seksualno obrazovanje na mala vrata uvede u obrazovni sistem. Mediji su udžbenike praktično iskoristili da šire transfobiju i kreiraju atmosferu panike i straha jer su jedan deo edukativnog procesa u obaveznom delu školovanja ocenili i predstavili kao nametanje štetnog sadržaja opasnog za decu. Pored toga domaći mediji su tokom 2021. godine izveštavali i o lutkama koje imaju rodno neutralni izgled te su i tu vest iskoristili za širenje optužbi o nametanju transrodnih sadržaja deci.

Mejnstrim mediji su za većinsku populaciju prvi, a često i jedini izvor informacija o transrodnosti. Najveći broj ljudi se putem onlajn medija, dnevnih novina i televizije prvi put susreće sa ovom temom i zahvaljujući tim informacijama formira stavove o transrodnim osobama. Istraživanje koje je obuhvatilo analizu medijskog sadržaja objavljenog u Srbiji tokom 2021. godine ukazalo je na to da mediji o transrodnosti izveštavaju na izuzetno senzacionalistički i neetičan način, da dehumanizuju trans osobe te da imaju veliki uticaj na širenje i promociju transfobije u društvu.¹⁰⁹ Zbog toga se uloga medija

107 Lj. Begenišić, OSMAKE UČE O MEĐUPOLNIM OSOBAMA: Novi udžbenik biologije šokirao brojne roditelje, nastavnike i stručnu javnost“, Novosti, objavljeno 15. marta 2021. Link: <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/975075/osmake-uce-medjupolnim-osobama-novi-udzbenik-biologije-sokirao-brojne-roditelje-nastavnike-strucnu-javnost>

108 Tekst na portalu *Espresso* objavljen 13. aprila: "DECU U SRBIJI UČE DA MOGU SAMI DA BIRAJU POL: Novi udžbenik za osmake ŠOKIRAO javnost! Mnogi roditelji besni!" Link: <https://www.espresso.co.rs/vesti/drustvo/769701/decu-u-srbiji-uce-da-mogu-sami-da-biraju-pol-novi-udzbenik-za-osmake-sokirao-javnost-mnogi-roditelji-besni>

109 Aleksa Milanović, „Uticaj štampanih i onlajn medija na širenje transfobije u Srbiji,“ *Sociologija* Vol. LXIV, No 3, (2022): 473-492.

u širenju antirodne propagande, mitova i dezinformacija ne sme zanemariti jer medijske objave često predstavljaju prvu u nizu akcija koje vode degradiranju ljudskih prava ili dodatnoj marginalizaciji određenih društvenih grupa. Mediji se kod ovakvih tema uglavnom obraćaju jednim te istim sagovornicima koji zastupaju konzervativne i antirodne stavove te na svaku sličnu temu reaguju na isti način.

Osim medija javnu kritiku i apel za brisanje lekcije o polnom i rodnom identitetu iz udžbenika za biologiju javno su uputile i članice kolektiva Ženska solidarnost¹¹⁰ koje sebe nazivaju feministkinjama iako ne poštuju osnovne feminističke principe već veoma glasno propagiraju transfobične stavove svrstavajući se jasno na stranu desničara, Srpske pravoslavne crkve i drugih već etabliranih aktera antirodnog pokreta.

Aktuelizovanje teme udžbenika uoči Europrajda

Nakon skoro godinu dana od poslednjih medijskih tekstova objavljenih na ovu temu, ona postaje ponovo aktuelna uoči održavanja Europrajda i nedelje ponosa koja se održavala od 12. do 18. septembra 2022. godine. Polemiku vezanu za udžbenike ovog puta započinje i predvodi narodni poslanik Boško Obradović lider političke partije Sprski pokret Dveri koji u saopštenju objavljenom 31. avgusta 2022. godine navodi tri udžbenika biologije izdavača Novi logos, Nacionalna geografija i Klet, Data status i Vulkan i optužuje ih za „propagandu homoseksualizma i transrodnosti maloletnim licima“¹¹¹. U obraćanju medijima Dveri ističu da se ova optužba odnosi i na udžbenik iz istorije za osmi razred izdavač-

110 Marija Radoman, "Prebrojavanje hromozoma: desnica, nauka i transfobija", Bilten, 17.04.2023. <https://www.bilten.org/?p=44482>

111 Link: <https://dveri.rs/saopstenja/bosko-obradovic-gej-paradu-zabrani-ti-na-100-godina-i-okrenuti-se-socijalno-ekonomskim-problemima-gradjana>

ke kuće Klet.¹¹² Ubrzo nakon objave ovog saopštenja poslanička grupa Srpskog pokreta Dveri 5. septembra podnosi predsedniku Narodne skupštine „Predlog deklaracije o zabrani propagande homoseksualizma i transrodnosti maloletnim licima“.

Osim u saopštenjima, medijskim izjavama i tvitovima Boška Obradovića, tema udžbenika našla se i u govoru koji je srpski patrijarh Porfirije održao 11. septembra 2022. godine ispred Sabornog hrama Svetog Save u Beogradu. Ovo okupljanje je najavljeno kao „svenarodni moleban za svetinju braka i porodice, slogu i mir u našem narodu“, a povod za zakazivanje okupljanja bio je predstojeći Europrajd. Patrijarh je uvođenje udžbenika nazvao „plodovima tihog inženjeringa LGBT ideologije“ i zatražio od nadležnih organa da se sporni udžbenici odmah povuku iz upotrebe:

„Ne možemo prihvatiti da se mediji, prosveta, kultura, ali i političke ustanove pretvore u sredstva stalnog i permanentnog psihološkog i moralnog pritiska u službi nasilnog socijalnog inženjeringa. Mi ne možemo dozvoliti da ta ideologija menja model društva kojim naš narod živi otkad zna za sebe.

Već smo suočeni sa plodovima tihog inženjeringa te LGBT ideologije. Da neko ne kaže da preterujemo, da smo sumnjičavi, da preterujem: ovih dana smo saznali da su u udžbenike osnovnih i srednjih škola kod nas ispod žita, daleko od oka javnosti, unete lekcije koje propagiraju rodnu ideologiju. Ko je to učinio? Da li je neko vas, čija deca idu u školu, pitao nešto o tome? Da li ste saglasni? Ako vas pak nije pitao, a ja znam da nije, tražimo od nadležnih organa da se odmah povuku iz upotrebe svi udžbenici, priručnici i pomoćna nastavna sredstva u srednjim, osnovnim školama i predškolskim ustanovama u kojima postoje takve lekcije.“¹¹³

112 Tekst na portalu *Nova* pod naslovom “Boško Obradović objavio rat udžbenicima iz biologije i istorije”, objavljen 6.09.2022. <https://nova.rs/vesti/politika/dveri-objavile-rat-biologiji-traze-da-se-menjaju-udzbenici/>

113 Sajt Srpske pravoslavne crkve, “Desetine hiljada vernika na svenarodnom molebanu za svetinju braka i porodice, slogu i mir u našem narodu”, objavljeno 11.09.2022. <https://spc.rs/tv-hram-uzivo-svenarodni-moleban-za-svetinju-braka-i-porodice-slogu-i-mir-u-nasem-narodu/>

Dan nakon ovog skupa i patrijarhovog obraćanja, 12. septembra 2022. godine održana je Prva sednica Odbora za obrazovanje, nauku, tehnološki razvoj i informatičko društvo. Na sednici je lider Dveri pokrenuo pitanje spornih lekcija iz udžbenika za biologiju i istoriju za osmi razred osnovne škole i udžbenika za sociologiju za četvrti razred srednje škole, te pozvao predsednika Odbora da se izjasni da li je spreman da pokrene inicijativu povlačenja udžbenika po zahtevu patrijarha Porfirija iznetog dan ranije:

„Rodna ideologija pokušava našoj deci da objasni da nisu rođeni kao muškarci ili žene, već da u toku svog socijalnog i psiho-fizičkog razvoja sami mogu da biraju identitete i preporučuje 80 različitih identiteta i varijacija koje predstavljaju socijalne konstrukcije koje se na ovaj način ubacuju u naše udžbenike. Predsednik ovog odbora treba da se izjasni da li je spreman da pokrene inicijativu prema nadležnom ministarstvu, a po zahtevu Njegove Svetosti Patrijarha srpskog g. Porfirija od sinoć, da ovi sadržaji budu izbačeni iz naših udžbenika i da se vidi ko je ovo odobrio“.¹¹⁴

Istog dana, 12. septembra 2022. godine prvi potpredsednik Vlade Republike Srbije i ministar prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Branko Ružić zatražio je od Nacionalnog prosvetnog saveta (NPS) da ponovo ispita i da stručno mišljenje o delu Programa nastave i učenja biologije za osmi razred osnovne škole.¹¹⁵ Ministar je objasnio zbog čega se odlučio na taj korak:

„Zbog polemike koja je u proteklih nekoliko dana prisutna u javnosti, a odnosi se na sadržaje udžbenika biologije za osmi razred, zahtevao sam da se Nacionalni prosvetni savet ponovo izjasni i da svoju stručnu ocenu o tome da li je takav program u skladu sa naučnim teorijama koje prihvataju i po kojima rade

¹¹⁴ Sajt Srpskog pokreta Dveri, "Obradović: rodna ideologija pokušava našoj deci da objasni da nisu rođeni kao muškarci ili žene", objavljeno 12.09.2022. <https://dveri.rs/saopstenja/obradovic-rodna-ideologija-pokusava-nasoj-deci-da-objasni-da-nisu-rodjeni-kao-muskarci-ili-zene>

¹¹⁵ Sajt Vlade Republike Srbije, "Program za biologiju vraćen NP na ponovno razmatranje", objavljeno 12.09.2022. <https://www.srbija.gov.rs/vest/650257/program-za-biologiju-vracen-nps-na-ponovno-razmatranje.php>

biološki fakulteti, da li se i kroz njih odražava nacionalni interes, i pre svega, da li je to u najboljem interesu po obrazovanje naše dece.”¹¹⁶

Ova odluka ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja problematična je iz najmanje dva razloga. Prvi razlog se svakako odnosi na to što je odluka motivisana isključivo pritiscima koje su u javnosti vršili predstavnici Sprske pravoslavne crkve i Srpskog pokreta Dveri uoči održavanja Europrajda. Drugi razlog tiče se činjenice da je ministar odučio da pokrene proceduru koja je protivna važećim zakonskim odredbama. Naime, prema *Zakonu o udžbenicima* ministar prosvete na osnovu pozitivnog mišljenja stručne komisije Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije (ZUOV), donosi rešenje o odobravanju rukopisa udžbenika. U skladu sa tim očekivano je i prema zakonskoj proceduri da se ministar, ukoliko ima primedbe na sadržaj udžbenika obrati ovoj instituciji, a ne Nacionalnom prosvetnom savetu koji se bavi pitanjima programa nastave za predmet biologija.

Način na koji su desničarska partija Srpski pokret Dveri i Srpska pravoslavna crkva adresirali temu udžbenika u svojim dopisima i obraćanjima javnosti uklapa se u standardni obrazac koji antirodni pokreti širom sveta praktikuju. Oni najpre ističu da su njihove reakcije motivisane navodnom brigom za porodicu, decu i naciju i oni tu brigu stavljaju u prvi plan suprotstavljajući je poštovanju ljudskih prava i pozivu na toleranciju i razumevanje. Artikulacija njihovih stavova po ovom pitanju podrazumeva kreiranje i isticanje podele „mi – oni“, gde sve one koji ne dele njihove stavove označavaju kao strane elemente, neprijatelje svog naroda i one koji svima nasilno nameću svoje vrednosti i način života. Drugim rečima, Dveri i Srpska pravoslavna crkva LGBTIQ populaciju, a posebno one koji se bore za ljudska prava rodnih i seksualnih manjina, predstavljaju kao narodne neprijatelje koji uz pomoć LGBT ideologije nasilno uvode društvene promene koje su pojavom ovih udžbenika ušle i u obrazovni sistem. Ovde je naravno reč o širenju dezinformacija, izvrtanju činjenica i ši-

116 Sajt Ministarstva prosvete Republike Srbije, "Ružić: program za biologiju vraćen Nacionalnom prosvetnom savetu na ponovno razmatranje", objavljeno 12.09.2022. <https://prosveta.gov.rs/vesti/ruzic-program-za-biologiju-vracen-nacionalnom-prosvetnom-savetu-na-ponovno-razmatranje/>

renju panike među narodom. Patrijarh u svom govoru ističe kako se u udžbenike „daleko od oka javnosti“ i „ispod žita“ unose „lekcije koje propagiraju rodnu ideologiju“. Očigledno je da on potpuno transparentni proces koji je trajao više godina i u kome je učestvovao veliki broj domaćih stručnjakinja i stručnjaka predstavlja kao „rad ispod žita“. Ovo ne samo da se može okarakterisati kao širenje dezinformacija već je i svojevrsno degradiranje nadležnih institucija i rada stručnjakinja i stručnjaka koji su u tom procesu učestvovali. Radom ispod žita i daleko od oka javnosti se pak mogu nazvati dalji koraci koje je nakon kampanje Dveri i SPC preduzelo Ministarstvo prosvete u ciju povlačenja udžbenika iz upotrebe.

Povlačenje udžbenika: Cenzura stručne i naučne misli

Nacionalno prosvetni savet (NPS) je na osnovu dopisa koji je uputio ministar reagovao tako što je zatražio stručno mišljenje Srpskog biološkog društva (SBD) i svih katedri bioloških fakulteta kao i od Instituta za biološka istraživanja „Siniša Stanković“. NPS je na sednici održanoj 16. septembra 2022. godine doneo zaključak da je program biologije za osmi razred osnovne škole zasnovan na naučnim činjenicama, međutim drugi deo tog zaključka je sadržao i konstataciju da „ni jedna interpretacija programa ne može da sadrži elemente ideologije i da se mora voditi računa o psihološkim i sociološkim predznanjima učenika kada je u pitanju interpretacija programa, budući da đaci psihologiju uče od drugog razreda srednje škole, a sociologiju od trećeg“. Od ove konstatacije se ogradilo Srpsko biološko društvo koje je 19. oktobra 2022. objavilo Saopštenje za javnost u kome je istaknuto da se SBD „jasno i nedvosmisleno izjasnio samo o naučnoj utemeljenosti programa nastave biologije za osmi razred osnovne škole i ni jednom rečju se nije bavio sadržajem udžbenika po ovom pitanju, a još manje eventualnom potrebom za njihovu izmenu. Štaviše, predstavnica SBD u NPS jedina je glasala protiv donetog zaključka objašnjavajući da drugi deo zaključka ne odražava stav SBD.“¹¹⁷

117 Saopštenje za javnost Srpskog biološkog društva: <https://www.serbiosoc.org.rs/wp-content/uploads/2022/10/Saop%C5%A1tenje-SBD.pdf>

Na osnovu zaključka i stava koji je dao Nacionalno prosvetni savet, ministar prosvete je Zavodu za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja 20. septembra 2022. godine uputio zahtev da preispita sadržaj udžbenika za biologiju, odnosno da oformi radnu grupu koja će razmotriti sadržaj ovih udžbenika. Iako je ceo ovaj proces po rečima ministra pokrenut zbog polemike koja je prisutna u javnosti, ta ista javnost nije bila upoznata sa tim ko čini tu Radnu grupu niti su ZUOV i Ministarstvo prosvete bili voljni da tu informaciju otkriju dnevnom listu *Danas* sve dok se uredništvo ovog lista nije pozvalo na Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.¹¹⁸ Na taj način je javnost dobila uvid u to da ni jedan član te Radne grupe nije stručnjak iz oblasti biologije ili pedagogije, te da su članovi domaćoj javnosti poznati po svojim homofobičnim i transfobičnim stavovima koji su čini se i bili kriterijum za njihov odabir u ovo radno telo oformljeno sa namerom da se iz udžbenika uklone svi sadržaji koje su Srpska pravoslavna crkva i Srpski pokret Dveri označili kao nepoželjne.

Radna grupa je veoma brzo utvrdila je da treba ispraviti nedostatke u sedam od osam odobrenih udžbenika za biologiju za 8. razred osnovne škole, a koji se odnose na „biološki smisao adolescencije“. A zatim je, već 3. oktobra 2022. godine, dakle samo tri sedmice nakon patrijarhove javne kritike udžbenika, ZUOV uputio obrazloženje izdavačima sedam od osam udžbenika,¹¹⁹ da su dužni da u roku od deset radnih dana dostave ispravljeni rukopis udžbenika. Na taj način je nadležno ministarstvo pokazalo da je izuzetno podložno uticajima desničarske partije Dveri i Srpske pravoslavne crkve koji su vodili kampanju usmerenu protiv ovih udžbenika. Ministarstvo je svojim postupcima i odlukama pokazalo da smatra da su čitavi timovi autorki i autora pomenutih udžbenika, ali i stručnjakinja i stručnjaka koji su bili deo procedure utvrđivanja kvaliteta, manje vredni od mišljenja radne grupe koju čak ne čine ni stručnjaci iz domena nauke o kome se raspravlja.

118 Tekst u dnevniku *Danas*, „Danas saznaje: Ko su članovi radne grupe koja je utvrdila nedostatke u udžbenicima biologije za osmi razred“, objavljeno 24. oktobar 2022. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/danas-saznaje-ko-su-clanovi-radne-grupe-koja-je-utvrdila-nedostatke-u-uddjzbenicima-biologije-za-osmi-razred/>

119 Reč je o izdavačima Klet, Zavod za udžbenike, Eduka, Data status, Gerundijum, Vulkan izdavaštvo i Novi Logos.

Srpsko biološko društvo, kao jedna od institucija koja je tokom ovog procesa bila konsultovana radi davanja stručnog mišljenja, javno se ogradio od bilo kakve odgovornosti za formiranje i rad komisije koju je obrazovao ZUOV. Njihova reakcija na odluku da se udžbenici izmene sadržana je u već pomenutom Saopštenju u kome se između ostalog navodi i sledeće:

„Štaviše, smatramo lošom uspostavljenu praksu parcijalne izmene već odobrenih udžbenika bez jasno definisanih kriterijuma. Zabrinjava nas činjenica da je izmenjeno čak 7 od 8 udžbenika. Možda bi se i moglo prihvatiti da su autori jednog ili dva udžbenika nedovoljno precizno interpretirali Program, ali da je to učinila velika većina je malo verovatno.

Posebno zabrinjava način izmene udžbenika. Iz razgovora sa autorima smo saznali da je Komisija uskratila autorima bilo kakvu autonomiju u izmeni teksta u okviru eventualnih sugestija, smernica ili zahteva, vršeći direktne intervencije u tekstu, brišući ili menjajući njegove pojedine delove. Ovaj postupak jako podseća na cenzuru protiv čega je SBD čvrsto i principijelno protiv.“¹²⁰

Kritiku odluke Ministarstva kao i analizu celog procesa koji je doveo do povlačenja udžbenika objavila je i grupa stručnjakinja i stručnjaka koja se okupila na inicijativu Laboratorije za istraživanje roda koja funkcioniše u okviru Instituta za filozofiju i društvenu teoriju (IFDT) Univerziteta u Beogradu. Ova interdisciplinarna grupa je okupivši brojne stručnjake i stručnjakinje iz svih relevantnih disciplina za ovo pitanje (biologija, pedagogija, psihologija, pedagogija, pravo, medicina, sociologija) uradila detaljnu analizu svih postupaka razmotrivši kako same procedure tako i sadržinska pitanja vezana za ovaj slučaj.¹²¹ U izradi analize učestvovalo je 32 osobe. Pored toga 24. novembra 2022. godine Laboratorija za istraživanja roda organizovala je konferenciju za novinare u Medija centru kako bi se predstavili

¹²⁰ Saopštenje za javnost Srpskog biološkog društva: <https://www.serbiosoc.org.rs/wp-content/uploads/2022/10/Saop%C5%A1tenje-SBD.pdf>

¹²¹ Stručno mišljenje interdisciplinarne komisije osnovane na inicijativu IFDT: <https://ifdt.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2022/11/Strucno-misljenje-interdisciplinarnе-komisije.pdf>

rezultati pomenute analize.¹²² Jedna od potpisnica ovog dokumenta profesorka Biološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Biljana Stojković, inače članica komisije koja je radila predlog programa biologije za osmi razred, oštro je u medijima kritikovala odluku nadležnog ministarstva i ocenila da je „politika opet nadvladala struku“ i da je ovo „kapitulacija države pred crkvom“.¹²³

122 IFDT – konferencija za kovinare: <https://ifdt.bg.ac.rs/2022/11/protiv-cenzure-nauke-u-udzbenicima-biologije/>

123 „Crkva pobedila nauku: Profesorka Biljana Stojković o odluci da se menjaju udžbenici biologije“, *Danas*, 4.10.2022. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/profesorka-biljana-stojkovic-o-odluci-da-se-menjaju-udzbenici-biologije-crkva-pobedila-nauku/>

Literatura

Corredor, Elizabeth S. "Unpacking 'Gender Ideology' and the Global Right's Antigender Countermovement." *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 44, no. 3, 2019.

Čomski, Noam. "Šta čini dominantne medije dominantnim." *Evropski glasnik*, Hrvatsko Društvo pisaca, Zagreb, br. 10/2005, 199-207.

Edström, Jerker, Ayesha Khan, Alan Greig, Chloe Skinner. "Grasping Patriarchal Backlash: A brief for smarter countermoves." *Countering Backlash: Reclaiming Gender Justice*, Issue 1, January 2023, 1-6.

Impact of Anti-Gender Opposition on TGD and LGBTQI Movements: Global Report, GATE, New York, 2023.

Radoman, Marija. *Vrednosne orijentacije srednjoškolaraca u Srbiji - istraživanje 2019*. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet u Beogradu, 2020.

Milanović, Aleksa. „Uticaj štampanih i onlajn medija na širenje transfobije u Srbiji," *Sociologija* Vol. LXIV, No 3, (2022): 473-492.

ZAKONI I JAVNI DOKUMENTI:

"Jezik rodne ravnopravnosti: rodno diferencirani jezik i gramatička kategorija roda u srpskom jeziku", Institut za srpski jezik SANU, Odluke odbora, Standardizacija, Šira delatnost 14.05.2018, <https://www.isj.sanu.ac.rs/2018/05/14/jezik-rodne-ravnopravnosti/>, pristupljeno 09.11.2023.

Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Stanovništvo prema veroispovesti, <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3104020301?languageCode=sr-Cyrl>, pristupljeno 09.11.2023.

Saopštenje Matice srpske povodom pitanja o rodnoj ravnopravnosti od 27.05.2021, <https://www.maticasrpska.org.rs/saopshtee-matitse-srpske-povodom-pitaa-o-rodno-ravnopravnosti/>, pristupljeno 09.11.2023.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti Republike Srbije, Službeni glasnik RS 52/2021, <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html>, pristupljeno 09.11.2023.

Saopštenje za javnost Srpskog biološkog društva: <https://www.serbiosoc.org.rs/wp-content/uploads/2022/10/Saop%C5%A1tenje-SBD.pdf>, pristupljeno 09.11.2023.

Stručno mišljenje interdisciplinarne komisije osnovane na inicijativu IFDT: <https://ifdt.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2022/11/Strucno-misljenje-interdisciplinarne-komisije.pdf>, pristupljeno 09.11.2023.

Antirodni narativi u Crnoj Gori — Demokratskim metodama protiv roda i demokratije

Nada Bobičić

&

Jovan Džoli Ulićević

Tekst koji je pred vama predstavlja najskorije istraživanje o antirodnim narativima u Crnoj Gori. Ono nastaje u politički važnom trenutku, jer u ovdašnjem regionu posljednjih godina sve više jača uticaj konzervativnih aktera, kojima je napad na rodnu ravnopravnost jedan od glavnih polja borbe, o čemu svjedoče i drugi tekstovi u ovoj publikaciji koji se bave analizama stanja u kontekstu Hrvatske i Srbije. Paralelno s tim procesima, u Crnoj Gori, nakon tridesetogodišnje neoliberalne vlasti koja je odgovorna za „demokratsku tranziciju“, a zapravo stvaranje nezapamćenog klasnog jaza, jačanje korupcije, te jačanje desnih aktera i Srpske pravoslavne crkve, kao proksija imperijalističke politike Srbije i Rusije¹²⁴, dolazi do promjene vlasti u avgustu 2020. godine. U tom trenutku, na vlast dolaze akteri različitih političkih profilacija, kojima je svima zajedničko upravo koketiranje sa, ili otvoreno podržavanje antirodnih aktera, što potvrđuje i analiza koja slijedi.

124 Više u: Digital Forensic Center (DFC), *Prijetnje demokratskim procesima u Crnoj Gori: mapiranje uticaja*, 2023. <https://dfc.me/dfc-studija-prijetnje-demokratskim-procesima-u-crnoj-gori-mapiranje-uticaja/>

Nakon preko decenije pregovora Crne Gore u okviru procesa pristupanja EU, ali i jedanaest godina od organizovanja prve Povorka Ponosa, Crna Gora se ne može pohvaliti politikama rodne ravnopravnosti. Za to vrijeme, Crna Gora se dičila pozicijom „lidera u regionu“ po pitanju poštovanja ljudskih prava LGBTIQ osoba, čime je omogućavan *pinkwashing*. Upečatljiv primjer ove prakse jeste situacija kada je Javni servis RTCG pokušao da instrumentalizuje Povorku ponosa¹²⁵, kako bi opravdao prenos ustoličenja mitropolita SPC Joanikija na Parlamentarnom kanalu. Uprkos deklarativno leaderskoj poziciji, Crna Gora je vrlo brzo došla do zemlje u kojoj je za devet mjeseci ubijeno najmanje pet žena¹²⁶, organizovana debata o pravu na abortus na Javnom servisu, u kojoj ne samo da je bilo uvaženo mišljenje Srpske pravoslavne crkve i predstavnika islamske zajednice, već je sveštenik Gojko Perović bio jedan od najglasnijih govornika. Uz to, bivši ministar ekonomije, a predsjednik države od 2023. godine, Jakov Milatović je tražio konsultacije sa mitropolitom SPC povodom kreiranja politika nataliteta¹²⁷. Uz to govor mržnje zastupljen i u Skupštini Crne Gore¹²⁸, na svim osnovama je porastao, naročito targetirajući žene, LGBTIQ osobe i osobe sa invaliditetom. Visok stepen tolerancije i oklijevanje u osuđivanju ovakvih stavova, osnažio je jednu hostilnu atmosferu, u kojoj poslanici odbijaju da se izvine za izgovorenu riječ, te preuzmu bilo kakvu odgovornost¹²⁹. Ovo su samo neka od dešavanja u posljednjih nekoliko godina, koja pokazuju jačanje antirodnh narativa, dok vrlo često istovremeno izostaje šira (re)akcija feminističkog pokreta, koji se svodi na nekoliko aktivnih, neumornih i glasnih feminističkih organizacija.

125 Queer Montenegro, *Reagovanje povodom navoda o prenosu Montenegro prajda na Javnom servisu*, 2021. Facebook: https://www.facebook.com/Queer.Montenegro/photos/a.219068491579494/2092611680891823/?paipv=o&eav=AfZCk3WIMY3JSddfua_h_o_BAO6oCc2GwK7B9yt6NqMDpqAgmiEBjbul8qvtURtQtMRE&_rdr

126 Nikolić, Predrag, „Nižu se žrtve porodičnog nasilja: Sistem kao saučesnik u zločinu,“ *Monitor online*, 01.07. 2022: <https://www.monitor.co.me/nizu-se-zrtve-porodicnog-nasilja-sistem-kao-saucesnik-u-zlocinu/>

127 „Milatović upoznao mitropolita Joanikija sa mjerama Vlade donijetim u cilju unapređenja nataliteta,“ *Vijesti online*, 25.03.2022. Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/596810/milatovic-upoznao-mitropolita-joanikija-sa-mjerama-vlade-donijetim-u-cilju-unapredjenja-nataliteta>

128 Tomović, Predrag, „Osude novih napada Demokratskog fronta na LGBTIQ u Crnoj Gori,“ *Radio Slobodna Evropa*, 23.12.2021. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-demokratski-front-lgbtiq/31623211.html>

129 „Vučurović: Neka me smijene sa mjesta predsjednika Odbora, važnija su mi uvjerenja od funkcije,“ *Standard*, 25.12. 2021. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-demokratski-front-lgbtiq/31623211.html>

Razumijevanje konteksta u kojem se Crna Gora nalazi sada, kao i konteksta u kojem su se različiti akteri i politike razvijali nakon pada samoupravnog socijalizma u Jugoslaviji, smatramo ključnim za razumijevanje antirodnih politika u Crnoj Gori. One nijesu nastale danas, već su bile vrlo aktuelne kako prije otvaranja procesa pristupanja Evropskoj uniji, tako i nakon, kada je Crna Gora koristila ljudska prava žena i LGBTIQ osoba za skupljanje političkih poena u procesu evropskih integracija.¹³⁰ Sprovedenjem ove analizu adresiramo antirodni pokrete i antirodne narative kontekstualizujući ih u šire narative koje zastupaju akteri dominantni u crnogorskoj zbilji, kako bismo doprinijeli razumijevanju njihovih metoda, ciljeva i motivacija.

Iako ne na svom vrhuncu, bar ne još uvijek, ni u Crnoj Gori ne izostaju strategije antirodnog pokreta, koje su dale rezultate širom svijeta, unazađujući demokratiju, a dovodeći na pozicije moći desne, klerikalne struje, koje instrumentalizuju narušavanje ljudskih prava žena i LGBTIQ osoba za politički, ali i materijalni profit. U tom kontekstu, ova analiza ima za cilj da kroz dvije reprezentativne studije slučaja (debatu o abortusu na Radio Televiziji Crne Gore i organizovanju mobilnana od strane Srpske pravoslavne crkve protiv Montegro Prajda), ukaže na antirodne aktere u Crnoj Gori, njihove narative i strategije, ali i da analizira argumente progresivnih aktera, te prikaže lekcije koje mogu biti naučene iz istih, kako bi upravo pokreti koji se bore protiv antirodnih politika mogli efikasnije, organizovanije i sa više strategije pružiti ne samo otpor, već i alternative. Upravo je osjetljivost trenutka bila jedna od motivacija za sprovođenje ovog istraživanja, kako bismo dok još ima vremena, što promptnije mogle: i da reagujemo i otežamo antirodnim tendencijama da se nekontrolisano šire i grade dalje infrastrukture. Dosadašnje internacionalno iskustvo naučilo nas je da se konzervativni procesi dešavaju vrlo brzo, između ostalog, jer u početnim faza prolaze ispod rada, ili bivaju olako diskreditovane kao opskurne desničarske ideje bez šire podrške.

130 O ovoj instrumentalizaciji ljudskih prava vrlo često su govorile feminističke i kvir organizacije, za više info konsultovati Centar za ženska prava, LGBTIQ Asocijaciju Queer Montenegro, Asocijaciju Spektra, Udruženje LBTQ žena STANA, NVO Juventas, te članice Koalicije „Ravnopravno“, koja okuplja preko 40 NVO koje se zalažu za rodnu ravnopravnost kroz svoje djelovanje.

Kako bismo crnogorski kontekst sagledavali u širem kontekstu, okvir koji koristimo u ovom istraživanju oslanja se na zaključke iz široko postavljenog internacionalnog projekta *Countering Backlash: Reclaiming Gender Justice (Suprotstavljanje kontraudaru: Povratak rodnoj pravdi sa engleskog)*, koji se sprovodi od oktobra 2019. do septembra 2025. godine. Tokom šest godina ovaj projekat, čiji je „domaćin“ *Institute of development studies (IDS)* (Institut razvojnih studija) pri Univerzitetu Saseks u Brajtonu (Engleska), razvija saradnju između istraživačkih centara i organizacija iz šest partnerskih zemalja: Brazila, Bangladeša, Indije, Kenije, Libana i Ugande, uključujući i četiri kratkotrajna partnerstva sa partnerima iz Indije, Pakistana, Srbije i Turske. Izabrale: i smo ovaj okvir jer uzima u obzir različite globalne kontekste, na taj način decentralizujući pristupe antirodnim tendencijama. U tom jer i naš region posmatramo u kontekstu tih širih premrežavanja.

Globalni antirodni pokret toliko je narastao da i pored svih regionalnih razlika sada već postaje jasno kako desničarska *kontra*internacionala dopire u sve krajeve svijeta. Otuda je za ovaj okvir važna sintagma *countering backlash*, koja se odnosi na konzervativni udar na rodnu ravnopravnost u prvom periodu predvođenim od strane Vatikana kao odgovor na dvije konferencije Ujedinjenih nacija (UN) o Populaciji i razvoju u Kairu 1994. i Pekinšku konferenciju o ženama održanoj 1995. godine. Od tada su desni akteri predvođeni religijskim vođama, političkim populistima, konzervativnim medijima i intelektualcima, vrijedno radili kako bi usporili, ili ukinuli bilo koji pomak u pravcu veće rodne ravnopravnosti. Na njihovoj meti su se našla reproduktivna prava, tjelesna sloboda žena, prava LGBTIQ+ zajednica. Naravno, treba uzeti u obzir regionalne tokove. Tako bi se za naš postjugoslovenski¹³¹ region moglo argumentovati kako konzervativni kontraudar dolazi uz ratna razaranja, da bi se potom transformisao kroz period tzv. neoliberalne tranzicije.

131 Koristimo ovaj pojam radije nego odrednicu Zapadni Balkan, koji smatramo više birokratskim i u neku ruku čak i kolonizatorskim. S druge strane, postjugoslovenski u sebi sadrži referisanje na period nakon SFRJ, tj. period tokom kojeg dolazi do konzervativnog kontraudara, ili kontrarevolucije, sprovedene na najbrutaliji način kroz ratove devedesetih.

Kad je riječ o metodama djelovanja konzervativnih aktera, mogu se izdvojiti njih nekoliko koje ih čine toliko uspješnim, efikasnim, te posljedično vrlo opasnim po rodnu ravnopravnost. Ni jedna bitka za konzervativne aktere nikada nije mala ili nevažna. Za njih je podjednako važno reagovanje na nai-zgled usputne stvari poput minimalnih izmjena u udžbenicima, na konkretnija pitanja poput načina budžetiranja državnih aktivnosti, kao na i predvođenje širokih društvenim kampanja za ukidanje prava na abortus, tranziciju ili sklapanje istopolnih partnerstava, te usvajanje zakonskih rješenja za pravno prepoznanje roda. Drugo, strpljivi su u svojim aktivnostima, čak i kada one isprva okupljaju mali broj ljudi, to ih ne obeshrabruje. Potom, svojim lobiranjem povezuju različite aktere poput krupnih kapitalista, sveštenstva, političkih partija, javnih ličnosti, intelektualaca, a u nekim zemljama i pojedinih ženskih organizacija koje se zalažu sa esencijalističko shvatanje roda. Na taj način stalno šire svoj uticaj i obraćaju se različitim društvenim grupama. Takođe, to im mogućava nesmetan priliv novca, često netransparentnim kanalima, koji vrlo rijetko prate ili uspijevaju detektovati i organizacije koje se bave sprječavanjem korupcije, a kamoli feminističke organizacije. Četvrto, saraduju uprkos svojim razlikama. Čak i kada su po svim ostalim pitanjima neprijatelji – na primjer u slučaju zavađenih religijskih zajednica hrišćaskih s jedne, i islamskih s druge strane – kada je u pitanju udar na rodnu ravnopravnost uspješno saraduju, ostavljajući po strani ostale razlike. I peto, nakon što infiltriraju državni aparat preusmjeravaju i dodatno upumpavaju novac u nove „ekspoziture“ ne samo u okviru nacionalnih država, već i šire ironično gradeći globalni *kontrainternacionalni* pokret.

Metod

U analizi dvije studije slučaja vodili smo se metodološkim okvirom iz kratkog teksta „Grasping Patriarchal Backlash: A brief for smarter countermoves“¹³², donekle ga modifikujući ovdašnjem kontekstu.

Prvi obrazac koji smo preuzeli tiče se glavnih protagonista, koje autorke i autori navedenog teksta klasifikuju po uzoru na šahovske figure. Prema ovoj simboličkoj podjeli – „pioni“ su predstavnici grupa za prava muškaraca, tzv. muške sfere ili muškocentričnosti (engl. *manosphere*); „kraljevi i kraljice“ su patrijarhalni, populistički autoritarni vođe i diktatori; „lovci“ su religijski fundamentalisti i teokrate; „konji“ su etno-nacionalisti, mitopoetski neofašistički rasistički pokreti; i „topovi“ su predstavnici privatnog vlasništva, hiper-kapitalisti, aristokrate i ekonomske elite. No naspram njih Edström, Khan, Greig i Skinner navode aktere koji se protive antirodnom kontraudaru: istraživačice, aktiviste:kinje, kreatore:ke politika, donore i druge zainteresovane strane i donositelji:ke odluka.

Ovu, uslovno rečeno šemu, konzervativnih i njima nasuprot progresivnih aktera, prilagodili smo našem kontekstu. Takođe, u analizi smo izostavili simoblički, šahovski rječnik. Umjesto razrađenije podjele u analizi smo aktere grupisali u konzervativne/desne; progresivne i državne aktere. Ovi posljednji nisu neutralni kako se to na prvi pogled može činiti, već su državne institucije odvojene jer predstavljaju polje borbe za uticaj, i sve veću infiltraciju desnih aktera. U prvoj analizi smo ih svrstali u antirodne aktere, jer studija slučaja nije sadržala neutralne državne aktere, a željeli smo da izbjegnemo nabranje državnih aktera koji prosto nijesu reagovali, dodatno smatrajući da se nereagovanjem iz institucionalne pozicije takođe doprinosi relativizaciji i osnaživanju antirodnih aktera. Analizu smo proširili uvođenjem regionalne i internacionalne perspektive, jer se u prikupljenoj građi pokazalo da se i crnogorski akteri sami često pozivaju na taj širi kontekst i notiraju značaj globalno uticajnih „igrača“ po pitanjima antirodnog kontraudara na rodnu ravnopravnost.

132 Jerker Edström, Ayesha Khan, Alan Greig, Chloe Skinner, „Grasping Patriarchal Backlash: A brief for smarter countermoves,“ *Countering Backlash: Reclaiming Gender Justice*, Issue 1, Brighton: Institute of Development Studies (January 2023): 1-6.

Pored opisa ključnih aktera sa obje strane antirodnog pokreta u Crnoj Gori analiziramo kakvi su njihovi stavovi u odnosu na tri ključne teme, odnosno razine: tijelo, porodicu i naciju. Bez razumijevanja ove ose – od ličnog do najšire društvenog – izmakao bi nam uvid u strukturne odnose koji formiraju antirodne politike.

SLUČAJ 1.

Moleban srpske pravoslavne crkve za „svetinju braka i porodice“

Anti-rodna retorika srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori

Ova studija slučaja bavi se jednim od i dalje rijetkih skupova organizovanih za očuvanje i promociju heteroseksualne porodice u Crnoj Gori, a kao opozicija organizovanju Montenegro Prajda. Na samom početku organizovanja Montenegro Prajda, 2013. godine, organizovane su brojni kontra-događaji, uglavnom u organizaciji Srpske pravoslavne crkve, ili uz njenu podršku, koje su uključivale i osvještavanje ulica. Kako bi se adekvatno adresirao narativ tokom samog molebana, potrebno je pristupiti analizi narativa Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori u odnosu na LGBTI teme, odnosno teme koje drže u opoziciji vrijednostima za koje se kvir pokret zalaže, ali i situirati iste u širi narativ ovog aktera, jer kao što se dalje može videti u analizi, diskurs o LGBTI temama nikad ne postoji izolovano, već paralelno i u korelaciji sa drugim temama, naročito o naciji i statusu crkve. U potpunosti svjesni obimnosti diskursnih podataka koji se mogu analizirati kada je u pitanju ova tema, uzeli smo ključne izjave koje su u javnosti obično uzrokovale širok odjek, te bile najindikativnije u odnosu na tri analizirana nivoa: tijelo, porodicu i naciju.

Uoči desetog, jubilarnog Montenegro Prajda, koji se pod sloganom „Nema više AL“, održao 8. oktobra 2022. godine, organizovan je moleban „za svetinju braka i očuvanje porodice“ od strane Srpske pravoslavne crkve u Podgorici, ispred hrama Hristovog spasenja. Molebanu je prisustvovala i poznata fašistička prosrpska i prorуска grupa Noćni vukovi, kao i brojni državni akteri, odnosno predstavnici: e političkih partija i institucija. Iz Mitropolije Crnogorsko-primorske je saopšteno da se moleban organizuje zbog činjenice da se i u Crnoj Gori održavaju manifestacije koje, kako su naveli, svojim djelovanjem direktno razaraju Bogom blagosloveni brak i porodicu i urušavaju tradicionalne vrijednosti. Oni su pozvali sve koji baštine tradicionalne vrijednosti, moral i vjeru na sabornu molitvu sa slavskim ikonama bez političkih obilježja, parola i transparenata.

KO SU KLJUČNI ANTIRODNI AKTERI?

Srpska pravoslavna crkva u crnoj gori: Od Amfilohija, preko Jovana Plamenca i Velibora Džomića, do Gojka Perovića i Joanikija Mićovića

Tokom svih ovih godina, u Crnoj Gori, Srpska pravoslavna crkva je igrala značajnu ulogu u širenju raznih fašističkih stavova, uključujući anti-LGBT stavove. Ovi stavovi su imali razne oblike i forme, od govora mržnje, do predstavljanja pokazivanja ljubavi između gej osoba kao „nasilja nad opštom populacijom“. Kroz izvrtanje narativa, da oni koji doživljavaju nasilje, vrše nasilje, ovakvi argumenti uspješno stavljaju opštu populaciju, koju antirodni akteri žele mobilisati, u samopercipiranu poziciju žrtve, te je na taj način implicitno pozivaju da se brani, te odbrani ugrožene „tradicionalne“ vrijednosti.

„Pripadnik sam dijela građana koji razvija i njeguje hrišćansku porodicu. Načela hrišćanske porodice su, prije svega, heteroseksualni brak, a onda i priprema za taj brak na jedan normalan, moralan, čedan način, a ne na razvratan način. Ja sam se osjećao ugroženim nakon gledanja tog spota. To je bila agresija na mene, na ambijent u kome ja vaspitavam svoju djecu. Dakle, neka mi ne plasiraju u momentu kada ja očekujem fudbal – reklamu LGBT grupacije“, kazao je Perović. (Vijesti, 2011., Gojko Perović: LGBT spot promoviše blud, razvrat i nasilje)

Jedan od primjera **govora mržnje** je i izjava svještenika **Jovana Plamenca** iz 2016. godine, što je prvi slučaj da je svješteno lice prijavljeno za govor mržnje prema LGBT osobama, te prvi slučaj za koju je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda utvrdio kao govor mržnje od strane svještenog lica¹³³:

„Neka prestane ubijanje djece u majčnim utrobama. Nek' nam se vrati dostojanstvo i poštenje u školstvo i kulturu. Neka se crnogorski brk sa pederskih zadnjica vrati tamo gdje je i bio – kod naših slavni predaka“, kazao je sveštenik Plamenac. (Radio Slobodna Evropa, 2016, LGBT zajednica očekuje izvinjenje sveštenika SPC)

Međutim, kako su godine prolazile, tako je i reakcija crkve bila sve manja. Cijelim regionom odjeknula je vijest kada je **mitropolit Amfilohije Radović** dao blagoslov da se krsti transrodni muškarac prije operacije prilagođavanja pola, te je dominantno vijest bila predstavljena kao pozitivna, sa vrlo malo kritičkog pristupa prema izjavama SPC. U ovom slučaju, crkva je jasno objasnila svoj stav o tijelu naglašavajući stereotipno posmatranje tijela kroz medikalizaciju, te naglasila da nije došlo do promjene stava o istopolnim partnerstvima, koji su okarakterisani i dalje kao grijeh, ne propuštajući da osudi „rodnu ideologiju“ potvrđujući tako da i dalje stoji u opoziciji prema jednakosti.

133 Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore. (2016). Mišljenje. https://www.ombudsman.co.me/docs/1463660404_13052016-preporuka-km.pdf

„Dalje naglašavaju da slučajevi promjene pola iz opravdanih i vrlo specifičnih medicinskih razloga predstavljaju potpunu drugačiju stvarnost od propagande i pravdanja istopolnih odnosa, bezumne rodne ideologije i slično, kojima su, kako dodaju, svjedoci posljednjih decenija, a koji su, bez ikakve sumnje, grijeh.“ (Portal Analitika, 2019, Mitropolija SPC: Krštenje transrodne osobe nije nikakva novost)

U ovom kontekstu crkva je prikazana kao progresivnija od države („Crkva je, u odnosu na državu, napravila ogroman iskorak“, Bojana Jokić za BBC Srbija, 2019, Crna Gora: Prvo krštenje transrodne osobe u Podgorici), što je predstavljalo početak *pinkwashing-a* Srpske pravoslavne crkve u kontekstu aktueliziranja Zakona o slobodi vjeroispovjesti i litija, koje će kasnije biti tumačene od dijela crnogorskog društva kao emancipatorski pokret za građanske slobode, te progresivnu ulogu SPC u crnogorskom društvu i katalizatoru demokratskih promjena. Bilo bi dobro u budućim analizama obratiti pažnju na povezanost javnih aktera koji su imali ovakvo tumačenje, sa Srpskom pravoslavnom crkvom i njihovu stvarnu ili potencijalnu ulogu u infrastrukturi crnogorskog antirodnog pokreta. Ovaj proces autori poput Bobana Batričevića, historičara, nazivaju kontrarevolucijom kroz čiju analizu povlače paralele sa onom koja se desila 1989. godine, a kada je srušen realsocijalizam, pojačana klerikalizacija društva, te ojačao nacionalizam i fašizam, koji su rezultirali jugoslovenskim ratovima.¹³⁴

Na tom talasu, crkva je bila i iznenađujuće tiha prilikom usvajanja Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola 2020. godine. Kroz analiziranje ovakvih procesa stavljajući ih u širi kontekst, može se videti politička instrumentalizacija određenih pitanja koja imaju veze sa rodnom od strane antirodnih aktera. Upravo na litijama, u prvom planu kao govornik i predstavnik SPC bio je **svještenik Gojko Perović**, koji se javnosti vrlo često predstavlja kao „umjereno krilo“ SPC, poznat po svom „prodemokratskom“ narativu, a koji kako ova analiza pokazuje, vrlo često kroz isti taj narativ, promovise antirodne stavove, ali i zagovara veću uključenost crkve u društvena pitanja, na vrlo prijemčiv populistički način.

134 Boban Batričević, *Dnevnik kontrarevolucije: Kako nam je ukradena budućnost?* (Cetinje: Crnogorski PEN centar & FCJK – Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2022).

U slučaju molebana SPC povodom Montenegro Prajda 2022, narativ koji plasira saopštenje Mitropolije crnogorsko-primorske, akcenat se stavlja na **ljubav** ("Nažalost, svjedoci smo da ništa tako nije devalviralo u našem vremenu kao riječ ljubav"), kao opozit **nagonskom totalitarizmu** („Živimo u vremenu nagonskog totalitarizma, gdje su grijeh, samoživost, samoljublje i lične sklonosti pojedinaca postavljene kao mjera ljubavi, istine i slobode, a zapravo su degradacija, izopačenje i obesmišljenje i ljubavi i istine i slobode“), te se akcentuje **porodica kao osnov produktivnosti u društvu** („Upravo se u porodici, kao domaćoj crkvi, čovjek prvo uči blagoslovenom redu i poretku, zadobijajući vaspitanje na koje kasnije nadograđuje znanje i umnožava talente postajući koristan član društva i zajednice“), time se stavljaajući kao opozit **neproductivnim djelovima društva**, što jasno ukazuje na kapitalističku logiku antirodnih aktera, koja je često deklarativno antikapitalistička, što je tipično za fašističke aktere, kako kroz istoriju, tako i u savremenim društvenim odnosima. Iako je retorika u ovom saopštenju performativno akcentovala one vrijednosti koje treba da predstavljaju benevolentnost ovog skupa, upravo ovaj primjer pokazuje evoluciju ka prodemokratskom narativu, iz otvoreno fašističkog, koji je bio karakterističan 2013. godine u izjavama mitropolita Amfilohija povodom organizovanja Povorke ponosa: „drvo koje ne daje ploda siječe i u oganj baca“, ali uz zadržavanje istih ključnih poruka i analogija. Ova „evolucija“ pokazuje zadržavanje istih stavova, kroz preuzimanje blago drugačijeg narativa, kako se ne bi antagonizirala opšta javnost i udaljila od crkve kojoj se dugo spočitavalo da širi fašističke stavove i mržnju.

Analizirajući ovaj tekst i upoređujući ga sa tekstem Amfilohija Radovića iz 2013. godine, mogu se povući jasne paralele, te se jasno vidi da je preformulisana ista poruka, sa ciljem promjene percepcije crkve, a postizanjem istog efekta:

„Ova revolucija novog (prastarog) paganskog totalitarizma obesmišljuje osveštanu svetinju braka, razara porodicu, ukida monogamiju, u ime individualnog polnog zadovoljstva pretvara materinu utrobu iz radionice života u radionicu smrti, legalizuje sve seksualne izopačenosti, od sodomije do pederastije. Sve se više čak i u obrazovanju forsira rani razvrat i seksualnost bez obzira na opšte

Ljudsko iskustvo koliko je pogubna za čovjekovo zdravlje prevremena upotreba bilo čega nezreloga i neprevreloga. Svima je poznato koliko buđenje rane seksualnosti šteti djeci i omladini, dovodeći do ranih trudnoća i abortusa, doprinoseći širenju polno prenosivih bolesti, ostavljajući duboke emotivne ožiljke, onesposobljujući mlado stvorenje za istinsku ljubav i vezanost, za poštovanje svojeličnosti i neponovljivosti ličnosti drugoga.“

(Portal Analitika, 2013, AMFILOHIJE: Crkva se protiv
jalovom raspljivanju muškog na muško i ženskog na žensko)

Upravo ova „ublažena“ verzija, može se vidjeti u autorskom tekstu već pomenutog svještenika Gojka Perovića, pod nazivom „Crkveni stavovi“, objavljenom nakon Prajda. U ovom tekstu, on upravo i naglašava kako je Crkva ublažila stavove, te se prilagodila demokratskim pravilima pluralizma, te svodi odbranu porodice na demokratiju, praveći naturalističke paralele. U ovom tekstu on navodno pobija sve „mitove“ o ckrvenim stavovima, uključujući i to da je crkva protiv LGBT prava. U njegovim „crkvenim stavovima“, u svom poznatom maniru, Perović predstavlja kao legitimnu borbu za „za održanje tradicionalnog oblika porodice, dok još nije stasalo pokoljenje ljudi koje ne pamti babu (nego imaju dva đeda od istog roditelja) i u kome muškarcu nose potomka devet mjeseci u svom stomaku,“ pri tom naglašavajući da podržava svačija prava na osjećaj i pripadnost, dok god to ne ugrožava porodicu. Dodatno, smatra da nema ništa „**demokratskije i građanskije**“ od prostog izražavanja svog stava protiv onoga što ugrožava porodicu. Ovim argumentom, on predstavlja sebe kao dostojanstvenog protivnika u odbrani „porodičnih vrijednosti“, u okvirima demokratije i građanskog koncepta ljudskih prava, time promovirajući klasičnu desničarku vizuru **slobode govora i participativne demokratije**. Nadalje, on stavlja u jasnoj paraleli litije kao emancipatorski pokret (što je njegova poznata teza), ali i autohtoni pokret „naroda“, te Prajd kao strani i uvezani pokret, koji donosi novinu u crnogorsko društvo, sa ciljem da ga nepovratno promijeni i razori njegovu „tradiciju“. Na taj način on dodaje na legitimitetu litijama koje je predstavljao, a pokušava oduzeti legitimitet Povorci ponosa.

“Crkveni protest koji je ustao protiv anti-zakonske namjere da nekome (ikome) oduzme imovinu mimo suda, i da jedinstveno pitanje vlasništva unutar jedne iste države rješava na dva različita načina prema dvjema različitim pravnim adresama, – nika-ko ne može imati principijelne (o sadržinskoj da i ne govorimo) sličnosti sa kolonom građana koja traži da neki budući, još ne-rođeni ljudi, bez njihove saglasnosti, ostanu bez majke. Majke, dakako, ženskog roda. **Ako je grijeh posjeći stablo, protivno nekom širem društvenom dogovoru, kako li je tek sa od-sjecanjem ženskog roditeljskog lika iz nečijeg djetinjstva? I to sve zbog toga što gospodin tata ima neka, sopstve-na, sebična prava?** Litije su branile prava stečena vjekovima, dok **prajd-kolone predlažu nešto što ovdje nikada nijesmo imali**. Pa koliko je to sve, u jednu ruku, legitimno, toliko je isto-vremeno, i baš zbog toga što je legitimno – podložno kritici.”

(Sajt Mitropolije, 2022, O. Gojko Perović: Crkveni stavovi)

Ovaj se naizgled **demokratski stav**, ali i dalji pinkwashing demon-strira se i u navodnoj otvorenosti za saradnju sa LGBTI zajednicom, što je vidljivo i kroz sastanak održan 27. Aprila 2023. godine, a na ko-jem je kao jedini predstavnik vjerskih zajednica prisustvovao upravo Gojko Perović. Sa sastanka je zaključeno da postoji zajedničko razu-mijevanje o neprihvatljivosti diskriminacije i kršenja ljudskih prava, te su razmijenjeni stavovi povodom statusa o LGBTQ zjednici, te nji-hovog odnosa sa vjerskim zajednicama.

„Važan zaključak je da **ipak postoje određene osnove na kojima se ove dvije strane mogu međusobno razumjeti, te zato pred-stavlja mali, ali važan korak naprijed** ka izgradnji boljeg odnosa između vjerskih zajednica i LGBTQ zajednice.”

Iz ovakvog zaključka nije moguće utvrditi koje su određene osnove o međusobnom razumijevanju ustanovljene.

Demokratski narativ Gojko Perović je aktuelizirao i prije devet godina, kada je takođe za svrhu promocije zvanične agende Srpske pravoslavne crkve, instrumentalizovao „LGBT ideologiju“, sa ciljem zastupanja „ublažene“ nacionalističke velikosrpske agende, kojom

se negira crnogorska nacija i prisvaja u srpsku kulturu, povezujući LGBT ljudska prava sa afirmisanjem crnogorske nacije, ali i praveći poveznicu istovremeno između nacionalnih simbola i tradicije. Kroz ovo poređenje, se vidi i poveznica koju crkva pravi između LGBTI zajednice i nacije, jer se u istu paralelu kao proizvod modernosti i dekadencije stavlja crnogorska nacija i LGBT „ideologija“, dok se kao „tradicionalne“ vrijednosti koriste simboli (veliko)srpskog nacionalizma, za koji je karakteristično svojatanje Njegoša i veličanje Svetog Save i Vuka Karadžića.

„Očigledno je da se danas **LGBT ideologija – koja nema nikakvu tradiciju u Crnoj Gori**, na голу silu ugurava u crnogorske škole, ulice i medije, a da se recimo, iz istih tih škola, ulica i medija, ponovo na silu, izguravaju tradicionalne vrijednosti poput Njegoša, Svetog Save i Vuka Karadžića.“

Kada se sve navedeno uzme u obzir, nije začuđujuća ni kontradikcija u kojoj s jedne strane svještenik Perović zagovara odvojenost crkve i države, dok s druge strane poziva na uključivanje Srpske pravoslavne crkve u radne grupe institucija u kojima se kreiraju zakoni („crkva u zemlji koja je dominantno pravoslavna treba da delegira po jednog čovjeka u svakoj od institucija... Evo na primjer RTCG. Jer je politika pitanje morala, a time se crkva primarno bavi.“). Kada se uzme u obzir da je u mnogim zemljama oprobani recept građenja infrastrukture antirodnih aktera unutar institucija bilo upravo korišćenje antirodnih narativa, ovakve izjave su važni znaci upozorenja.

DRŽAVNI AKTERI

Od Demokratskog fronta i Socijalističke narodne partije do Demohrišćana

Molebanu organizovanom od strane Srpske pravoslavne crkve prisustvovalo je i dva ministra u tadašnjoj Vladi Crne Gore, u okviru koje je u toj godini i pripreman nacrt Zakona o pravnom prepoznanju roda baziranom na samoodređenju, i to **ministar zdravlja Dragoslav Šćekić**, te potpredsjednik Vlade i **ministar poljoprivrede Vladimir Joković**, obojica iz Socijalističke narodne partije, ali i **aktuelni direktor Fonda za zdravstveno osiguranje Vuk Kadić**, kadar iste partije. Takođe, molebanu su prisustvovali i **bivši premijer Zdravko Krivokapić** i **bivši direktor ANB-a Dejan Vukšić**, osnivači Demohrišćanske partije, te u tom trenutku aktuelni predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, **Jovan Vučurović**, pripadnik Demokratskog fronta. Većina navedenih aktera je poznata po svojim izjavama koje su ili izrazito homofobne/mizogine/transfobne, ili podržavajuće za heteronormativnu porodicu. Tako je ministar Joković tvrdio da "ne možete glasati za nekoga ko nema djecu", tvrdeći da "neostvareni ljudi ne mogu odgovorno voditi državu", te čak implicirajući da im **nije mjesto u Crnoj Gori**.

Jovan Vučurović, iako predsjedava skupštinskim Odborom za ljudska prava i slobode, poznat je po svojim homofobnim izjavama, te izričitom odbijanju da ih povuče i da se izvini. U njegovom narativu su istaknuti elementi **pripisivanja LGBTIQ pokreta zapadnoj agendi**, označavanje **aktivista kao plaćenike („sorošoidi“)**, te desničarsko pozivanje na **sopstvenu slobodu govora** bez ograničenja (**„Ja sam slobodan čovjek, i može ko god hoće u parlamentu da pokrene proceduru da me smijeni sa funkcije predsjednika odbora za ljudska prava i slobode, ja svoja uvjerenja ne mijenjam po cijenu bilo čega a ne neke funkcije, ali to ova plaćenička boranija ne shvata.“**) Dodatno, jedna od metoda kojom se on služi, jeste pokušaj diskreditacije LGBT zajednice, implicirajući njenu poveznicu sa korupcijom, što je važno jer je ovo jedna od glavnih me-

toda u Crnoj Gori za diskreditaciju političkih protivnika (On je naveo da se ne obazire previše na „**sorošoide** i NVO koje gledaju kako da se ogrebu o neki grant, pa su se sad, kao, zabrinuli za LGBT zajednicu“. Oni su godinama **uzimali grantove kako bi štitili Mila Đukanovića, a sad kako bi radili protiv njega**, jer takva je to fela.”).

Neki od državnih aktera pristunih na molebanu njih su i poznati po uvođenju diskriminatornih mjera u okviru svojih resora i nečinjenju ka uklanjanju sistemskih prepreka za dostojanstven i kvalitetan život svih građana/ki. Ovo je slučaj sa ministrom Dragoslavom Ščekićem, za čijeg je mandata uveden niz Pravilnika o medicinski potpomognutoj oplodnji kojom se zabranjuje pristup ovim metodama LGBTIQ osobama, te čiji kabinet, kao i kabinet njegovih prethodnika/ca nije ništa uradio sa ciljem rješavanja problema nestašice hormonske terapije za transrodne žene, uprkos zahtjevima iz civilnog sektora, a naročito Asocijacije Spektra. Dakle, osim narativnih metoda, metode koje koriste su i institucionalne mjere kojima se uvode diskriminatorne regulativne prakse, na koje nema reakcija, ili ih ima jako malo (u ovom slučaju postojala je reakcija civilnog sektora, dok je institucija Zaštitnika na njihovu inicijativu pokrenula postupak ka Ministarstvu zdravlja, bez rezultata).

KO SU KLJUČNI PROGRESIVNI AKTERI?

MONTENEGRO PRAJD

Deseti, jubilarni Montenegro Prajd, održan je 8. oktobra 2022. godine, pod sloganom "Nema više ali", kao najmasovnija Povorka ponosa do tada. Tokom pripremnih aktivnosti, kao i tokom samog Prajda, poslate su poruke **slobode, otpora, antifašizma, ljubavi, zajedništva**. Upravo ove ključne tačke mogu se posmatrati i kao ključne poruke koje šalju progresivni akteri.

"Mi biramo **da se odupremo lancima, da vjerujemo u slobodu i da se za nju borimo**. Zato ove godine poručujemo svima da u **našoj borbi za naša ljudska prava** nema više ali...". U najavi Prajda poručio je izvršni direktor LGBTIQ Asocijacije Queer Montenegro, Miloš Knežević. U odnosu na uvijek aktuelnu debatu da li Prajd treba da bude protest ili proslava, organizatori su se odlučili za alternativni put – da je Prajd i protest i proslava:

„Duge su se diskusije vodile o tome da li želimo da prajd bude više proslava ili protest, i ove i prethodnih godina. Svi/e smo svjesni/e **potrebe da on i dalje bude protest** te da svakim svojim aspektom govori o problemima na koje i dalje nailazimo, ali takođe smo svjesni/e praznine koju su godine bola ostavile u svakom/oj od nas i da **proslava ljubavi u zajedništvu** mora da je popuni i preplavi, pa on ne može biti samo protest“, kazao je Knežević.

Zahtjevi koji su upućeni prilikom najave Povorke su uključivali adresiranje aktuelnih potreba LGBTI zajednice: **sankcionisanje govora mržnje, punu primjenu Strategije za ljudska prava LGBTIQ osoba, usvajanje zakonskih i podzakonskih akata koji bi omogućili primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola i rješavanje nestašice hormonske terapije za trans žene**.

Na samom Prajdu, čule su se mnoge poruke koje su bile **direktan odgovor opoziciji organizovanog u vidu molebana**, u vidu poruka, ali i preuzimanja opresivnih poruka u svrhu osnaženja i otpora:

“I pravdate da je sve to zbog ljubavi prema Bogu. **Porođicu nam uništavaju oni kojima nemiri odgovaraju.** Umjesto da nas uvedu u carstvo nebesko, daju nam jabuku i kažu da možemo da vidimo boga ako je pojedemo”, navela je ona (Hana Konatar), koja je govor držala u kostimu lucifera, jer je, objašnjava, kao dijete osjetila riječi pakla. Ovaj performans predstavlja i umjetnički izražaj prisvajanja nasilja i transformisanja istog u osnaženje.

Poslate su i poruke **odbijanja pinkwashinga** od strane zvaničnika (“Nećemo pristati da dođu na Prajd, da se fotografišu sa nama. Mi hoćemo rezultate. Nema više ali”, poručio je Kalezić.), ali i podsjećanje na **antifašističke vrijednosti** (Borimo se, kako je dodao, za antifašističko, solidarno društvo. “Važno je da se Prajd vidi i osjeća kao građanski protest. Ne pristajemo ni na jedno “ali”, jer nemamo privilegiju da više ikad ustuknemo pred nasiljem, zaključio je Ulićević. i “Smrt fašizmu, smrt vjerskom ekstremizmu”, poručila je Baštrica.), a traženo je i **eksplicitno uvođenje edukacije o seksualnoj orijentaciji u škole.** Na Prajdu su se mogli videti i transparenti sa direktnim porukama u odnosu na moleban, poput “Hrišćani za ljubav i slobodu”, “Litijajte u svoja 4 zida”, ali i brojne antifašističke poruke solidarnosti: “Čojstvo je braniti slobodu drugog čovjeka”, “Tuđe nećemo svoje ne damo”, “Naša sloboda je i vaša sloboda”, “Hormonska terapija za sve”, “Kvir brigada”, “Crna Gora = Antifašizam” i brojni drugi.

Ovi primjeri ukazuju na potencijal povezivanja kvir borbe sa antifašističkim vrijednostima, kao i sa situiranjem kvir borbe u kontekst šire borbe za demokratsko, solidarno društvo. Iako se kroz narativ vide liberalni zahtjevi, koji jesu korisni, te su vrlo utemeljeni u okviru društvenog djelovanja, važno je napomenuti i potencijal intersekcionalnosti i ukazivanja na povezanost problema sa kojima se suočavaju LGBTI osobe i žene, sa problemima koji pogađaju cjelokupno društvo. Ovaj narativ se može videti i u Montenegro Prajdu iz 2023. godine, koji je nastavio sa ovom praksom pod sloganom „Samoodređenje“, te na kojem su se mogle čuti poruke **povezivanja samoodređenja sa samoupravljanjem**, pozivi na **internacionalizam i solidarnost**, prestanak **kolonizacije i genocida**, te **svih opresivnih politika, sa jakim akcentom na siromaštvo.**¹³⁵

135 „Pod sloganom ‘Samoodređenje’ održaj Prajd u Podgorici”, *Radio Slobodna Evropa*, 2023. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/prajd-crna-gora-podgorica-samoodredjenje/32648089.html>

Predstavnici političkih partija i ambasada

Predstavnici političkih partija i ambasada koji se pojavljuju na Prajdu i koji podržavaju LGBTIQ ljudska prava i rodnu ravnopravnost, šalju uglavnom liberalne poruke koje pozivaju na poštovanje ljudskih prava, jednakost, demokratiju i vladavinu prava.

Na desetom Montenegro Prajdu, našli su se predstavnik Demokratske partije socijalista Ivan Vuković, u tom trenutku gradonačelnik Podgorice, sa svojim radnim timom, Božena Jelušić, poslanica građanskog pokreta URA, Draginja Vuksanović, poslanica Socijaldemokratske partije, Fatmir Đeka, ministar Ljudskih i manjinskih prava i predstavnik Albanske koalicije, te Ana Novaković Đurović, tadašnja ministarka ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, i aktuelna poslanica partije URA i Goran Đurović, tadašnji ministar ekonomskog razvoja i turizma.

Primjeri njihovih poruka uključuju:

“Ljudi imaju pravo na izražavanje, moramo šoštovati ljudska prava, ovo je država koja teži Evropskoj uniji. Zemlja je bogata koliko je slobodna. Naravno, uvijek može još bolje, čeka nas donošenje nekoliko zakona”, rekao je on (Fatmir Đeka).

“Osobe koje žive u istopolnim zajednicama treba da uživaju ista prava. Ljubav je ljubav”, poručila je ona (Draginja Vuksanović).

“Šaljemo poruku slobode. Danas ćemo šetati i u lijepom raspoloženju slati poruke ljubavi i tolerancije”, istakao je on. (Ivan Vuković)

Ove poruke pokazuju da predstavnici:e političkih partija vezuju ljudska prava za evropske integracije, te donošenje odgovarajućih zakona. Takođe, akcentovanjem ljubavi, stvara se percepcija da je glavni problem LGBTI zajednice nemogućnost da budu slobodno sa onima koje vole, dok se razgovorom o toleranciji promoviše suživot sa onima sa kojima nijesmo saglasni/e, pa tako i LGBTI osobama. Važno je posvetiti se i analizi koja je efikasnost,

a koje ograničenje i domet ovakvih poruka, naročito kad se uzme u obzir činjenica da u programima političkih partija za parlamentarne izbore 2023. godine, partije koje su uključivale potrebe LGBTQ osoba su se fokusirale isključivo na teme zaštite od nasilja, te usvajanje nove LGBTI Strategije. U tom smislu, preporučujemo dublju analizu efekta liberalnih poruka kao kontraargumenta antirod-nim narativima, ali i za kreiranje podržavajućih i solidarnih narativa u društvu.

MEDIJI

Nekoliko medija je napravilo kritičke reportaže o molebanu organizovanom kao opozicija Montenegro Prajdu, neki od njih su već navedeni, kroz citiranje izjava, dok ćemo se u ovom dijelu osvrnuti na medije koji su poslali kritičku poruku svojim reportažama.

Tekst Vijesti „Gdje je bio moleban za porodično nasilje: Kako borba za prava ikoga ugrožava“ koji potpisuje Ekipe Vijesti, daje riječ „svim zainteresovanim stranama“, odnosno prenosi izjave LGBT organizacija, političkih partija i SPC, sa kritikujućim naslovom. U cijelom tekstu se pravi paralela između različitih oblika nasilja na koje Srpska pravoslavna crkva čuti, te ne organizuje molebane, pokušavajući da ukaže na nedosljednost crkve. U tekstu stoji naznačeno „Iz MCP i Eparhije budimljansko-nikšićke juče nijesu odgovorili na pitanja *Vijesti* zašto SPC nije izopštila ili na bilo koji način sankcionisala episkope Kačavendu i Pahomija, te da li su 'blagoslovene' aktivnosti mafijaša i ratnih zločinaca kojima je SPC, po riječima patrijarha Porfirija, decenijama dodjeljivala ordenje.“ Ostaje kao važno pitanje koliko ovaj pristup doprinosi borbi protiv antirodnog pokreta, uzevši u obzir da je jedan od antirodnih aktera (protojerej Gojko Perović) jedan od najznačajnijih kolumnista ovog medija. Kroz te kolumne on plasira svoje „prodemokratske stavove“ kroz koje promoviše ne samo antirodne narative, već legitimizuje učešće crkve u radu institucija, kao i litije kao emancipatorski pokret. Za efikasnu borbu protiv antirodnog pokreta i njihovih metoda nije dovoljno samo ukazivati

na njihove nedosljednosti u odnosu na temu nasilja, već razotkriti njihovu infrastrukturnu povezanost, njihove političke i ekonomske interese (pojedinačne i/ili zajedničke), kao i njihovo smještanje u širi politički kontekst, kako bi se analitički i kritički pristupilo njihovoj cjelokupnoj agendi. U tom poduhvatu, kritički orijentisani istraživački mediji imaju ključnu ulogu, kako bi se spriječila relativizacija antirodnh politika i svih drugih pratećih politika.

SLUČAJ 2.

Debata o abortusu na Radio televiziji Crne Gore

Debati o abortusu na javnom servisu Radio televizije Crne Gore prethodila su dva događaja. Inicijalna kapisla bio je jedan od skorije globalno najvidljivijih udara na reproduktivna prava kada je 2022. godine Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država (SAD) poništio presudu „Roe protiv Vejda“ iz 1973. godine, kojom je na federalnom nivou bilo omogućeno pravo na abortus. Ta odluka, tačnije njen globalni odjek, ohrabrio je lokalne desne aktere da iznose u javnost slične stavove. U kontekstu našeg regiona ovaj odjek djeluje posebno usiljeno i očigledno je uplitanje tokova komunikacije desne kontrainternacionale, jer je legalizovanje abortusa sprovedeno u socijalističkoj tradiciji, mnogo prije većine zapadnih država. Dostupno već od pedesetih, ovo pravo je i zvanično ušlo u SFRJ ustav iz 1974. godine, po čemu je tadašnja Jugoslavija bila jedinstvena u svijetu. Od predvodnice reproduktivnih prava tokom socijalizma do njihovog urušavanja nakon devedesetih put je bio relativno kratak, zbog kontraudara trenutno dominantnih konzervativnih aktera na politčkim scenama širom postjugoslovenskih prostora. U takvom kontekstu je moguće da sveštenici uopšte i ulaze u debate o reproduktivnom zdravlju i pravima žena na tjelesnu autonomiju.

S druge strane, od strane sveštenika SPC u Crnoj Gori došla je podržavajuća izjava povodom poništavanja presude „Roe protiv Vejda“. Naime, u izjavi za dnevne novine *Dan*, mitropolit SPC u Crnoj Gori, **Joanikije Mićović** je rekao:

„Namjerni prekid trudnoće u bilo kom njenom stadijumu je užasan grijeh i direktno je usmjeren protiv prvobitne biblijske božije zapovijesti o rađanju. Čovjek otuđen od Boga hoće da ozakoni ono što je protiv božijeg zakona, to je, s jedne strane, izraz pogubne samoživosti i sebičnosti, a, s druge, bijeg od života, odustajanje od ljubavi i božijeg blagoslova. Taj grijeh ostavlja teške i dugotrajne i traumatične posledice na duši roditelja, i jedino se liječi iskrenim i dugotrajnim pokajanjem. Zbog rečenog, svaku inicijativu za zaštitu nerođene djece, posebno ovog Vrhovnog suda Amerike, prihvatamo kao humanu, spasonosnu i bogougodnu – ocijenio je za naše novine mitropolit Joanikije.“¹³⁶

U istom tekstu navodi se i citat prethodnog mitropolita, Amfilohija Radovića, koji se takođe protivio abortusu, nazivajući ga „čedomorstvom, čovjekoubistvom, hristoubistvom i bogoubistvom“, govoreći da „nije slučajno“ da je to pravo „ozakonjeno u vrijeme ateizacije ljudskog roda“, čime se u svakoj prilici potvrđuje antikomunistički stav crkve:

„Nije čudo što se u tim istim vremenima praznik majke zamjenjuje praznovanjem ‚žene‘ (danom žena), to jest nečim bezličnim. Utroba žene je stvorena da bude radionica života. Ubijanjem začete djece, materina utroba se pretvara u radionicu smrti, govorio je pokojni mitropolit Amfilohije“ (prethodno navedeno).

U ove dvije izjave uočava se još jedna specifičnost ovdašnjeg regiona – kroz antirodne diskurse u našem regionu prelamaju se desničarski diskursi kako sa Zapada tako i sa Istoka. S jedne

136 Milica Krgović, „Mitropolit Joanikije o inicijativi da se poništi pravo na abortus u SAD: Glas razuma iz američkog suda,“ *Dan*, 10.05.2022. Dostupno na: <https://www.dan.co.me/vijesti/drustvo/mitropolit-joanikije-o-inicijativi-da-se-ponisti-pravo-na-abortus-u-sad-glas-razuma-iz-americkog-suda-5119385>

strane imamo desničarski uticaj u vidu pozitivnih reakcija na konzervativnih politika SAD. Dok se s druge kritikuje Dan žena, praznik koji su osnovale komunistkinje, i kojim je započeta Februarska revolucija u carskoj Rusiji. Do koje mjere je Amfilohije Radović bio svjestan svih ovih istorijskih značenja upisanih u istoriju Dana žena iz ovog citata se ne može sa sigurnošću utvrditi, ali svakako je očita kritika socijalističkih „ateizujućih“ vremena (o uticaju desnih aktera kako sa Zapada, tako i sa Istoka, na antirodne pokrete u Srbiji više u: Bobičić i Stojčić 2023¹³⁷).

Već u ovim izjavama uočava se esencija crkvenih stavova o tijelu (i duši) koja se dodatno razvija u dolje analiziranoj televizijskoj debati. Osim toga, na diskurzivnom nivou se uočava insistiranje na kontraktima: život naspram smrt, bogougodno naspram grešno, ljubav naspram implicirane mržnje. Takođe se zloupotrebljavaju emotivno nabijeni pojmovi kao zaštita djece, traumatične posljedice, čak i riječ „ubistvo“ u kontekstu prava na abortus. No, ono gdje u priču upada kontradiktornost jeste trenutak uvođenja riječi „**radionica**“ **života**. Najednom se pitanja duhovnosti prebacuju u kapitalistički diskurs „proizvodnje“ života, što je samo na korak od ideje o „proizvodnji“ nacije. Ovaj diskurzivni upad nije bez dubljeg značenja, jer se već na nivou jezika uočava konzervativna transversala koja povezuje tijelo – porodicu – naciju.

Nakon globalne konsolidacije desnih aktera u pravcu napada na abortus i odjeka u crnogorskoj javnosti kroz istupanje Jonikija Mićovića, u priču ulaze i mediji. Naime, jedna epizoda emisije „Naglas“, koja se emituje na javnom servisu Radio televizije Crne Gore, imala je za temu pravo na abortus. Emisija je od najave do emitovanja promijenila tri naslova od „Abortus – žensko, državno ili crkveno pitanje“, preko „Pravo na prekid trudnoće – DA ili NE?“, do „Abortus – od ustavnog prava do tabu teme?“. Epizoda je emitovana 16. maja 2022. godine. Novinarka i autorka emisije je bila **Marija Marković**, a gosti: **dr Slađana Čorić** iz Ministarstva zdravlja Crne Gore, **dr Vojislav Šimun** – specijalista ginekologije i akušerstva Kliničkog centra Crne Gore (KCCG), protojerej stavrofor SPC **Gojko Perović** i **Paula**

137 Nađa Bobičić i Marijana Stojčić, „Antirodni diskurs u medijima u Srbiji,“ *CM: Communication and Media* Vol.18, Br. 1 (2023): 3-31. <https://doi.org/10.5937/cm18-42035>

Petričević – feministkinja, aktivistkinja i profesorica filozofije. Pred snimanje emisije grupa dominantno građanki i nekoliko građana, okupila se ispred RTCG kako bi protestovala na prvom mjestu zbog otvaranja ove teme kao da ona može biti predmet debate, a ne zagarantovanog prava, a potom i protiv uključivanja sveštenika kao sagovornika. Protest je na društvenim mrežama najavljen pod nazivom „Ženi ženino, popu popovo“.

Ova emisija je kao studija slučaja zanimljiva iz više razloga. Na jednom nivou otvaraju se pitanja o ulozi i društvenom značaju medija. Prije svega, postavlja se pitanje ograničenja debatnog formata u medijima, ukoliko on otvara vrata da se u pitanje dovode nečija ljudska prava? Potom, pitanje je kako uređivačke politike, naročito javnih servisa, mogu uticati na povećanje vidljivosti konzervativnih društvenih aktera, naročito kad se uzme u obzir da je ustoličenje mitropolita Joanikija prenošeno na Parlamentarnom kanalu Radio televizije Crne Gore. S druge strane, upravo format debate daje vrijedan materijala za analizu, jer direktno suočava stavove progresivnih i desnih aktera. Uz to, u priču se uvode akteri na različite načine povezani za državnim aparatom – predstavnik i predstavnica ljekarske profesije kao sagovornici u debati; uredništvo RTCG kao oni koji su debatu koncipirali i producirali. Dodatno, debata je pokrenula mnogostruke reakcije tokom najave i emitovanja, kao i u danima poslije, tako da je analiza poširena da bi uključila i te aktere.

KO SU KLJUČNI AKTERI U DEBATI?

Državni akteri

U rasporedu sagovornika uredništvo RTCG je na početak stavilo predstavnike struke: dr Slađanu Ćorić iz Ministarstva zdravlja Crne Gore i dr Vojislac Šimun – specijalistu ginekologije i akušerstva Kliničkog centra Crne Gore. Tokom razgovora će se ispostaviti kao da je raspored napravljen i tako da ide u pravcu od „najtišeg“ učešća, ka „najglasnijem“, kako u smislu minutaže, tako i u smislu ulaska u otvorenije sučeljavanje stavova. Predstavnicu ministarstva se uglavnom držala birokratskog jezika. S druge strane, doktor Šimun je izlazio iz okvira strogo medicinskog i birokratskog jezika, u jednom trenutku čak se direktno obraćajući svešteniku prisnijim terminom „očé“.

Dio debate između Marije Marković i dr Šimuna ticao se prava ginekologa:škinja na tzv. priziv savjesti sa jedne strane, ali i obavezi države da ispuni pravo žene da abortus bude izvršen s druge. Na voditeljki-no pitanje/komentar formulisano u pravcu toga da je prizivanje na savjest uskraćivanje prava žene, odgovor je opet bio da je ženi pravo zagarnatovano i država mora nekako da ga obezbijedi. Praktičan zaključak o konsekvencama tzv. praksi priziva savjesti, kada ona kao u susjednoj Hrvatskoj dobije masovne razmjere, nije izveden. U drugom segmentu epizode još jednom je pomenuta ova tema, na šta je Paula Petričević dodala kontraargument izražen u pitanju da li na primjer kardiolog ima pravo da uskrati operaciju pacijentu zbog religijskih razloga. Ako je odgovor na to pitanje kategoričko ne, onda zbog čega se ta mogućnost uvodi za abortus, pitala je ova aktivistkinja.

Gledano iz ove perspektive postaje očito da se pod krinkom tzv. priziva na savjest, koje religijske stavove stavlja iznad čak i profesionalnih pravila i Hipokratove zakletve, na mala vrata pokušavaju progurati konzervativne ideje. Riječ je o već dobro poznatim taktikama desnih aktera, koji zloupotrebljavaju demokratske mehanizme, ironično tražeći više prava za sebe, kako bi pokušali da ukinu, ili barem radikalno ograniče prava drugih, posebno u oblasti rodne i seksualne ravnopravnosti.

Godinu dana nakon debate upravo je dr Šimun postao ministar zdravstva u novoj 44. Vladi Crne Gore izabranoj 31. oktobra 2023. godine. U vladi koja ima dvadeset tri člana, od čega samo četiri žene i niti jedna nije potpredsjednica, što je niže čak i u odnosu na prethodne sazive koji su takođe bili daleko od rodnog pariteta.

PROGRESIVNI AKTERI

— FEMINISTKINJE I AKTIVISTI

Aktivistkinje su u debatu bile uključene direktno, kroz učesnice Paule Petričević, ali i posredno, okupljajući se na protestu ispred RTCG¹³⁸. Ova grupa, uz podršku progresivnih saveznika, bila je aktivna i nakon emitovanja debate, reagujući kroz autorске tekstove, izjave u medijima i postove na društvenim mrežama¹³⁹. Među okupljenima na protestu, između ostalih su bile aktivistkinje Maja Miličković, Nada Drobnjak, Jelena Marković.

Dan nakon emitovanja debate Centar za ženska prava (CŽP) oglasio se sažeto i decidno na društvenoj mreži Facebook:

138 Većina medija je prenijela vijest o okupljanju, dok su nešto opsežnije reportaže sa protesta objavljene, između ostalih, i u sljedećim u medijskim priložima:

„Građanke poručile: Parola ‘Vi niste za život, vi ste za kontrolu i moć’ nikada nije bila važnija,” *Cetinjski list/RTV Cetinje*, 16.05.2022. Dostupno na: <https://cetinjskilist.com/gradanke-porucile-parola-vi-nijeste-za-zivot-vi-ste-za-kontrolu-i-moc-nikada-nije-bila-vaznija/>

Lela Šćepanović, „Posle pola vijeka od prava na abortus u Crnoj Gori pravi se pitanje,” *Radio Slobodna Evropa*, 17.05.2022. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31855117.html>

139 Prilozi i reakcije su poređani po datumu objavljivanja:

Duška Mihailović, „Žena nije inkubator za ispunjavanje želja ni crkve ni države,” *Radio Titograd*, 17.05.2022. Dostupno na: <https://radiotitograd.me/titogradske-vijesti/zena-nije-inkubator-za-ispunjavanje-zelja-ni-crkve-ni-drzave/>

Maja Miličković, „Odgovor Maje Miličković na reagovanje menadžmenta RTCG,” *Gradska televizija, radio*, 18.5.2022: <https://gradski.me/odgovor-maje-milickovic-na-reagovanje-menadzmenta-rtcg/>

Zilha Kalač, „Mizoginija raširila krila, dvije godine klerikalizacije društva ostavile trag,” *Portal Analitika* 23.05.2022. Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/mizoginija-rasirila-krila-dvije-godine-klerikalizacije-drustva-ostavile-trag>

K. Janković, „Nedopustivo da se vjerske institucije bave pitanjem prekida trudnoće,” *Pobjeda*, 29. 05.2022. Dostupno na: https://issuu.com/novapobjeda/docs/pobjeda_29052022

Paula Petričević, „Abortus i rodno zasnovani govor mržnje,” *Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN)*, 06.06.2022. Dostupno na: <https://www.cin-cg.me/abortus-i-rodno-zasnovani-govor-mrznje/>

Dušan Pajović, „Ni državu ni boga blizu jajnika tvoga,” *DiEM* 25, 06.06.2022. Dostupno na: <https://diem25.org/drzavu-boga-blizu-jajnika-tvoga/>

Jelena Šušanj, „Konzervativni vjetrovi duvaju u naš oblačić stečenih prava,” *Portal Analitika*, 11.06.2022. Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/konzervativni-vjetrovi-duvaju-u-nas-oblacic-stecenih-prava>

Aleksandar Radoman, „Srpska Sparta i ristobiologizam,” *Antena M*, 23.06.2022. Dostupno na: <https://www.antenam.net/stav/162496-srpska-sparta-i-ristobiologizam>

„Umjesto saopštenja:

Oštro ćemo odgovoriti na svaku inicijativu da se ograniči zakononom garantovano pravo žena na siguran abortus i tjelesnu autonomiju, od koga god da dođe takva inicijativa. Država, čije smo ravnopravne građanke, dužna je da štiti naša prava! Naša tijela ne pripadaju nikome do nama!

#mybodymychoice" (CŽP, 17. maj. 2022)¹⁴⁰

U toku emisije Paula Petričević je odgovarala na četiri kruga pitanja, i bila uključena u više razmjena prije svega sa Gojkom Perovićem. Prvo od pitanja koje joj je postavljeno odnosilo se na to da li su ovakve teme uopšte pogodne za debatu, ili bi ih trebalo tretirati kao zagarantovano pravo o kojem društvo ima koncenzus. Iako polazi od pretpostavke slobode različitih stavova, Petričević ipak ukazuje na problem koji nastaje kada svjetonazor koji ukida pravo ženi na slobodno odlučivanje o sopstvenom tijelu hoće da se učini obavezujućim za sve.

Ona eksplicitno razotkriva proces kroz koji su desničarske struje postepeno, ali sve više, ulazile u demokratska tijela, čime su vršile pritisak iznutra:

„Desilo je jednostavno tako što ni jedno pravo osvojeno, ni jedna sloboda koju uživamo nikada nije osvojena i sačuvana jednom zauvijek. I toga treba da budemo svjesni. Sada govorimo o **pravu na raspolaganje vlastitim tijelom**. Sjutra možemo da govorimo o bilo kom drugom pravu, je li tako. Znači, ni jedno pravo nije sačuvano zauvijek, nije nam dato sa bilo kakvom garancijom. **Nemamo mi garanciju na to**. U tom smislu mi imamo obavezu da prava koja su krvavo stečena branimo kada god ona bivaju ugrožena“.

140 Centar za ženska prava. (2022). Umjesto saopštenja. Facebook: https://www.facebook.com/womensrightscenter.mne/post-5/5295821187130743/?paipv=0&eav=AfZvSszsgdpgbbNX8LcFLtqDqAxIjRgM6Nel_oMrJ5GVtoeWoh4mjhxPfx1SwTa5fXE&_rdr

I pored ovog upozorenja, ona notira kako stanje u Crnoj Gori još uvijek nije toliko loše kao u regionu, te da zasad nema mjesta panici. Kako bi na kraju emisije zaključila da se nada da će u Crnoj Gori procedure biti poštovane, iako nije optimistkinja za regionalni i globalni nivo.

Ostaje, međutim, otvoreno pitanje – da li trenutno nealarmanto stanje ne bi možda trebalo iskoristiti da se preventivno i aktivno bavimo ovim pitanjem, posebno uzimajući u obzir agilnost i odlučnost koji su desni akteri pokazivali kako u evropskim, tako i u širim međunarodnim okvirima? Godinu dana nakon emisije čini se da se stvari ne mijenjaju značajnije nagore, ali nije mnogo ni ohrabrujuće što novi ministar zdravstva insistira na pravu tzv. priziva na savjest. S druge strane, dokle god se omogućuje pravo na abortus i država ga ne uskraćuje niti jednoj ženi, može se reći da se su krvavo stečena prava i dalje uvažena barem na bazičnom nivou. Međutim, kada se uzme u obzir da je Ministarstvo zdravlja usvojilo set diskriminatornih Pravilnika o medicinski potpomognutoj oplodnji, kojima se sprječava pristup reproduktivnim tehnologijama lezbejkama, biseksualnim i trans ženama, ali i doniranje polnih ćelija gej osobama, te da je reakcija na ovo došla samo od civilnog sektora i Zaštitnika ljudskih prava i sloboda koji je pokrenuo postupak na njihovu inicijativu (bez rezultata ni nakon 6 mjeseci), nije lako zaključiti da stečena prava neće ovakvim „sitnim“ potezima biti uskraćivana.¹⁴¹

U drugom krugu pitanja Paula Petrićević se konkretnije fokusirala na negativan uticaj crkvenih struktura na državu, i tu vrstu pritiska na poštovanje bazičnih i dalje proširivanje reproduktivnih prava. Između ostalog, kao posebno uticajan faktor ova aktivistkinja daje **primjer Poljske** u kojoj je crkva u sprezi sa državom izjednačila pravo žene i fetusa, te zabranila abortus. Nadovezujući se na taj primjer, ona upozorava kako i u crnogorskoj javnosti mizogine i neprimjerene izjave mitropolita Amfilohija i Irineja zabrinjavaju žene, te u narednom koraku ovakvu ideologiju dovodi u vezi sa **nacionalističkim idejama o demografiji** (citat se odnosi na izjave sveštenika SPC koje je prethodno pročitala u debati):

141 Damira Kalač, „Donacija spermatozoida i jajnih ćelija može, ali uz limite za gej osobe,” *Vijesti*, 05.03.2023. Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/646196/donacija-spermatozoida-i-jajnih-celija-moze-ali-uz-limite-za-gej-osobe>

„Ukazuje na jednu notornu stvar. A to je da se žena ne prepoznaje kao slobodno i autonomno biće. Ako se vama imputira dužnost da radate, ako se vi kvalifikujete za ljudskost time što ćete se 'ostvariti' kao majka, ako ste vi dežurni krivci za bijelu kugu. Meni je taj izraz odvratn. Ja ne vidim zašto bi se jednom starinskom, smrtonosnom bolesštinom evaluirala demografska ili populacijska politika njezini ciljevi, njezini učinci, njezine metode, itd. I onda se stavljati težište te krivice na žene, koje nisu rodile, ne mogu da rode. Dobro, njih najmanje osuđuju. Ali, ako se materinstvo uzme kao kvalifikacija za ostvarenost žena onda imamo problem.“

Na ovom nivou analize uočava se direktna veza između ženskog tijela, njene uloge u porodici, i na najširoj razini u državi. Ova transferzala je za desne aktere neupitna, zbog čega vrše društveni pritisak da ona ni na koji način ne bude dovedena u pitanje. To je razlog zbog čega se protive rodnoj ravnopravnosti i seksualnim slobodama, jer se sa svakim daljim korakom u pravcu emancipacije okrnjuje društveni uticaj i u krajnjem materijalna dobit konzervativnih aktera koji se po prirodi interesa drže zajedno.

U nastavku emisije Paula Petričević je iznijela još nekoliko važnih argumenata u prilog slobodnom i legalnom abortus, te poštovanju reproduktivna prava:

„... pravo [na abortus] mora da postoji, jer je ženska seksualnost i ženska reproduktivna sposobnost, njihova kontrola je temeljna **poluga patrijarhata**. Žena ne može biti slobodna, dok ne bude mogla da odlučuje o vlastitom tijelu – da li će imati djecu, s kim će imati djecu, kada će imati djecu, koliko će ih imati, itd.“

U zaključku Paula Patričević formuliše preporuke u pravcu prevencije abortusa kao krajnje opcije za kontracepciju. S jedne strane navodeći značaj **obrazovanja** o seksualnosti i reproduktivnom zdravlju kao, prema njenom mišljenju, jedini način da se smanji broj abortusa. S druge strane, daje argumente protiv kriminalizacije abortusa iz barem dva razloga: 1) time se smanjuje broj legalnih abortusa, a o ilegalnim bismo imali još manje znanja; i 2) povećala bi se smrtnost

žena, te uzgroziti njihovo mentalno i fizičko zdravlje, povećava se mogućnost za komplikacije i sterilitet. Ovakvim pristupom sa naglaskom na značaj obrazovanja se po prvi put u emisiji, kao i u ostalim reakcijama koje su pratile debatu, uvodi još jedna državni akter – **obrazovne institucije**.

Međutim, akcentovanjem samo obrazovanja, kao da se ono odvija u vakuumu, donekle se previđa strukturni nivo, koji je neophodno uzeti u obzir radi potpunije analize prakse koja je umnogome kompleksnija. Ni pravo na abortus nije odvojeno od šireg nivoa reproduktivnog zdravlja i dostupnosti kontracepcije u odnosu na različite zajednice. Koji je stepen korišćenja ovih prava i nivo opšteg zdravlja žena koje su ekonomski u lošijem položaju, kakav u različitim manjinskim zajednicama, kakav u LGBTIQ+ zajednicama, koje se već suočavaju sa neadekvatnom zdravstvenom zaštitom¹⁴²? Sva ta pitanja treba uzeti u obzir ako se želi raditi na poboljšanju reproduktivnog zdravlja svih, a ne samo grupe koja pripada srednjem sloju većiinske zajednice.

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA U CRNOJ GORI

Kao predstavnik sveštenstva SPC, čiji mitropolit je upravo potakao debatu pohvaljujući trampovsku zabranu abortusa i na taj način Crnu Goru neslavno upisao na mapu kontrainternacionalnih antirod-nih politika, u emisiji je učestvovao Gojko Perović. On je postavljen kao posljednji sagovornik u nizu, nakon predstavnika struke i feminističke aktivistkinje, što je pozicija koja se može barem dvojako čitati. S jedne strane kao da je on posljednji po važnosti u temi. Ali s druge strane biti na kraju u ovakvom formatu ima i prednosti, jer diskurzivno može izgledati kao da je upravo on taj koji zakružuje krug pitanja i najčešće ima posljednju riječ.

142 Tea Dakić, „Iskustva sa zdravstvenim radnicima/cama i zdravstvenim sistemom,” u *Oснаživanje transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih žrtava nasilja. Istraživanje o potrebnim psiho-socijalnim servisima TIRV žrtvama nasilja*: Podgorica: Asocijacija Spektra, 2022, 32–33. Dostupno na: https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2023/07/istrazivanje_velika-publikacija_finalno.pdf

Notiranjem povezanosti SPC sa tzv. **hrišćanskim svijetom**, odnosno sa međunarodnim religijskim antirodnim akterima, započelo je uključanje Gojka Perovića u debatu o abortusu. On će se i u nastavku debate pozivati na primjere moskovskog mitropolita, kao i na papu (što je još jedan primjer u prilog tezi o paralelnim – zapadnim i istočnim – uticajima na ovdašnji antirodni pokret). Prema tome, negativan stav SPC po pitanju prava na abortus prikazuje se kao normalizovan, široko internacionalan prihvaćen stav. To je prvi metod – legitimitet se crpi iz kontrainternacionalnog antirodnog pokreta.

U prvom krugu debate koristi se takođe i metodom argumentacijekoji bi se simbolički mogao nazvati kao „zamaglivanje“ slike aktera. Tim postupkom se želi progresivne prakse problematizovati tako da više ne izgledaju toliko pozitivno, a s druge konzervativne predstaviti tako da više ne izgledaju toliko zastrašujuće. U tom pravcu Gojko Perović objašnjava kako crkva pristupa pitanjima abortusa „od slučaja do slučaja“ (kao da je pravo na abortus uopšte u njihovom domenu djelovanja), čime se prikazuje ne kao juridička, već za stepen „demokratičnija“ institucija, koja prema njegovim riječima nije srednjovjekovna „organizacija muškaraca koja kuje zavjeru protiv žena“.

Teze koje je iznio na početku variraju se kroz cijelu debatu. Između ostalog, on se zalaže za demokratski kapacitet da se međusobno „trpimo“, za šta daje primjer kako i sam „trpi“ kritike za klerofašizam. Ujedno eksplicira kako crkva poštuje državne institucije i zakone, pa i zakon o pravu na prekid trudnoće do desete sedmice. Zato argumentuje kako se ni crkva ne drži srednjovjekovnih načela, pride koristeći vrlo simptomatično krajnje kolonizatorski, rasistički jezik kada kaže kako živimo „u civilizovanom društvu, ne u džungli“. Dakle, čak i u situaciji kada se pokušava ublažiti slika pravoslavne crkve kao konzervativne institucije, taj pokušaj biva iznova distorziran jezikom kojim se njihov predstavnik koristi.

S druge strane, po istom principu koristi se logičkim ambivalentnostima ili sivim zonama, kako bi progresivna prava kritikovao kao nedovoljno progresivna i to zato što su podložna zloupotreba. Eksplicitno se protiveći selektivnim abortusima kao „anticivilizacijskom činu“, on se diskurzivno stavlja na stranu „zaštitnika“ ženskog roda, usput implicitno dovodeći u pitanje pravo na abortus upravo kao primjer simboličke emancipacije. Jer ako abortus može služiti i tome da se utiče na broj rođenih djevojčica, onda je upitno koliko je abortus progresivna praksa. Naravno, u ovom tipu argumentacije

izostaje analiza zašto uopšte do selektivnih abortusa dolazi, i koliko duboko patrijarhalna slika svijeta koju desničarski akteri sami zagovaraju u kombinaciji sa neoliberalnim, prekarnim uslovima života, predstavlja pogodno tle za ovaj tip zloupotrebe abortusa. Osim toga, dolazi do svojevrstne zloupotrebe kampanje Centra za ženska prava, što je slikovit primjer desničarskog pokušaja kooptacije akcija koje su zamišljene sa progresivnim namjerama, i to zarad izvođenja posve drugačijih ili čak u potpunosti suprotnih poenti.

Ono što je za ovu analizu jako važno jeste to kako Gojko Perović kao predstavnik konzervativnih aktera iznutra eksplicitno razotkriva desničarski metod infiltracije u demokratske institucije, koji je iz svoje perspektive kritikovala i Paula Petričević. Kao predstavnik jedne od globalnih perjanica antirodnog pokreta – hrišćanske crkve – on objašnjava političku logiku, koju karakteriše kao „ABC demokratije“. Posredstvom vjernika, koji su ujedno i građani, crkvene strukture vrše pritisak na demokratske institucije. Pored toga, vjernici ulaze u politiku zastupajući ideje za koje se i sama crkva zalaže. Na taj način oni infiltriraju institucije čiji demokratski rad opstruiraju koristeći se upravo demokratskim principima koji su im kao građanima i građankama dostupni. Ovo nije rijetka praksa, kako to sažeto u debati navodi Paula Petričević: „Ne bi bio prvi put da se **demokratskim procedurama ugrožavaju demokratske vrijednosti**“. Ironično, Gojko Perović demaskira praksu demokratske zloupotrebe institucija od strane religijskih zajednica, a u pravcu ukidanja prava i smanjenja demokratije, ali ne primjećuje kako je u pitanju vrlo sličan mehanizam kao u slučaju selektivnih abortusa koje je netom prije i sam kritikovao.

Osim ideoloških i argumentativnih vratolomija koji se odnose na najširi nivo institucija i društva Gojko Perović se u emisiji dotako tema porodice i tjelesne autonomije žene, ili tačnije, više puta je eksplicitno negirajući, uvođenjem u priču prava djeteta pogrešno i tendenciozno izjednačenog sa fetusom, kao i insistiranjem na tome „da ženino tijelo nije samo njeno“. U isti korpus argumentacije spadaju i primjeri „srećnih“ slučajeva neizvršenog abortusa, neuspjao pokušaj da se od predstavnika struke dobije opis izvršenja abortusa nakon dvadesete sedmice trudnoće, opisivanje iskustava vjernica

i njihovog osjećaja griže savjesti zbog abortusa. Evociranjem slika punih emotivnog naboja desni akteri pokazuju spremnost da već na nivou promjene stila govora o abortusu utiču na društvene stavove po pitanjima tjelesne autonomija. Ovi primjeri svojom pompeznošću više podsjećaju na i dalje vrlo žive srednjovjekovne crkvene diskurzivne navike u oštrom kontrastu sa namjeravanom izgradnjom demokratičnijeg imidža

Zaključak

U odnosu na prethodnu analizu može se zaključiti kako su crnogorski desničarski akteri upoznati sa evropskim i globalnim antirodnim trendovima, te kako po istom modelu pokušavaju razvijati slične metode, agilno se prilagođavajući lokalnom kontekstu. Njima nasuprot aktivni su i progresivni akteri koji reaguju na svaki pokušaj ograničavanja prava iz korpusa rodne i LGBTIQ ravnopravnosti, takođe upoznati sa zloupotrebom demokratskih sredstava u pravcu ograničavanja i ukidanja demokratije iz ovdašnjeg regiona, ali i šire. U ovom osjetljivom trenutku za crnogorski kontekst kada antirodni pokret još uvijek nije dominantan, ali je sve uticajnije i što posebno zabrinjava kroz saradnju sa partijama na desnom spektru dobija ulaz u državne institucije, valja imati u vidu dva bazična nivoa kroz koja se kontraudar na rodnu ravnopravnost sprovodi.

Diskurzivni nivo:

- korišćenje emotivno nabijenog jezika kroz slikovite primjere iz života, upotpunjene grafičkim i tabuiziranim prikazima različitih aspekata tjelesnosti;
- kontrast se često upotrebljava kao stilska figura pogodna da se konzervativne ideje predstave u pozitivnom svjetlu, kao one koje su za život i ljubav naspram smrti i mržnje;

- ambivalentno „zamagljivanje“ granica između onoga što je konzervativno i onoga što je progresivno, kako bi se široj javnosti otežalo snalaženje između različitih ideoloških opcija;
- izokretanje i pokušaj kooptiranja argumentacije na kojoj se zasniva korpus prava kojima se garantuje rodna ravnopravnost, a u cilju iznošenja potpuno suprotnih zaključaka;
- zamagljivanjem se takođe prikriva neutemeljenosti konzervativnih ideja i argumentacija u savremenoj nauci;
- revizionističko kritikovanje socijalističkog, emancipatorskog perioda kao totalitarnog i zločinačkog.

Organizacioni i društveni nivo:

- aktivna prisutnost na ulicama i svim domenima javnosti;
- sve veća zastupljenost u medijima, kroz kolumne, gostovanja i učešće u debatama, o temama koje ne bi trebalo da spadaju u korpus djelovanja religijskih institucija u sekularnom društvu;
- korišćenje dvostruke pozicije vjernika u društvu – kao pripadnika vjerskih zajednica i kao građana koji imaju pravo na političko organizovanje, kako bi se kroz građanske institucije lobiralo za ograničavanje ili ukidanje izbornih i zagarantovanih rod-noravnopravnih prava;
- saradnja i povezivanje na ideje i akcije regionalnih i šire, globalnih antirodnih aktera.

Uzevši u obzir sve ove aspekte jasno je da antirodni akteri djeluju uporno i sistematično, što zahtijeva isti takav odgovor kako bi se onemogućila dalje deteriorizacija demokratskih principa u pravcu njihove suprotnosti. Na nivou diskursa, na nivou organizovanja i javnog djelovanja – potrebno je djelovati podjednako uporno, sa jasnom argumentacijom i transparentnom ideološkom artikulacijom.

Koje su ključne poruke

ANTIRODNI AKTERI

PROGRESIVNI AKTERI

TIJELO

„Slučajevi promjene pola iz opravdanih i vrlo specifičnih medicinskih razloga predstavljaju potpunu drugačiju stvarnost od propagande i pravdanja istopolnih odnosa“

Ljubav kao opozit nagonskom totalitarizmu.

Moramo spriječiti pokoljenja koja pamte muškarce koji nose potomka devet mjeseci u stomaku.

„Ženino tijelo nije samo njeno“

„Mi smo ljudi od krvi i mesa, odbačivani smo i gaženi zbog ljubavi.“

„Žena ne može biti slobodna, dok ne bude mogla da odlučuje o vlastitom tijelu – da li će imati djecu, s kim će imati djecu, kada će imati djecu, koliko će ih imati, itd.“

„Sada govorimo o pravu na raspolaganje vlastitim tijelom. Šutra možemo da govorimo o bilo kom drugom pravu, je li tako“

PORODICA

Hrišćanska porodica kao „normalna, moralna i čedna“.

Fudbal kao dio svakodnevnog konteksta heteroseksualne porodice, umjesto „LGBT reklama“.

Nevina đeca koja se ne smiju kvariti „LGBT propagandom“.

Heteroseksualna porodica kao osnov za produktivne i korisne članove društva naspram neproduktivnih članova LGBT zajednice.

Ako je grijeh posjeći stablo, grijeh je oduzeti lik majke detetu.

Porodicu nam uništavaju oni kojima nemiri odgovaraju.

„Mi smo ljudi od krvi i mesa, odbačivani smo i gaženi zbog ljubavi. Huškaju naše sugrađane da nas mrže.“

„Ako se vama imputira dužnost da radate, ako se vi kvalifikujete za ljudskost time što ćete se 'ostvariti' kao majka, ako ste vi dežurni krivci za bijelu kugu. [...] Ali, ako se materinstvo uzme kao kvalifikacija za ostvarenost žena onda imamo problem.“

NACIJA

Brkovi simbol slavni predaka, a ne „pederskih zadnjica“

Povezivanje „ubijanja djece u majčinoj utrobi“ sa LGBT osobama

Prajd kolone promovišu ono što nikad nijesmo imali

Demokratski i građanski je braniti postojeću zakonsku regulativu porodice

„Ovo je najava biološkog rata protiv našeg naroda i protiv pravoslavne vjere“

„Crna Gora neće biti talac pederske satanističke sekte“

„Vjerujem da nas, koji smo na ovoj strani prava i slobode, ima više i da ne postoji način da pobijede oni koji bi da nam uskrate prava“

„Važno je da se Prajd vidi i osjeća kao građanski protest. Ne pristajemo ni na jedno 'ali', jer nemamo privilegiju da više ikad ustuknemo pred nasiljem“

„Odriču nas se, gadimo im se, ali se ne odriču svojih plata i privilegija“

„Ovdje slavimo ljudska prava i svaka naša pobjeda, pobjeda je za čitavo društvo. Tu smo za čitavu zajednicu jer nema više ali“

„Smrt fašizmu, smrt vjerskom ekstremizmu“

„ženska reproduktivna sposobnost, njihova kontrola je temeljna poluga patrijarhata.“

„Ne bi bio prvi put da se demokratskim procedurama ugrožavaju demokratske vrijednosti“.

Literatura

Batričević, Boban. *Dnevnik kontrarevolucije: Kako nam je ukradena budućnost?* Cetinje: Crnogorski PEN centar & FCJK – Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2022.

Bobičić, Nađa i Marijana Stojčić. „Antirodni diskurs u medijima u Srbiji“. *CM: Communication and Media* Vol. 18 Br. 1 (2023): 3-31. <https://doi.org/10.5937/cm18-42035>

Dakić, Tea. „Iskustva sa zdravstvenim radnicima/cama i zdravstvenim sistemom.“ U *Osnazivanje transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih žrtava nasilja. Istraživanje o potrebnim psiho-socijalnim servisima TIRV žrtvama nasilja*. Podgorica: Asocijacija Spektra, 2022.

Digital Forensic Center (DFC). *Prijetnje demokratskim procesima u Crnoj Gori: mapiranje uticaja*, 2023. <https://dfc.me/dfc-studija-prijetnje-demokratskim-procesima-u-crnoj-gori-mapiranje-uticaja/>

Edström, Jerker, Ayesha Khan, Alan Greig, Chloe Skinner. "Grasping Patriarchal Backlash: A brief for smarter countermoves." *Countering Backlash: Reclaiming Gender Justice*, Issue 1, Brighton: Institute of Development Studies (January 2023): 1-6.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore. (2016). Mišljenje. https://www.ombudsman.co.me/docs/1463660404_13052016-preporuka-km.pdf

